

БЕОГРАДСКА ПАРТИЈСКА И СКОЈЕВСКА ОРГАНИЗАЦИЈА 1941. НА ИЗВРШАВАЊУ НЕКИХ ВОЈНИХ ЗАДАТАКА

С обзиром на провенијенцију, врсту и садржај коришћених извора за ову тему потребно је дати неколико уводних напомена.

Сачувана оригинална грађа настала 1941. у раду народноослободилачког покрета веома је сиромашна и по количини и по садржају. Највећи део те, иначе оскудне, грађе чине извештаји, директивна писма и прогласи виших партијских руководстава (покрајинских и централних), који углавном говоре о општем стању покрета у Србији и Југославији. Из њих се виде општи ставови Партије и директиве које је она слала организацијама на терену. Међутим, о устројству и организацији илегалних војних јединица, курсевима прве помоћи, раду на сакупљању оружја, одеће и обуће, санитетског и другог материјала, као и о устројству и организацији илегалних ударних група готово да нема ништа. Из рада месне београдске организације, из овог времена и за ову тему, нема сачуване архивске грађе. То што је ове грађе веома мало и што је она јако оскудна садржајем, разлог је строго илегални систем рада организација народноослободилачког покрета.

Архивска грађа немачке и квислиншке провенијенције такође је слабо сачувана. Углавном су то дневни и периодични извештаји немачких и квислиншких полицијских и жандармеријских органа (немачка архива, Недићева архива — Министарство унутрашњих послова и саобраћаја, Специјална полиција Управе града Београда). Ова грађа пружа нам податке о акцијама илегалних ударних група. Посебну вредност чине досијеа Специјалне полиције. У њима налазимо разноврсне податке који су садржани у полицијским записницима са саслушања ухапшених припадника народноослободилачког покрета. Окупацијска штампа такође је значајан извор, посебно

за сагледавање предузетих мера од стране немачких и квислиншких управних и полицијских органа против илегалног покрета.

У целини ова архивска грађа веома је слабо сачувана тако да је непотпуна. Али и када би ова грађа била потпуно сачувана, она нам не би могла дати одговоре на највећи број питања, и то основних, као што су организација и устројство, метод рада и друга, јер се у њој даје само онај део истине о илегалном покрету до којег су окупаторски и квислиншки органи могли доћи. Она нам највећим делом помаже у откривању и утврђивању врста и хронологије акција илегалног покрета у Београду, али не потпуно. Отуда није чудо што је ова грађа недовољна за комплексно сагледавање теме.

Трећу врсту извора чини мемоарска грађа — сећања преживелих учесника и актера народноослободилачког покрета. Ова врста грађе има посебну вредност. Она нам пружа податке за суштинска питања. Без ње би било немогуће сагледати организациону и кадровску структуру, метод рада, облике рада, начин извођења и врсте акција и друго. Заправо она нам даје и употпуњава оне податке које не налазимо у оригиналној грађи. Без њеног коришћења не би се ни могла обрадити ова тема. Мемоарска грађа је највећим делом једини а тиме и основни историјски извор. Треба напоменути да веродостојност фактографских података садржаних у мемоарској грађи не зависи само од положаја, функција и дужности које су имали у покрету аутори сећања, већ и од њихове меморије и способности да се ослободе присутности субјективизма. Отуда је разумљиво да мемоарска грађа може бити недовољно поуздан историјски извор, поготову када је њена верификација немогућа из објективних разлога. Овим се не жели игнорисати вредност ове

врсте грађе као историјског извора, већ да укаже на неке њене специфичности из којих произилазе и немогућности да се потпуно пруже сви фактографски подаци у обрађеној теми.

Опште стање оригиналне архивске грађе, и по количини и садржају докумената, је такво да је мемоарска грађа морала бити најобимније коришћена.

Од објављених радова на тему Београд у народноослободилачкој борби највише су коришћени „Србија у народноослободилачкој борби, Београд“ од проф. др. Јована Марјановића и „Хронологија напредног радничког и народноослободилачког покрета Београда“, издање Историјског архива Београда.

У напоменама дате су акције илегалних ударних група, без претензија њиховог потпуног набрајања, јер је то и немогуће било с обзиром на количину сачуване документарне и недовољно сакупљене мемоарске грађе. Вероватно о неким акцијама и немамо живих сведока па ће оне остати као тајна њихових стрељаних или погинулих актера.

Научни апарат садржи хронолошки преглед акција по тематици, редоследом основног текста. Један део тих акција је већ објављен али су и овде дате због добијања једног целовитог прегледа, као и зато што су већим делом оне употпуњене новим подацима.

Код напомена које се односе на акције илегалних ударних група прво је дат њихов хронолошки преглед са основним подацима а потом сигнатуре коришћене архивске грађе и библиографски подаци објављених радова и прилога. Ово је учињено, поред осталог, и зато што се дате сигнатуре и библиографски подаци односе и на основни текст и на текст у напоменама.

*

Априлски рат и његов исход није дезоријентисао Комунистичку партију Југославије. Насупрот, у новонасталој ситуацији она је била једина и јединствена политичка снага југословенских народа која је интензивно и организовано пришла припремама за народноослободилачку борбу. У том циљу одржава се седница Политбироа ЦК КПЈ 10. априла 1941. и Мајско саветовање у Загребу. На основу историјских одлука седнице Политбироа и Мајског саветовања пришло се формирању војних комитета при ЦК КПЈ, као и националним, покрајинским, обласним, окружним и сред-

ним партијским руководствомима. Тако је већ средином маја 1941. Војни комитет ПК КПЈ за Србију почео са радом.¹

Решеност Партије да се оружаним путем супротстави окупатору, наметнула јој је одређене задатке војног карактера који су спровођени и извршавани под руководством војних комитета. Требало је у првом реду припремити људство, оружана средства, прикупити податке о бројном стању и распореду непријатељских снага, створити основне услове за почетак борбе.

Партија је приликом припрема за борбу против окупатора имала у виду не само своје чланство и симпатизере него и све напредне, националне и патриотске елементе. Овако широко замишљен ослободилачки фронт захтевао је и одговарајуће задатке и организациона решења. Партија је путем војних комитета, партијског и скојевског чланства дала руководећу снагу покрету отпора. Међутим, водило се рачуна да ови нађу своје право место и да непосредно утичу на карактер и развој покрета отпора, а при томе да својим друштвено-политичким убеђењима не ометају укључивање и обухватање свих оних који су прихватили борбу против окупатора. Отуда је привидно изгледало да је рад по војној линији издвојен од политичког рада Партије. Познато је да су чланови Партије и СКОЈ-а представљали основну снагу и руководећи кадар који је објашњавао значај, циљ и перспективе борбе а својим личним примером изграђивали и јачали борбени дух и моралну снагу у масама.

Грађанске политичке странке и организације углавном су престале организовано да раде после окупације Београда од стране Немаца. Један део њиховог руководства, брзо по окупацији, прихватио је сарадњу са Немцима. Други део који није прихватио сарадњу ни са окупатором ни са комунистима држао се пасивно. Мали је број оних који су пристали на сарадњу са народноослободилачким покретом. Током маја и јуна 1941. Јосип Броз Тито постигао је споразум са др Иваном Рибаром представником левог крила Демократске странке, док са Драгољубом Јовановићем, генералним секретаром Народне сељачке странке није постигнута нека чвршћа сарадња. Али је један део прихватио сарадњу на основама националне борбе, на челу којих је стајао Душан Богдановић. Касније, током августа и септембра 1941. године представници народноослободилачког покрета (Благоје Нешковић, Ђуро Стругар и Војин Николић) не знајући за већ успостављене везе Драже

Михаиловића са Миланом Аћимовићем и Миланом Недићем, одржали су састанак са представницима четничког покрета Драже Михаиловића и Љубе Новаковића у циљу њиховог придобијања за борбу против окупатора. Међутим, преговори су завршени без успеха.

Немци су још током априла месеца нашли своје сараднике, у првом реду, у функционерима Министарства унутрашњих послова, Управе града Београда и предатним агентима и полицајцима. А потом су спроводећи свој план борбе угушавања устанка, користећи се супростављањем Срба једних против других, нашли ослонац међу српском буржоазијом. Успостављање и организовање подручја Управе града Београда (25. априла), образовање такозване комесарске владе Милана Аћимовића (29. априла), образовање марионетске Недићеве владе (29. августа) у основи је имало исти циљ. С друге стране, половином маја Дража Михаиловић ствара четнички центар на Равној гори са којим се повезује један број официра бивше југословенске војске који се крио у Београду од Немаца због своје проенглеске политичке оријентације. Аћимовић је такође одржавао везу са штабом Драже Михаиловића сматрајући да треба да ускладе акције борбе против партизанских одреда и стварања велике Србије. Јула месеца у Београду се почињу стварати четничке организације. Током августа Коста Пећанац остварује сарадњу са Немцима и 26. августа у присуству својих четничких команданата, немачких официра и представника Гестапоа потписује споразум о борби против партизанских одреда да би потом формирао и свој штаб четничких одреда у Београду. За то време Дража Михаиловић у Београду (августа) формира равнгорски политички одбор укључујући у њега представнике Радикалне странке, Демократске странке, Земљорадничке странке, Странке српског културног клуба, Учитељског удружења и Савеза патриотских друштава, Омладинског фронта за одбрану отаџбине, Београдске трговачке омладине и Савеза „Сокола“. Одмах по формирању Недићеве владе, Дража преко својих представника успоставља везу са Недићем и на преговорима од 2. до 3. септембра 1941. постиже са њим споразум. Том приликом донесен је и војни план координираних акција Недићевих и Дражиних одреда против партизанских одреда. Истог месеца у Београду је склопљен споразум између представника равнгорских и Пећанчевих четника о заједничкој борби против партизана. Чет-

ничка пропаганда да није време за борбу и да треба српски народ спасавати од немачких репресалија одговарала је Немцима. Вештим политичким маневрима окупатор је крајем августа и током септембра 1941. године успео да под својим руководством уједини разне политичке буржоаске кругове, четнике и Недићеве одреде и присталице у циљу укључивања у борбу против партизанских одреда. Немци су након овог успеха ишли још даље у тражењу квислиншких снага за борбу против народноослободилачког покрета. Тако су октобра месеца приступили мобилизацији белогардејских руских емиграната и формирали од њих посебне одреде са задатком да штите привредне објекте и комуникације од припадника НОП и партизанских одреда.

Политичка диференцијација, извршена још током 1941. године, јасно је показала ко је за, а ко против народноослободилачког покрета.

Врло брзо после окупације показало се да се ниједна грађанска странка није наша на позицији покретања устанка против окупатора.

Тако је београдска партијска организација имала да извршава задатке по војној линији, које јој је постављао Војни комитет ПК КПЈ за Србију и Месни комитет Партије Београда у тада постојећим условима држања домаће буржоазије и квислиншких агената, полиције и већ успостављеног војно-управног и полицијског апарата окупатора.

Устројство и организација илегалних војних јединица

Рад партијске организације Београда на стварању илегалних војних јединица, у првим месецима окупације, представља део општих припрема народноослободилачке борбе. Зато илегалне војне јединице имају широку платформу окупљања људства. Њихово формирање и рад спада међу прва конкретна ангажовања на задацима војног карактера у Београду.

Другом половином априла и почетком маја извршена је реорганизација и стабилизација рејонских партијских комитета и интензивно се радило на реорганизацији партијских ћелија. Београд је већ тада имао око 400 чланова Партије. Крајем априла реорганизован је и Месни комитет СКОЈ-а, а потом су реорганизовани и рејонски комитети СКОЈ-а. Током маја и ју-

на формирану су подактиви СКОЈ-а студентска по појединим факултетима. Формирану су и активи СКОЈ-а по средњим школама. У Београду је већ онда било око 1500 скојеваца.

Извршеном реорганизацијом и стабилизацијом партијске и скојевске организације у Београду током априла и маја месеца 1941. године створени су предуслови да се могло прећи и на извршавање задатака војног карактера.

Покрајински комитет СКОЈ-а за Србију на састанку одржаном у првој половини маја 1941. на Котеж Неимару разматрао је питање припрема за борбу против окупатора. Том приликом закључено је да треба организовати прикупљање оружја, стварање илегалних десетина и чета омладинаца, обуку омладинаца у руковању оружјем, обуку за прву санитарску помоћ, прикупљање санитарског материјала и друго. Овом састанку присуствовао је секретар ПК КПЈ за Србију Александар Ранковић и секретар ЦК СКОЈ-а Иво Лола Рибар.

Почело се од група и десетина, које су веома често познате под различитим називима, као што су: „илегалне војне јединице“, „илегалне војне десетине“, „партизанске групе“ или „илегалне војне групе“. Овако рано формирање илегалних група и десетина настало је на основу става Партије о организовању оружане борбе против окупатора.

Према до сада познатим подацима прва илегална војна десетина формирана је другом половином маја у Индустрији мотора у Раковици. Њоме је руководио Илија Прица. Рад на формирању илегалних војних јединица најинтензивније се одвијао јуна и јула месеца. Тако се током јуна одржавају састанци чланова Партије, СКОЈ-а и симпатизера на којима се говори о потреби формирања илегалне војне јединице. На скојевском саветовању одржаном крајем јуна у Новопазарској улици Љубинка Милосављевић, секретар Покрајинског комитета СКОЈ-а за Србију, говорила је о потреби и задатку формирања илегалних војних десетина са перспективом стварања батаљона. Том приликом речено је да се илегалне војне јединице стварају ради садејства с десантним јединицама Црвене армије. Рачунало се на брзи и офанзивни завршетак рата. Чињеница да је формирање илегалних војних јединица постављено као задатак скојевској организацији од стране секретара ПК СКОЈ-а потврђује да је у питању био један општи став који

је пренесен од Политбироа ЦК КПЈ преко ПК КПЈ и ПК СКОЈ-а на Месну организацију Београда.

Одмах по одржаном саветовању београдска скојевска организација прилази формирању илегалних војних јединица и то посебно на средњошколском сектору, а посебно преко скојевских организација предузећа и установа. Збор чланова Партије и симпатизера, одржан на Звездари јуна месеца, имао је задатак да објасни циљ стварања „борбених јединица“. Овом збору присуствовала је Лепа Стаменковић. У време јун—јул формирана је десетина у атељеу Стеве Боднарова, у СБОТИЧ-у (Савез банкарских, осигуравајућих, трговачких и индустријских чиновника) којом је руководио Ратомир Стојадиновић, затим две десетине на територији Трећег рејонског комитета којима су руководили Обрад Папић и Драгољуб Пешић, десетина на територији Петог рејонског комитета—коју су формирали Блажо Радуновић и Слободан Јанковић. У Министарству пошта једну десетину је организовао Натко Балаћ, док је једна од десетина формирана на Воздовцу. Такође је постојала десетина на територији око железничке станице и друге.

Јула месеца број десетина је нарастао у толикој мери да се прешло на формирање чета и батаљона. Тако је у овом месецу формирана илегална војна чета у Индустрији мотора у Раковици, којом је руководио Павле Јовановић. На Дорћолу су формиране чете и један батаљон. Командант батаљона био је Бора Марковић, а комесар Митра Митровић. Партијска организација грађевинских радника формира своју чету, чији је командир био Петар Петрушевић, а комесари Христифор Петровић и Станчић Средоје. На територији Трећег рејонског комитета формирана су четири батаљона. Командант првог батаљона био је Слободан Папакоча, другог Видо Паничић, трећег Караклајић, а четвртог Аћим Цицмиловић.²

На основу досадашњих истраживања немогуће је тачно рећи у којој се мери појединачно сваки рејон ангажовао на формирању илегалних војних јединица, као ни то да ли су оне постојале и у ком броју на територији свих рејонских комитета. Према до сада познатим подацима највећи број јединица био је формиран на територији Трећег рејонског комитета. Преживели учесници покрета и организатори ових јединица у својим сећањима говоре да су партијске јединице чиниле језгро илегалних војних јединица. Илегалним војним

јединицама, поред чланова Партије и СКОЈ-а, био је обухваћен и велики број симпатизера народноослободилачког покрета.

Илегалним војним јединицама руководиле су партијске и скојевске организације, руководства рејонских комитета и месно руководство и то преко људи који су били задужени за рад по војној линији. Према неким подацима у МК КПЈ за Београд за рад по војној линији, био је задужен Ђуро Стругар, који је радио на организовању и обједињавању рада илегалних војних јединица у Београду. А за рад и организовање илегалних војних јединица међу средњошколцима био је задужен Слободан Томић. Читав овај рад у Београду и Србији обједињавао је Војни комитет ПК КПЈ за Србију.

Основни задаци ових јединица произишли су из потребе припрема устанка. Свакако, београдска партијска организација у овим непосредним припремама заузимала је посебно важно место. Упоредо с формирањем илегалних војних јединица прешло се и на конкретно реализовање задатака. Од посебног значаја, у то време, било је окупљање и укључивање људи у ове јединице. Посебна брига поклањана је омладини пошто ју је требало оспособити за руковање оружјем. Од броја обухваћених људи зависило је извршење и других важних задатака, који су се постављали не само по војној линији него и као свакодневно партијско задужење. Трешало је ангажовати све снаге на сакупљању оружја, санитетског материјала, на прикупљању новца, хране, одеће и другог материјала; потом на организовању обуке у руковању оружјем с омладином која није служила војни рок; на организовању и одржавању санитетских курсева; на прикупљању података о броју и распореду непријатељских јединица, припремању саботажа и оружаних акција против окупатора и др. Зависно од ситуације, могућности и потреба Партије мењани су и постављани задаци. За извршавање масовних задатака Партија је ангажовала све расположиве снаге и користила различите форме рада.

Идеолошко-политички и пропагандни рад Партије пре рата а и непосредно после окупације земље, имао је огромног утицаја на развијање симпатија и поверења у снагу Совјетске Русије и Црвене армије. Осим тога, постојало је схватање о спремности међународног радничког покрета, а посебно комунистичких партија, да ће се удруженим снагама супротставити фашизму. Оту-

да је сасвим разумљиво зашто је дошло до схватања о брзом завршетку рата после напада Немачке на СССР. Овакво схватање било је распрострањено не само у широким масама, код чланова Партије, већ и код партијског руководства. Тако је Политбиро ЦК КПЈ на својој седници одржаној 22. јуна у Молеровој улици број 43 у Београду донео закључак да се два пута дневно издаје билтен о напредовању Црвене армије. Оваква пролазна илузија о брзом завршетку рата имала је одраза на задатке и рад илегалних јединица.

Очекујући ваздушни десант руских војника после 22. јуна 1941. године, илегалне јединице спремале су се за ослобођење града у садејству с десантним јединицама Црвене армије. У овоме циљу доношени су и разрађивани конкретни планови. Одређивани су задаци и дужности у оквиру свеукупне акције ослобођења. Неки су рејонски комитети ишли толико далеко да су доносили план освајања важнијих објеката и установа у граду, предвиђали прихватање рањеника, обезбеђење санитетског кадра и прихватних санитетских станица, организовање исхране и др.³ Колико се веровало у брзо ослобођење, сведочи нам и акција прикупљања цивилних одећа, која су припремана за пресвлачење немачких војника за које се предвиђало да ће дезертирати из војске у моменту десанта. Имамо података да су 1. маја београдски активисти убацивали у кругове касарни немачких војника летке поводом 1. маја. Почетком маја 1941. године одржан је и састанак чланова ЦК КПЈ и ПК КПЈ за Србију који су се тада налазили у Београду. На овом састанку одржаном у стану Лепе Жујовић у Златиборској улици присуствовали су Александар Ранковић, Иван Милутиновић, Сретен Жујовић, Спасенија Бабовић, Мома Марковић, Благоје Нешковић и Љубинка Милосављевић. Поред закључака о потреби спровођења акције прикупљања оружја и стварања војних комитета донет је и закључак да треба утицати на немачке војнике да не иду у рат против Совјетске Русије. Већ почетком јуна ЦК КПЈ издао је Проглас на немачком језику којим су се позивали немачки војници да не иду у рат против Совјетског Савеза. Овај Проглас ЦК КПЈ београдски активисти су убацивали у кругове војних немачких касарни. Такође је овај Проглас убациван у станове где су били смештени немачки војници. На овом задатку зна се да су радили чланови партијске ћелије у Раковици. Рачунало се на класно братимљење по угледу на Октобарску револуцију.

Међутим, продор немачких јединица на руском фронту и њихов брзи пролаз кроз руску територију разбили су илузије о брзом завршетку рата и о оваквој могућности ослобођења.

Свој успех на источном фронту 1941. непријатељ је вешто користио и на основу њега протурало различите пропагандне вести о слабости Црвене армије, о томе како ће доћи до брзе капитулације Русије, да КПЈ не може више рачунати на њену помоћ, да је КПЈ остала усамљена и друго. Осим тога, од Француске која је пре рата имала најмасовнији народни фронт и велику традицију организованог антифашистичког отпора, очекивало се да ће дати снажан отпор фашизму. Општа политичка и ратна ситуација у Европи забрињавала је посебно чланове Партије. Тада долази и позив совјетског народа преко Радио-Москве „Устајте пролетери свих земаља, Совјетски Савез је у опасности, у борбу!“ У тим најтежим и најодлучнијим данима КПЈ се једино интензивно припремала за устанак. Она налази моралне снаге да оправда тренутни неуспех источног фронта и да се придружи општој борби против фашизма. Из тих дана, — 4. јула 1941. — датирају и добро познате речи Тита: „Доста са тим речима о фронту у Совјетском Савезу. Пустимо совјетским друговима и совјетском народу да рјешавају свој фронт, они ће то најбоље учинити, а ми да отворимо наш фронт, да ријешавамо нашу ситуацију“.⁴ Били су то веома тешки и пресудни дани. Требало је поред одржавања и подизања моралне снаге људи припремати их за борбу. Па ипак, београдска партијска и скојевска организација нашле су довољно унутрашње снаге у првом реду за себе, а затим и за друге патриотске и напредне елементе да их идејно, политички вежу и укључе у народноослободилачку борбу. Од овога је зависила ствар Револуције, наравно, у оквирима, у којима је Београд заузимао своје место. Победа на овом плану била је најтежа и највећа извојевана битка. Да је београдска организација успешно деловала као доказ нам служи не само масовно учешће Београђана у илегалном покрету и устанку, него и разноврсне и свакодневне акције београдских илегалца још током првих месеци народноослободилачке борбе у којима учествују стотине чланова Партије, СКОЈ-а и симпатизера.

У време постојања илегалних војних јединица београдска партијска и скојевска организација осећала се као у правом мобилном стању. Ради контролисања пораста

броја јединица и њихових припадника одржаване су смотре. То је било потребно због одржавања контакта с људима, развијања борбеног духа и припреме људи за акције и одлазак у партизанске одреде.

Смотре су вршене на претходно уговореном месту и у одређено време. Припадници илегалних војних јединица пролазили би поред својих старешина, али тако вешто, организовано и маскирано да пролазницима и непријатељу не би било уочљиво. Старешина би или седео на клупи у парку или стајао на одређеном месту и вршио смотру чланова своје јединице који су пролазили на извесном растојању које је било довољно да се обезбеди камуфлажа. Као место за одржавање смотри најчешће су служиле улице, паркови и периферија града. За формирање илегалних војних јединица коришћени су, углавном, илегални станови, док за одржавање смотри врло ретко. Смотре су вршене по разним крајевима града. Старешина јединице старао се о месту и времену одржавања смотре. Водило се рачуна да то буду места која су могла да пруже сигурност и обезбеде конспирацију смотре. Примера ради навешћемо неколико места на којима су вршене такве смотре. Најчешће је коришћен Карађорђево парк, мали парк код Железничке станице, Калемегдан, парк код Вуковог споменика, затим периферија Чукарице, Звездаре, Дедиња и других делова града. Од улица најчешће су коришћене оне које се налазе око Саборне цркве, Народне банке, Ломине улице, на Црвеном крсту, Дорћолу, Вождовцу, Раковици. Има података да су ове смотре вршене и током августа 1941. Оне су вршене на иницијативу непосредних старешина јединица или руководиоца виших формација. Из сећања учесника и руководиоца илегалних војних јединица запажа се да батаљони нису вршили своје смотре него су то чиниле само десетине и чете. Ово зато што је постојала већа могућност деконспирације, јер би се на тај начин већи број људства изложио погледима непријатеља и агената Специјалне полиције. Смотре десетина, после 22. јуна, одржаване су много опрезније.⁵

Према досадашњим познатим подацима сигурно је да су, од формација илегалних војних јединица, постојале десетине, чете и батаљони. Међутим, није могуће поуздано тврдити, да ли су постојале и неке веће формације које би обједињавале рад батаљона иако се у неким сећањима руководиоца и учесника илегалних војних јединица говори о могућностима постојања

одреда. Они се такође помињу и у Билтену ГШ народноослободилачких партизанских одреда Југославије.

Месни комитет КПЈ за Београд преко свог, за то одређеног кадра, обједињавао је и руководио радом илегалних војних јединица. У неким сећањима помињу се и војни инструктори који су помагали организовање илегалних војних јединица.

Руководећи кадар за мање илегалне војне јединице давале су партијске и скојевске организације, а за веће, виша партијска руководства. Батаљонима су руководили команданти и комесари; четама — командири и комесари, а десетинама и групама руководиоци десетина и група.

Величина и бројност формираних илегалних војних јединица није зависила од неких за то одређених шема и планова, јер такви нису ни постојали. Једноставно, задатак Партије био је: организовати и укључити у ове јединице поред чланова КПЈ и СКОЈ-а што је могуће већи број симпатизера и патриота. Отуда је број и величина јединица зависила од организационих способности, односно, активности партијских и скојевских организација и појединаца у њима. Углавном формирање јединица везано је за територије рејона. Али постојање партијских и скојевских организација по неким струкама, предузећима и установама условило је код истих формирање илегалних војних јединица. Такав је пример поштар, грађевинара, ватрогасаца, железничара, СБОТИЧ-а и других.

Појава и прерастање илегалних војних јединица из мањих у више формације подсећа на формирање и развијање првих партизанских одреда у унутрашњости где се такође почињало од малих група десетина, па преко чета, ка батаљонима. Али, потребно је напоменути да стварање илегалних јединица у Београду претходи одлуци ЦК КПЈ о дизању устанка и формирању одреда у унутрашњости. Организационо и кадровски илегалне војне јединице одговарају начину организовања партизанских војних формација. Имајући у виду време, у коме је почело формирање илегалних војних јединица и њихово организационо и кадровско решење, долази се до констатације да су то први зачеци партизанских одреда.

Непосредне припреме и почетак устанка тражили су и неке нове организационе облике рада и борбе и прилагођавање постојећих. Зато београдска партијска и скојевска организација током јула и августа

потпуно прелазе са илегалних војних јединица на илегалне ударне групе као ефикаснији, продорнији и погоднији облик за диверзантске и оружане акције. Осим тога се и велики број људства илегалних војних јединица, већ током јула и августа, пребацио у партизанске одреде, зато што су се илегалне ударне групе показале много практичнијим, јер су биле покретљивије у извршавању акција и супротстављању и издржавању противнапада, као и зато што је већ тада постојала реалнија процена о не тако скором завршетку рата. То су основни разлози због којих се, током августа, потпуно прешло на илегалне ударне групе.⁶

Првих месеци припрема устанка и НОБ београдска партијска и скојевска организација била је у правом мобилном стању. Илегалне војне јединице чиниле су све да би спремно дочекале дан устанка. Усред Београда, у време када су се окупацијске и квислиншке војне и полицијске снаге бесомучно бациле на хватање, прогањање, стрељање, вешање и друге врсте масакра комуниста и патриота, илегалне јединице одржавају своје вежбе на којима обучавају омладину у руковању оружјем.⁷ Био је то партијски задатак: оспособити омладину за вођење народноослободилачког рата.

У условима окупације било је немогуће користити праве пушке за вршење обуке. Зато су коришћене друге могућности. Наприметно, и врло опрезно, омладина се окупљала око циркуских шатри и користила ваздушне пушке за увежбавање у руковању и гађању. За овакве вежбе, као и оне за увежбавање бацања бомбе, коришћена је периферија града. С дрвеном бомбом, или каменом тежине ручне бомбе, омладина је из импровизованих ровова вршила своју обуку. То се изводило по унапред одређеном плану. Омладина је обучавана и у извршавању акција. Илегалној десетини или групи било би стављено у задатак да изврши одређену акцију. Група која би изводила задатак није била унапред обавештена да се ради само о вежби. Тако су десетине и групе увежбавале не само тактику извођења акција него и полагање испит храбрости и умешности.

Одржавана је и обука у вожењу бициклом. Овом обуком била су обухваћена лица која су планирана за курирске послове. Потребно је било што брже пренети или добити обавештење, задатак. Зато се омладина обучавала у коришћењу превозних средстава.

Овакве и сличне вежбе имале су за циљ да припреме припаднике илегалних јединица за предстојеће задатке револуције. Оне су се показале као врло корисне. О томе нам најбоље говоре бројне акције омладине током јула, августа и септембра 1941. које су извођене са таквом спретношћу и брзином да је и сам непријатељ био изненађен. Омладина Београда, наизглед, живела је безбрижно и забављала се ваздушним пушкама, бацањем камена, вожењем бицикла и др. а у суштини извршавала је задатке Партије.

Илегални курсеви прве помоћи

Једну од најважнијих акција по војној линији представља одржавање илегалних курсева прве помоћи. Овоме послу пришло се још маја 1941. Одржавање курсева имало је за циљ припремање стручних кадрова за пружање прве помоћи рањеницима. Акција илегалних курсева прве помоћи била је у складу са општим припремама Партије за устанак. Да би се што боље организовали ови курсеви и обезбедио њихов успех, Месни комитет Партије формирао је од организованих другарица актив предавача којим је руководила Милица Лукић. Актив је сачињавало 10 другарица. Курсеви су били организовани на више места у Београду и Земуну. Постојали су и инструктори који су контролисали рад курсева прве помоћи. Један од тих инструктора била је Иванка Муачевић.

Партија је успела да овим курсевима обухвати и већи број симпатизера. Највећи број посетилаца ових курсева сачињавале су омладинке. Курсеви прве помоћи одржавани су по групама чији се број кретао од 6 до 20 чланова. Чланови актива предавача предавали су и руководили најчешће већим бројем група курса. За рад са групама коришћена су лица изван актива предавача, али је њиховим радом руководио актив.

Организатори и предавачи курсева прве помоћи најчешће су били лекари, лекарски помоћници и медицинске сестре.

Тако је на пример др Ненад Парента организовао четири курса прве помоћи. Први је радио у Јакшићевој улици бр. 3 у просторијама кројачке радионице Драгомира Нешића. Овим курсем руководио је Живојин Димитријевић; други је био организован у стану Јелице Ковачевић у Крунској улици, којим је руководио Светозар Милин; трећи у стану Милорада Цукућанина у Скадарској улици, којим је руководио сам Цукућанин и четврти који је

одржаван у стану Комбелића у Јевремовој улици бр. 30. На овом курсу предавали су др Ненад Парента и др Тодор Бороцки. Сваки од ових курсева обухватао је од 6 до 20 лица.⁸

Највећи број курсева прве помоћи организован је на територијалном принципу, али је било и таквих који су организовани у неким установама или по струкама. То је случај код оних установа и струка где су велики број службеника сачињавале жене, као нпр. у ПТТ-у, Министарству пољопривреде, у болницама, школама и др.⁹

У стану Анке Поповић курс прве помоћи одржавала је Олга Кршуљ. У стану др Стојана Новаковића одржано је неколико краћих курсева за болничарке, док је на Воздовцу Иванка Ђуковић, по задатку партијског секретара Стадоје Маринкова — Лале, држала курсеве којима су присуствовале жене и омладинке. Скојевска организација Шесте женске гимназије организовала је 5—6 група за слушање курса прве помоћи који је водила мајка скојевке Иванке Копарец болничарке у Тиквешкој улици. Болничарке Опште државне болнице држале су курсеве у садашњој улици Ђуре Ђаковића број 25 код Пирошке Хаџић, у Француској улици код Олге Петровић и у Шајкашкој улици код Катице Херцег којим је руководила Дара Несторовић, секретар болнице и члан КПЈ. На територији између Обилићевог венца, Улице Вука Караџића и Теразија до Васине улице организован је био курс којим је руководила Данијела Сикимић. Службенице ПТТ организовале су курс у стану Заге Зистријановић у Заплањској улици број 11, којим је руководила Вера Винчић. У Општој државној болници курсем је руководила Милица Лукић, док је један од курсева одржаван иза Новог гробља. На територији III рејонског комитета СКОЈ-а Оливера Вањак и Смиља Турлић организовале су неколико курсева. Овај курс прве помоћи био је организован и у Министарству пољопривреде. У Дринчићевој улици одржаван је курс којим је руководила Станислава Стојадиновић, а један од курсева вођен је на територији Чукарице. На територији од Црвеног крста до Цветкове кафане курсем је руководила Радмила Младеновић — „Црна“ (предратни комуниста, погинула као партизанка у Пљевљима). Курс је одржаван у њеном стану у Видовданској улици. Овакав курс водила је и Драгиња Недељковић и други.¹⁰

Сви они који су похађали илегалне курсеве прве помоћи били су свесни да се припремају за учешће у једном општем

устанку, којим руководи Комунистичка партија. Народноослободилачка борба није отварала само перспективу националног ослобођења од окупатора, већ и револуционарни преображај друштва.

Предавања на курсевима држана су најчешће касно поподне, с тим што се водило рачуна о полицијском часу. Осим основног задатка, који су имали, ови курсеви су истовремено послужили као форма окупљања и укључивања жена у Покрет. После одржаних предавања из пружања прве помоћи, а често и уместо њих, држе се састанци на којима је читан и прорађиван идеолошко-политички материјал, марксистичка литература и објашњавана политика и ставови Партије. Потребно је било да се од полазника курсева изграде, не само стручњаци за пружање прве помоћи, него и идеолошко-политички опредељени борци. Отуда илегални курсеви прве помоћи, поред стручног, имају и идејно-политички карактер. Тако су се курсисти, посебно омладинке и жене, спремали за предстојећу борбу, исто онако као што су то чинили омладинци увежбавајући се у руковању оружјем.

Касније, када је почео устанак и када се распламсала народноослободилачка борба, већи део ових кадрова, с већ стеченим основним теоретским и практичним знањима из службе пружања прве помоћи, нашао се у редовима бораца партизанских одреда.

За одржавање курсева прве помоћи у условима илегалног рада, потребне су биле и просторије које су обезбеђивале пуну сигурност и безбедност рада. То су најчешће били илегални станови чланова и симпатизера Партије. Станови су коришћени по већ договореном начину доласка. Водило се рачуна да се сачувају у најстрожој конспирацији због учесника на курсу, а и због власника стана, чији је живот био увек у опасности због овакве услуге Партији. Таквих станова било је више и у различитим крајевима града. Осим илегалних станова коришћене су, често, и просторије болнице код Карађорђевог парка и друге просторије и илегални станови на територији Црвеног крста, Чукарице, Старог града, Чубуре и др.¹¹

Рад на сакупљању оружја, санитетског и другог ратног материјала и помоћи

Одмах после састанка Политбироа ЦК КПЈ (10. априла 1941. у Загребу) рад Партије, по војној линији, добива прворазредни значај.

Војни комитет ПК КПЈ-у за Србију преко МК КПЈ-у за Београд, а овај преко својих рејонских комитета и основних организација, предузео је све мере на што ширем ангажовању људства у сакупљању санитетског материјала, намирница, одеће, муниције, пиштоља, пушака, бомби, експлозивног материјала, радио-апарата, радио-станица и другог материјала који је могао корисно да послужи НОБ. На овим задацима ради се не само у периоду припреме устанка него и у току читавог периода НОБ. С обзиром на овако озбиљан и крупан задатак, од којег је у многоставној зависности почетак и успех устанка, партијска руководства Београда су, веома често, и сама непосредно укључивана у реализовање ових акција.

У склопу општег рада Партије на припремама и вођењу оружане борбе против окупатора треба посматрати и рад организација Народне помоћи, односно Народноослободилачког фонда.

Новонастали услови и решеност Партије да поведе оружану борбу нужно су тражили прилагођавање организације Народне помоћи новим задацима. У том циљу у Београду је јуна месеца, у једном стану код Каленића пијаце, одржана Земаљска конференција Народноослободилачког фонда (до тада Народна помоћ) на којој је присуствовало око 20 представника из разних крајева земље. Поред осталих, овој конференцији су присуствовали Драган Павловић, Анка Берус, Иван Милутиновић, Светислав Стефановић, Вукашин Антић-Додић, Анђа Ранковић, Михаило Швабић и други. Основни циљ конференције био је прилагодити дотадашњу Народну помоћ новим условима рада, потребама предстојеће борбе и, у вези с тим, организационо је оспособити за нове задатке.

Народноослободилачки фонд (НОФ) укључујући се на тај начин у општу акцију покрета, широко развија своју делатност на прикупљању оружја, санитетског материјала, хране, одеће и др. Посебна брига НО фонда била је рад на ослобођењу ухапшених активиста народноослободилачког покрета. Тако нови задаци, постављени пред организацију НО фонда, у условима припреме и вођења оружане борбе добијају војни карактер. Суштински, карактер тих задатака условио је и промену назива Народне помоћи у Народноослободилачки фонд, што је одговарало општој концепцији вођења народноослободилачког покрета.

Карактер рада Народноослободилачког фонда изискивао је и ангажовање одговарајућих активиста. У 1941. години у Београду је радио Покрајински и Месни одбор НО фонда. Током лета Месни одбор НОФ за Београд сачињавали су Михаило Швабић, секретар, Веселинка Малинска, благајник, Војин Николић, Ђура Лаврековић, Саша Јаворина и Никола Савин. Овај састав крајем 1941. мења се због одласка једног дела руководства из Београда на нове дужности, па је секретар МО НО фонда постао Војин Николић, благајник Ђура Лаврековић, а за нове чланове су дошли Петар Томић, Младен Недељков, Јулијана Рајтер и Мирко Огњановић.

Рад организације Народне помоћи Београда, на почетку окупације, био је организован по струкама. У тим првим данима чланови организације Народне помоћи нису се довољно снашли. После Земалске конференције НО фонда, Месни одбор НО фонда Београда извршио је реорганизацију. Још током лета 1941. формиран су рејонски одбори НО фонда. Ови рејони се територијално нису подударали са партијским рејонима и њихов број, према сећању Михаила Швабића, био је већи од партијских. Преко рејонских одбора ширила се даље мрежа организације НО фонда, у рејонима и предузећима и установама. Крајем 1941. године ова мрежа се тако развила да је у појединим рејонима и већим предузећима било и по неколико пододбора НО фонда. Тако су на пример у Дирекцији трамваја и осветљења постојала три пододбора НО фонда.

Чланови Месног одбора НО фонда држали су на сталној вези један до два рејонска одбора, рејонски одбори пододборе а ови организације на свом терену. Сталним радом и међусобним везама илегалне организације НО фонда су успевале да прикупљени ратни и други материјал доставе Месном одбору или га, већ према договору, сместе у одговарајуће илегално складиште.

Рад на сакупљању оружја, муниције, експлозива, санитетског и другог материјала био је широко организован тако да је то био стални задатак свих организација народноослободилачког покрета. Преко партијских, скојевских и организација НО фонда, радници активисти и симпатизери у појединим струкама били су посебно ангажовани на неким од ових задатака. Тако су графички радници прибављали потребан материјал за илегалне и партизанске штампарије, радници фабрике папира пи-

саћи и други материјал, радници текстилне индустрије текстил, радници пекарских предузећа храну и др.

Код прибављања оружја и другог ратног материјала није било нити је могло бити неке одређене шеме по којој се одвијао овај рад. Став партијског руководства био је да се користе све форме рада укључујући ту и конкретне акције, када је то било потребно, ради прибављања оружаних средстава. С обзиром на ширину и масовност ангажовања људства на овим задацима месна и рејонска руководства партије препустила су основним организацијама да путем свог чланства и илегалних војних јединица одређују начин и реализацију прибављања оружја према могућностима и ситуацији. Овакво решење се наметало зато што су основне организације имале најбољи увид у могућност да процене где се, када и на који начин могло доћи до оружја. Свакако, у извршавању ових задатака нису изостављена консултовања и помоћ месног и рејонских руководства.

Прикупљање и набављање оружја вршено је на више начина: добровољним сакупљањем од чланова Партије, СКОЈ-а и симпатизера; куповином за новац, куповином за намирнице, проналажењем баченог оружја у току априлског рата, проналажењем складишта оружја бивше југословенске војске за које непријатељ није знао; насилним одузимањем и разоружавањем непријатељских официра и војника, и упадима у војне касарне, путем преправљања старог оружја и израде експлозива у илегалним партијским склоништима.

Тако је провалом немачког магацина оружја у кругу Војне болнице узето 3 сандука бомби и један митраљез. Акцију су извели Шкрбић, Зрнић и Петровић. Скојевци Девете мушке гимназије Душан Стојиљковић, Фрањо Волф, Бато Ђосић, Мита Тодоровић, Бранко Марјановић и други организовали су акцију изношења муниције из војног складишта на Ташмајдану. Ударна група у саставу Иван Ленардић, Срђан Кумар и Воја Поповић напала је рудник „Црвени брег“ испод Авале код Белог потока и узела 100 кг експлозива аланинола 500 каписли и 100 метара фитиља. Ова ударна тројка изводила је и акције напада на немачке војнике и одузимала оружје. У једној таквој акцији, код Карађорђевог парка, ухваћен је Воја Поповић. Преко Чеде Живадиновића набављено је од Конрада Шумахера 5 кг експлозива спремљеног за паљење. Партијска организација Државне хипотекарне банке

прикупила је 20 пушака. Партијска организација Доњег Вождовца организовала је акцију изношења 4 до 5 бомби, око десет пиштоља и сву муницију избегличког логора код Аутокоманде. Трећа мушка гимназија организовала је преко Милана Марковића куповину револвера од једног немачког војника за 150 кг соли. У згради бившег енглеског посланства у Београду пронађен је експлозив, неколико пушака и нешто муниције. Ударна група Радомира Марковића — Гембеша извела је неколико акција на прикупљању оружја и муниције. Партијска организација, чији је секретар био Драгослав Петровић, набавила је две бомбе, две коцке динамита и један револвер. Постоји податак да је прикупљено оружје на Чукарици и другим крајевима Београда.¹²

Упоредо с прикупљањем оружја, санитарског материјала и др. решавано је и питање смештаја овог материјала у сигурне илегалне просторије. Зато се водило рачуна да то буду просторије сигурних, поузданих и некомпромитованих људи и да обезбеђују што бољу манипулацију материјала под условима строге илегалности. Најчешће су била организована складишта посебно за оружје, експлозивни материјал, за санитарски материјал и др. Али било је и оних, у којима су се чувале све врсте материјала.

Активисти који су радили на прикупљању оружја и другог ратног материјала, обезбеђивали су и складишта за његов смештај. Водило се рачуна да складиштем руководи одређено лице преко кога се вршио смештај материјала као и његово подизање како би за складиште знао што мањи број људи у случају његовог откривања. Складишта за смештај материјала организована су у свим крајевима града.

Прикупљање оружја представља једну од најзначајнијих и веома одговорних акција у периоду општих припрема устанка и почетка народноослободилачке борбе. То је време када је београдски илегални покрет требало да обезбеди оружјем своје руководиоце и активисте, који су били изложени свакодневним сукобима с непријатељем, затим, да наоружа илегалне ударне групе како би ове могле изводити оружане акције и, коначно, да, колико је могуће више, пошаље оружја одредима.

Слање оружја партизанима, нарочито у почетку устанка, имало је огромног значаја. Недовољно наоружаним партизанима оваква помоћ је била драгоцене. То је време оружане акције од којих је у многоме

зависило како ће се народноослободилачка борба, још у свом почетку, афирмисати. Међутим, без оружја није могло бити ни оружане акције.

Прикупљено оружје није се могло одмах, по његовом прибављању, предавати илегалцима или слати одредима, већ је то чињено према потреби или када су околности дозвољавале. Осим тога београдска организација имала је, из више разлога, потребе да има своје резерве у оружју, што је условило формирање складишта.

Складишта оружја, — позната под називом „арсенали“, — била су организована свуда где је то било потребно, што је зависило и од количине прикупљеног оружја.

Зависно од тога ко је организовао складиште, основна партијска организација, рејонски или месни комитет, одређивано је и лице које је руководило њиме. Складишта нису служила само за смештај оружја него и за његово одржавање и издавање илегалцима приликом извођења крупних и важнијих акција. Углавном, из ових складишта оружје је слато путем илегалних канала, партизанским одредима. За потребе ударних група оружје је набављано по познатом ставу: „Свака ударна група или појединац морају се снаћи за оружје, на њима најзгоднији начин. Ко нема потребно оружје, нека га одузме од непријатеља“. У случајевима када се давало оружје на употребу ударним групама, узимање и враћање обављано је преко руководиоца тих група. Овакве превентивне мере биле су нужне, јер су обезбеђивале складишта од непријатељских провала. Захваљујући оваквом строгом систему конспиративног рада једно од највећих складишта у Београду било је смештено у строгом центру града, на Зеленом венцу бр. 9. Зграда се налазила иза хотела „Москва“, где је сада парк. „Ту сам имао око 25 пиштоља, разних калибара, затим, колико се сећам — 6 до 8 хиљада метака, 18 бомби и једну пушку. Складиште оружја било је смештено у два одељења једне шупе. Оружје је било замотано у масне крпе и постављено у плехане канте закопане у земљу.“¹³

За складишта оружја, осим шупе, подрума и других просторија, коришћене су радионице, радње, па и просторије појединих предузећа. Тако је у радионици Жарка Остојића било складиште оружја за које се сматра да је припадало рејонском или месном комитету. „Код мене у радионици на Вилиним водама било је свега што хоћете. Био је ту прави арсенал бомби, муниције,

револвера. Ја сам имао брата бравара Никољу Станковића који је по цео дан седео у соби и чистио оружје. Долазио је и Воја Лековић.¹⁴ У фабрици „Шонда“ било је складиште оружја, радио-станица и други илегални материјал којим је руководио Илија Равин.¹⁵

Партијске организације су организовале своја складишта оружја која су служила потребама ударних група основних организација. Тако је складиште у данашњој Улици 7. јули бр. 22, било смештено у шахту једног подрума и поседовало је око 300 кг експлозива, нешто штапина и каписли, око 10 кг запаљивих плочица, ручних бомби и пиштоља. У Улици Раде Неимара број 12 налазило се складиште оружја и другог материјала у коме је било смештено 9 бомби, 9 револвера, 4 радио-отпремника и 4 пријемника. За то складиште знали су Тодор Дукин, Христивоје Петровић и Никола Аврамовић, а за њега је био одговоран неки Франц. Складиште је откривено тек у зиму 1943/44. године. На Црвеном крсту, на простору код данашњег Савременог драмског позоришта, била је пространа пољана обрасла коровом, на којој је било смештено једно складиште разног материјала. Било је ту гвоздених зубаца за бушење аутогума, лепка, креде, флашица с бензином, запаљивих плочица, флашица с бојом и друго. Ово складиште формирали су активисти Шесте мушке гимназије а служило је за опремање ударних група потребним материјалом приликом извођења акција. У Стишкој улици у стану Слободана Томића било је складиште револвера и бомби. Оно је касније пренето у стан Војислава Нановића и смештено и девојачку собу. У подруму куће Ђуре Лазовића било је смештено 3 бурета бензина — око 200 литара. До овог бензина Лазовић је дошао преко Американца Смајта, предратног пословође гараже „Гудир“ који је пре немачке окупације јавно говорио да ће радије просути бензин него га дати Немцима. Бензин из овог складишта добро је послужио ударним групама за извођење акција паљења непријатељске штампе и других диверзантских акција. Складиште оружја и санитетског материјала налазило се у стану Мила Златановића у Шантићевој улици бр. 7 до краја 1941. године. Једно од складишта оружја било је смештено у кукурузовини на већем плацу у близини куће Милана и Љубице Ковач у Улици краљевића Ђорђа. У данашњој Улици 7. јула бр. 22 било је складиште оружја о коме је водио бригу Живан Ердељан. Складиште оружја обућарских

радника било је смештено у кући Обрада Недељковића у Улици Коче Капетана број 8. У кући Ристе Костића, у Улици Боже Јанковића број 32, било је такође смештено складиште оружја. Активисти из пекаре „Соко“ имали су своје складиште оружја код Дунав станице и на Карабурми. Привремено, једно складиште било је смештено на Каленића пијаци у стану Алме и Гуте Алмузлино. Алма и Гута Алмузлино набављали су оружје радећи на откопавању оружја у Београду и Смедереву. Користили су и најмању несмотреност Немаца, преносили оружје у своје складиште а касније га, преко везе, пребацивали до партизанских одреда. Привремено складиште било је и у стану Саше Шокорца код Палилулске пијаце у подруму испод угла. Ту је било десетак сандука пушчане муниције, сандук дефанзивних бомби и динамитски штапини. До овог материјала дошла је ударна група — Јоцо Гајгер, Александар — Саша Шокорац и Лазаревић из Девете мушке гимназије — која је открила складиште у склоништу на Ташмајдану и успела да узме овај материјал и пренесе код Шокорца, а потом у подрум стана Лазаревића.¹⁶

Неке партијске организације, које су имале још увек струковни карактер, као што су организације грађевинара, железничара, поштара и других, такође су имале своја складишта. Тако су грађевинари имали своје складиште оружја у Улици Раде Неимара број 12.¹⁷

У оквиру задатака прикупљања оружја спада и рад на набављању и спровођењу експлозива који је био коришћен за илегалне диверзантске акције у Београду и за слање у одреде. Експлозив су припремали људи који су по струци били хемичари или су имали неко искуство на тим пословима.

Примитивна техничка средства, с којима је припреман експлозив, доводила су до нежељених експлозија и до људских жртава. Још почетком прве године народно-ослободилачке борбе Београд је имао неколико илегалних станова који су коришћени за израду експлозива. У Которској улици бр. 3, у стану Мила Божовића, прављене су паклене машине. На овом послу радили су Јован Божовић, инжењер и Стеван Јанковић, санитетски помоћник. Када је дошло до експлозије Божовић и Јанковић су ухваћени и протерани у логор на Бањици, где су и стрељани. У Улици Хаџи-Милентијевој, у стану инж. Јована Перишића, експлозив је справљао Лаза Симић, где је такође дошло до експлозије. Том приликом

VIII KVART
UPRAVE GRADA BEOGRADA
100. No 10

VIII DEPART
UPRAVE GRADA BEOGRADA

23-VIII-19 441.

19
MINISTARSTVO UNUTRASNJIH POSLOVA F.R.Y.
Uprava državne bezbednosti
A 22 22 3 27 28

Br. predmeta	Svrha	Svrha lista	Potpis
44/8	13		

Одељењу Специјалне Полиције Управе Града Београда

Према наређењу тога одељења Нов. Број: 117 од 20 августа т.г. о случајевима саботаже, терористичко-комунистичке акције и др. част ми је доставити следећи извештај:

На дан 4 јула т.г. око 11.30 часова пре подне, досила се експлозија у стану Цветковић Јелене, нејзионерке, у Драгачевској улици број 17-а, услед које је настрадао Паталовић Митар, радник и пренет у болницу ради лечења. Извештај је поднет кривичној полицији под бројем 1950 од 5 јула т.г.

На дан 12 јула т.г. око 10 часова пре подне, непозната лица спалила су код Карађорђевог парка, дневне листове, које су одузели од продајца новина. Лица се нису могла ухватити. Извештај је телефонски достављен.

21 јула т.г. у стану Божовића Мила, инжењера, у Которској улици број 10, десила се експлозија, услед које је згодбио тежа повреде по целој телу и пренет у болницу. Са њим је ухваћено једно лице које је тамо спроведено. Осим телефонског извештаја, другог није било, пошто је и то одобрење водило истрагу.

13 августа т.г. око 5.30 часова ујутру, непознато лице, бацило је флашу са бензином на аутомобиле у Браничевској улици број 4, у намери да их запали, али у томе није успео. Гаража је власништво Митери Георга, инжењера.

13 августа т.г. непознато лице покушавало је да запали гаражу Александар Букелића, у Зориној улици број 95, али у томе није успело. Извештај је достављен под бројем 375 од 13 августа т.г.

22 августа т.г. око 9.30 часова пре подне, непознато лице, бацило је флашу са бензином на гаражу у Браничевској улици број 4, у намери да је запали, али до пожара није дошло. Лице се није могло ухватити. Гаража је власништво Митери Георга, инжењера.

Предње ми је част доставити одељењу, с молбом на надлежност.

Старешини VIII Кварт

Rapport du chef du VIIIème commissariat adressé au Département de la police spéciale de la Préfecture de Belgrade sur les actions effectuées du 4 juillet au 22 août 1941 sur le territoire de ce commissariat.

(IAB, fond UGB, Département de la police spéciale, boîte 280, IV-Q-44/VIII)

Извештај старешине VIII кварта упућен Одељењу специјалне полиције Управе града Београда о изведеним акцијама у времену од 4. јула до 22. августа 1941. године на територији тог кварта

(IAB, фонд УГБ, Одељење специјалне полиције, кут. 280, IV-Q-44/VIII)

погинуо је Симић заједно са својом другарицом Шелом. У Грачаничкој улици број 6 на справљању експлозива радили су Мате Видаковић и Милица Шуваковић. Патент за справљање експлозива није био добар. Када је дошло до изненадне експлозије Мате Видаковић је остао без обе руке и ухваћен од стране полиције, док је Милица Шуваковић успела, камуфлирајући се црним велом, да се извуче из обруча полиције која је била опколила зграду. Видаковић је после хапшења пребачен у затвореничко одељење Опште државне болнице. Милица Шуваковић је касније ухваћена, приликом извршавања партијског задатка у Прокупљу, после чега је стрељана у Нишу. У стану, у Новосадској улици, где су се скривали Јанко Лисјак и Петар Ристић прављен је експлозив и запаљиве хемикалије које су коришћене за диверзије ударних група. Материјалом, који је прављен у овом стану, запаљена је вулканизерска радионица на углу Влајковићеве и Косовске улице. Један од станова у коме је прављен експлозив налазио се на Котеж Неимару код Светосавске цркве. Једно време складиште експлозива (екрозит) било је смештено у стану Корнелије Сенде — Неле. За време једне полицијске блокаде, Катарина Михајловић успела је да овај експлозив пренесе код др Ристића.¹⁸

Илегалним ударним групама за паљење непријатељске пропагандне штампе, возила, гаража и других објеката био је потребан запаљиви материјал — петролеј и бензин. У Београду је позната акција прикупљања петролеја и бензина, нарочито у данима када је по београдским улицама масовно паљена непријатељска штампа и немачка возила.

За време окупације у Београду је вођена и акција прикупљања и набављања санитарског материјала и лекарских инструмената. То је један од значајних задатака на коме је радила илегална београдска организација. Због свога значаја, не само за илегални београдски покрет, него и за народноослободилачку борбу уопште, у обављању ове врсте задатака ангажовани су проверени и одани људи и то, углавном, из здравствене струке: лекари, фармацеути, лекарски помоћници и други здравствени радници.

До санитарског материјала долазило се преко активиста покрета и симпатизера или путем куповине. Члановима Партије, СКОЈ-а и симпатизерима, који су радили у болницама, апотекама, лекарским ординацијама и сличним местима, био је стални

задатак да прибављају санитарски материјал и инструменте за потребе покрета. Може се рећи да је, и поред опасности, ова акција била широко организована. Скоро да није било болнице или друге здравствене установе коју покрет није успео да користи за ове потребе.

Прибављени санитарски материјал и лекарски инструменти привремено су смештени у сигурна илегална склоништа како би се касније пребацено илегалним каналима у одреде. Навешћемо неке примере: неколико студенткиња које су радиле у Државној болници, међу њима и Веселинка Лазовић, прибављале су санитарски материјал и илегално га доносиле у стан Лазовића у Улици генерала Гепрата бр. 95—97 (сада бр. 9). Ту је материјал пакован и смештан у складиште испод радње Ђуре Лазовића у Кнез Милошевој улици. Из складишта у кући Ангелине Михајловић у Кијеву санитарски материјал преносен је у одреде. Једно од складишта било је и у згради на углу Кнеза Милоша и Масарикове улице. У Карађорђевој улици бр. 61 код Пере Рогљачина фризера, налазило се складиште санитарског материјала, који су доносили Бранко Ласковић и Ђура Лаврековић из стоваришта лекова „Изис“. На Вождовцу санитарски материјал прикупљала је апотекарка Добрила Тодоровић. У Државној болници поред осталог санитарског материјала и лекарских инструмената, изнета је велика количина душека које је прихватала Иванка Маучевић и пребацивала у одреде на слободној територији Србије. На овој акцији радило се све до хапшења Иванке Маучевић децембра 1941. године.

Актив Шесте мушке гимназије донео је одлуку да прикупи чаршаве и јастучнице и да од њих искроји завоје. Тако је преко Зорана Жујовића и Оцокољића, у лето 1941. године, прикупљено 20 чаршава и 10 јастучница. У стану мајке Аце Зечевића (активисте Шесте мушке гимназије) искројени су завоји, искувани и стерилизовани. Ова корисна акција прихваћена је од осталих средњошколских актива. Доктор Мајсторовић успео је да прибави 1000 метара кетгута (конац за шивење рана) преко једне часне сестре и послао га партизанима. Косана Поповић, болничарка, прибавила је из болнице у којој је радила санитарски материјал и преко везе достављала партизанима. Код Драге Пупић, ученице Трговачке академије, било је складиште санитарског материјала којег су доносили Мила Новаковић и студент Милан Барјактаревић.

Складиште вакцина против тетануса било је код Анке Јандрејевић. До ових вакцина долазило се преко активисткиња које су радиле у Централном хигијенском заводу. Тако је Даринка Несторовић, 1941. године, успела да обезбеди 10 кутија ових вакцина, а 1942. године 14 кутија обезбедила је Десанка Ковачевић. Чланови Партије Медицинског факултета, Опште државне болнице, Торлака и Завода за израду серума набавили су хируршке инструменте који су привремено били смештени у складиште а потом пребачени одредима.

Партизански одреди одржавали су директну везу са појединим лекарима преко којих су добијали потребан материјал. Један од њих био је и др Јефтовић, у Ресавској улици број 16, од кога су курири из одреда, са територије Поморавског окружног комитета, односили лекове и други санитетски материјал.

Многе лекарске ординације биле су складишта санитетског материјала. Из њих је припреман материјал и преко везе слат одредима.¹⁹

Допринос здравствених радника на овоме плану био је велики и у толико значајнији, што су акције ове врсте биле веома опасне. Непријатељ је предузимао све мере и расположива средства како би их спречио, а тиме довео рањене илегалце и борце партизанских одреда у безнадежну ситуацију.

Акција прикупљања животних намирница била је морална обавеза покрета не само према активистима већ и према њиховим породицама. Заштита и брига о људима и њиховим породицама био је морални дуг који је био у првом плану. Поред тога намирницама је требало помагати и партизанске одреде.

У погледу снабдевања основним животним намирницама у Београду је била врло тешка ситуација. Немци су за грађанство увели потрошачке карте и бонове и тако извршили рационарање потрошње. Да би ситуација била још тежа намирница се није могло купити ни онолико колико је то било предвиђено потрошачким картама, јер их није било у продаји. Због такве ситуације Београђани су били принуђени да врло често уместо хлеба једу проју, уместо пенцета од ђона носе „дрвењаке“ и да се веома оскудно облаче.

У таквој ситуацији требало је спроводити акције прикупљања хране, одеће и обуће. Био је то за активисте Београда тежак задатак, који су они, и поред таквих околности, доста успешно обављали. На

овим задацима највише су били ангажовани радници, активисти и симпатизери покрета, који су радили у пекарским предузећима и фабрикама текстила. Поред тога, Месни одбор НО фонда снабдевао се намирницама и преко такозване „црне берзе“. Имао је посебан илегални канал за прибављање робе из Баната. За потребе преношења прикупљене робе и намирница била су купљена кола са којима су радили активисти Милија Цветић и Данило Јањатовић.

Складишта намирница названа „магацини“ организована су на местима где су постојале могућности за добављање намирница.

Један од организатора таквог складишта у пекари „Соко“ каже: „Ја сам формирао три групе у својој смени од поверљивих људи за прикупљање и изношење материјала за одређени центар (хлеб, двопек, шећер, брашно итд.). Тај материјал пренешен је у специјални центар, који се налазио на углу Мајке Јевросиме и Таковске улице. Ту је била једна млекара, а ко је одатле даље носио тај материјал, не знам.“²⁰ Оваквих складишта било је и по другим крајевима града. Позната су она у стану Рада Милекића у Венизелисовој улици бр. 16; у стану Виде Павловић у Улици престолонаследника Петра, затим у стану Стевана Марковића у Улици Филипа Филиповића, у Небојшиној улици број 38 у подруму испод бифеа „Новосађанка“, које је основао Милисав Пекавић, у Тршћанској, Сезоновој и др.²¹ За исхрану и састајање илегалца служила је и купљена млекара у Француској улици број 5.²²

Акција прикупљања и стварања резерви одеће произилази из истих разлога као и код намирница.

Учесници покрета, који су, по задатку Партије, радили у условима дубоке илегалности нису имали материјалне могућности да се снабдевају одећом. Те проблеме решавале су саме партијске и скојевске организације преко акција прикупљања добровољних прилога од свога чланства и симпатизера.

Акција прикупљања одеће подразумева и шивење одела и других делова одеће као и плетење пуловера, џемпера, шалова, чарапа и другог. Ова одећа је кориштена за потребе чланства београдске организације а слата је и одредима на терену.

Складишта одеће су прихватала добровољно прикупљену робу, исплетене делове одеће од вуне и памука до којих се долазило преко чланова Партије и симпатизера,

који су радили у текстилним фабрикама. Таква складишта су била организована у радњи Милана Бркљачића, где су се шила одела од материјала који је био намењен за Српску државну стражу. Овај материјал је износила група илегалаца (Анђа Галовић, Фатима Пејовић и др.) која је радила у штофари Владе Илића. Једно од складишта било је у стану Стевана Марковића, у данашњој Улици Филипа Филиповића.

Кројачка радионица Драгомира Нешића у Јакшићевој улици бр. 3, током читаве 1941. године служила је за шивење топле одеће за партизане. У овој радионици сашивено је 100 топлих кошуља, 50 пари одела од шајка, 100 шајкача и др. На овим пословима, поред осталих радили су Ранко Ђорђевић, Милорад Цукућанин и Лука Шунка.

Овим акцијама припада и изношење душека из Државне болнице од чије су се вуне плели џемпери и чарапе.

Постојале су и друге врсте складишта. У данашњој Устаничкој улици бр. 24 постојала је електромеханичка радионица која је служила за израду разних предмета за преносење илегалног материјала. Ову радионицу основао је Вучко Ивковић, по задатку Партије. У њој су рађене табакере (с тајним простором за краће јавке, поруке и лозинке), пудријере, дамске ташне, кофери с дуплим дном, шупље потпетице, конструкције за складиште слова штампарских машина и др.²³

Устројство и организација илегалних ударних група

Двадесет други јун 1941. не представља само датум напада Немачке на СССР, него и изненадан и силовит напад на комунисте Југославије, па и Београда.

Београд је, одмах по окупацији, постао средиште централних немачких војних и окупацијских органа. Ту је био смештен Штаб команданта Србије, Штаб команданта војно-позадинских органа, Штаб немачких посадних дивизија у Србији, изасланик немачког Министарства иностраних послова Феликс Бенцлер, руководећи органи немачке полиције и обавештајне службе за Србију, немачки помоћни полицијски батаљони и коначно ту је било средиште квислиншке владе. Сви ови органи имали су за циљ јачање немачких позиција у окупираној Србији и Београду и онемогућавање евентуалног устанка народа. Зато је окупатор, упоредо са радом на организо-

вању и стабилизовању својих и квислиншких војних, управних и полицијских органа, интензивно радио на припремама за предстојећи обрачун са комунистима.

Од априла месеца до 22. јуна 1941. Немци отворено спроводе политику расног разрачунавања са Јеврејима и Циганима. У том циљу, већ 25. априла, немачки командант Београда фон Кеисенберг издаје наредбу Војне команде којом се Јеврејима ограничава време куповине робе у радњама, забрањује чекање у јавним редовима са осталим грађанима и одређују казне за неиспуњење ових обавеза. Немачке мере против Јевреја су се, из дана у дан, заоштравале, да би касније прерасле у најгрубљи обрачун као што је конфисковање имовине, обележавање жутим тракама, хапшење, прогањање у концентрационе логоре и стрељање.

До 22. јуна 1941. Немци нису вршили хапшења комуниста из тактичких разлога према Совјетском Савезу са којим су имали пакт о ненападању. Међутим, они су убрзано радили на припремама за изненадни и фронтални обрачун са комунистима и њиховим симпатизерима. Са каквом пажњом и одговорношћу су Немци пришли овом послу говори чињеница да је на њему ангажован Гестапо у Берлину на челу са шефом Милером. Ове припреме вршене су у строгој тајности. У склоп ових припрема спада и рад Управе града Београда која изграђује мрежу агената и полицајаца у Београду. Отуда није чудо да је већ почетком јуна у Београду радило у Министарству унутрашњих послова и Специјалној полицији око 210 агената са бројним повереницима и потказивачима. Ту су биле и бројне организације Гестапоа, немачки полицијски батаљони и знатан број жандарма.

Да је окупатор спроводио акцију припрема за напад на комунисте потврђује нам и дневни извештај Команде жандармерије од 28. маја 1941. у коме се каже: „У Београду је запажен извештан број комуниста — активиста. Њихово се кретање прати. Многи су, међутим, још по унутрашњости и врло опрезно долазе у главни град. Поред других мера, студира се стварање концентрационог логора, где ће сви опаснији по јавни ред и поредак бити одведени.“^{23а} На захтев Немаца Министарство унутрашњих послова и Управа града Београда, у то време, интензивно раде на праћењу кретања комуниста. Такође раде на рестаурацији евиденција и картотека, као и проучавању најновијих метода и тактике комуниста.

Непосредно пред напад Немаца на СССР 19. јуна 1941. одржана је у Министарству унутрашњих послова конференција високих полицијских немачких и квислиншких функционера на којој је разматрано питање напада на комунисте. Већ тада су били састављени спискови 150—200 најпознатијих комуниста и шпанских бораца у Београду који су требали да буду ухапшени. Истог дана (22. јуна) када је Немачка напала на Совјетски Савез, начелник управног штаба немачког команданта Србије Харолд Турнер наредио је Аћимовићу да се изврши раније планирано хапшење, што је овај пренео шефу полиције тражећи од њега да се хапшење комуниста и шпанских бораца изврши још у току ноћи 22. јуна. О припреми ове рације Покрајински комитет КПЈ за Србију сазнао је преко Јанка Јанковића шефа картотеке Управе града Београда. Одмах су предузете мере да се комунисти обавесте о планираној рацији полиције. Међутим, због краткоће времена, није свима било саопштено. Међу 198 ухапшених у времену од 22. до 23. јуна било је и неколико десетина комуниста, међу којима и један број познатијих активиста.

Ово прво хапшење комуниста значило је почетак отвореног обрачуна окупатора са комунистима Београда, односно са народнослободилачким покретом. У циљу уништавања београдске организације, окупатор је 23. јуна формирао IV антикомунистички одсек — Одељење специјалне полиције. Крајем јуна у Београду је већ било 240 агената који су били распоређени по важнијим установама и предузећима и 878 полицијских стражара и надзорних чиновника полицијске страже. Управа града Београда извршила је реактивирање бивших жандарма. Истом циљу служиле су немачке војне јединице, полицијски батаљони, разне организације Гестапоа. Окупатор је такође настојао да путем доношења разних уредаба, прописа, наредаба и одлука заведе себи одговарајући јавни ред и мир. Тако 27. јуна командант Србије издаје уредбу којом се кривична дела имају кажњавати по немачким казним одредбама, а после 15 дана доноси нову уредбу о поштравању казни за сва дела усмерена против немачке војне силе и окупационих власти. Десетог јула командант Србије доноси и одлуку о формирању концентрационог логора на Бањици. У борби против комуниста највећу услугу окупатору пружили су агенти Специјалне полиције користећи при томе своје искуство стечено у борби против комуниста пре рата као и лично познавање покрета и људи. Тако

услови за рад београдских илегалца, после напада Немачке на Совјетски Савез, постају далеко тежи.

Проглас ЦК КПЈ од 22. јуна говори о новим задацима чланова КПЈ и СКОЈ-а, у коме се каже: „Комунисти Југославије! Не оклевајте ни тренутка, већ се хитно спремајте за ту тешку борбу. Сместа прилагодите организације и њихов рад за тај последњи бој“^{23б} Београдска партијска и скојевска организација остварују ове задатке, поред осталог и путем формирања илегалних ударних група.

Почетак формирања илегалних ударних група везан је за прве дане устанка 1941. Што значи, да су оне настале у време отворене оружане борбе наших народа против окупатора. Отуда је и њихов основни задатак: извођење диверзантских и оружаних акција у окупираном Београду. Из оваквог карактера илегалних ударних група јасно се уочава и разлика између њих и илегалних војних јединица.

Илегалне ударне групе сачињавали су: 2—3, па и више проверених и храбрих илегалца, чланова Партије, СКОЈ-а и симпатизера. Избор људи за формирање илегалних ударних група вршиле су партијске и скојевске организације. Међутим, њихово формирање нису вршиле само организације на терену, него и виша партијска и скојевска руководства.²⁴ Све је зависило од значаја задатка, од тешкоћа око његовог извршења и од тога ко је преузимао на себе непосредно руковођење акцијом. Зависно од тога, илегалне ударне групе могле су припадати основним партијским и скојевским организацијама, рејонским комитетима или Месном комитету. Има примера да је и Покрајински комитет КПЈ за Србију непосредно руководио неким акцијама илегалних ударних група у Београду.²⁵ Такав је случај са ослобођењем Александра Ранковића из притвореничког одељења Очне клинике у Видинској улици 29. јула. То је свакако ређи случај, јер је покрајинско руководство, па чак и месно, указивало на потребу појединих акција, помагало у разрађивању планова како би се оне што ефикасније и по учеснике што безбедније извеле. Непосредно руковођење најчешће је препуштано организацијама.

Формирање илегалних ударних група најчешће је обављала партијска организација од провереног свог и скојевског чланства као и од симпатизера. Партијска организација је давала задатке, али многе акције изведене су на иницијативу и под руководством СКОЈ-а. Учешће у раду иле-

галних ударних група значило је за симпатизере први испит пред њихово учлањење у Партију или СКОЈ.

У раду илегалних ударних група учествовале су и илегалне војне јединице, али не у пуном формацијском саставу, већ су бирани најпоузданији и најхрабрији људи од којих су формиране ударне двојке, тројке и четворке.²⁶

Илегалне ударне групе радиле су независно једна од друге. Изузетно, када је то било потребно за извршење задатка, коришћено је и по више њих у извршавању исте акције.²⁷ За рад илегалних ударних група били су одговорни њихови руководиоци одређени од стране организације, односно руководства, које је формирало групу. Оружана и друга потребна средства за извођење акција, илегалне ударне групе су добијале од онога ко их је формирао. Али, није био редак пример када су и саме бринуле о томе. Најчешће, решења су налажена кроз акције и борбу с непријатељем.

Извршењу акција претходиле су потребне припреме. Детаљно су проучаване могућности извођења задатка. Пошто се изабере ударна група, односно изаберу људи који ће бити реализатори плана акције, приступало се проучавању објекта напада. После тога би уследило одређивање времена у коме треба извршити акцију, сагледавање реалних потреба за обезбеђење оружја и других средстава нужно потребних за извршење задатка као и других околности под којима је требало обавити задатак. Пошто би се извршиле све потребне припреме доносио би се коначан план акције и давали детаљни задаци појединачно сваком учеснику ударне групе. Посебна пажња вођена је о заштити људства. У том циљу морало је бити унапред све прорачунато и предвиђено како би акција успела и људство било сачувано.

Разрађивање плана акције, у начелу, вршило је руководство партијске организације са терена на коме се изводила акција. То је разумљиво ако се има у виду да је оно најбоље познавало околности под којима је требало извести акцију, као и могућност реализовања таквих планова. Познавање људства, објекта акције и терена имало је, итекако, великог утицаја на реалнија предвиђања, а тиме и на успешније извођење акција. Но, и поред ових предности, акцијама ударних група нису увек руководиле основне организације, што значи да нису ни доносиле планове за те акције. То је зависило од обима, значаја, карактера акције, као и степена конспира-

тивности под којим је акција извођена.²⁸ Отуда није чудо да су о неким акцијама, којима је руководило покрајинско и месно руководство, основне организације сазнавале тек после њиховог извођења.

Потребно је нагласити да се, без обзира ко је руководио илегалним ударним групама, строго водило рачуна да што мањи број људи учествује у припреми акције како би се постигла максимална безбедност од евентуалних провала. Доста се често практиковало да се и сами извршиоци акције упознају са својим задацима тек пред њено непосредно извођење.

За илегалну београдску организацију први месеци народноослободилачке борбе 1941. године карактеристични су по њеним масовним и разноврсним акцијама. Илегалне ударне групе испуњавале су директиву Партије, која је тражила од њих да уништавају свуда и на сваком месту све оно што је служило или користило непријатељу.

Из тог времена датира циркулар Покрајинског комитета КПЈ за Србију од 20. јула 1941. године којим се обратио свим партијским организацијама и члановима Партије у Србији постављајући пред њих основне задатке за борбу против окупатора. Поред осталог у овом циркулару се каже:

„Ми морамо учинити све да непријатеља опседнемо да се у нашој земљи осети као у опседнутој тврђави. Не непријатељ нас, већ ми њега морамо, нашим акцијама, деморалисати и бацити у панику...

Стога пред све партијске организације постављамо следеће задатке који су за Партију од судбоносног значаја:

1. Неодложно отпочети с акцијама све јачим и јачим акцијама, у духу већ датих директива. Акције морају бити добро припремљене и изведене. Свака наша акција мора имати за последицу и материјалну и моралну штету за непријатеља.

2. До максимума развити самоиницијативу код организација и свакога појединца...

3. Свакоме, свакоме човеку одређивати дневне задатке и контролисати њихово извршење. У случају неуспеха испитати узроке, а искуство обрађивати и преносити даље.

4. Завести челичну дисциплину у партијским организацијама и по цену преполовљења чланства. Партији није потребан само број чланства, али неактивног, већ храбри, одани истрајни на све војници,

који неће измаћи ни пред каквим тешкоћама. Сваки наш човек мора се осећати мобилисаним војником — ратником^{123a}.

На спровођењу ових задатака београдска партијска и скојевска организација, поред посебно тешких илегалних услова рада, улагала је велике напоре на организовању илегалних ударних група као и на реализовању њихових акција. Без сумње овај рад је крунисан великим успесима. Баш зато што је Београд представљао средиште немачког војног, полицијског и управног апарата, београдска организација је, утолико пре, сматрала својом обавезом да покаже снагу отпора, и што више, непријатеља учини несигурним и непокојним. Акције београдских илегалца постигле су тај циљ. О томе најубедљивије пише сам непријатељ у својим извештајима 1941. у којима говори да се у Београду осећао као у осињаку.²⁹

Београдска организација настојала је да организује што већи број илегалних ударних група и то у сваком делу града и на сваком пункту где се требало обрачунати с непријатељем или му онемогућити рад. Тако су ударне групе постојале при фабрикама, предузећима, радионицама, установама, школама, у саобраћају, угоститељству, на територији. Оне су најчешће формиране по струкама или гранама делатности како би се штс успешније могле супротставити окупатору.

Ударне групе формиране су и привремено. То је чињено онда када је требало извршити неки одређени задатак. Отуда није чудо што је данас просто немогуће рећи колико је илегалних ударних група Београд имао 1941. године. Треба поменути и акције појединаца које су самоиницијативно извођене.

Илегални покрет Београда у 1941. години нашао се пред посебним притиском Гестапоа, Специјалне полиције и других снага окупатора и домаћих издајника. Нису бирана средства и методи у настојањима да се он уништи. За окупатора је било од посебног значаја да тај циљ постигне, у првом реду, у Београду, јер је добро познавао његове револуционарне снаге још из времена пре априла 1941. Није случајно што је на немачким освајачким картама Европе, још пре напада Немачке на Југославију, Београд био обележен црвеним кругом.

Немци су рачунали на отпор београдског илегалног покрета и, да би га паралисали, они су од првог дана окупације користили све расположиве снаге на прикупљању података о његовом раду и члан-

ству како би се, озбиљним изненадним и силовитим нападом, обрачунали с њим када то време и ситуација омогуће. Немцима је било потребно и време за консолидовање и стабилизацију своје и квислиншке цивилне и војне власти. Двадесет други јуни, у том смислу, представљао је крај „мираног“ и почетак отвореног обрачуна с илегалним покретом Београда.

Током 1941. године у Београду су изведене бројне и разноврсне акције од стране илегалних ударних група. Навешћемо само неке од њих као што су: паљење складишта муниције, паљење аутогаража и вулканизерских радионица; паљење новина и непријатељских плаката, огласа, наређења и друго; уништавање и онеспособљавање железничких објеката, сечење телеграфских и телефонских стубова и каблова, сечење електричних водова и стубова, паралисање приградског и градског саобраћаја, саботаже на ПТТ линијама и централама, паљење непријатељских радњи, установа и станова, паљење жита, сена и сламе, атентати на немачке војнике, офицере, квислинге, петоколонаше, агенте Специјалне полиције, провокаторе и издајнике, ослобађање другова и другарица из затвора и многе друге акције.

АКЦИЈЕ УДАРНИХ ГРУПА

Ударне групе у акцији ослобођења својих другова

Београдска организација је настојала да изгради што је могуће бољи илегални систем рада како би заштитила своје чланство које је радило под посебно тешким окупацијским условима. Под околностима перманентних напада Гестапоа, Специјалне полиције и других окупацијских и квислиншких војних и управних снага, рад и акције београдских илегалца нису могле проћи и без жртава. Тако су многи активисти и руководиоци, ухваћени на вршењу партијских задатака, одведени у затворе и логоре. Одмах се јавила потреба организовања акција за ослобађање активиста покрета. Београдска организација није могла ослободити све похапшене, јер то околности нису омогућавале, али за неке од њих то је чинила због изузетних разлога и значаја тих личности за покрет.

Организовање и спровођење акција ослобођења ухапшених припадника народноослободилачког покрета била је стална брига београдске партијске и скојевске организације. На овим задацима посебно је била ангажована организација Народно-

УПРАВА ГРАДА БЕОГРАДА

VI КВАРТ

Нов.бр.31.

23.VIII.1941 г.

Београд.

ОДЕЉЕЊУ СПЕЦИЈАЛНЕ ПОЛИЦИЈЕ У.Г.Б.

БЕОГРАД

Према наређењу тога Одељења пов.бр.117 од 20 овог месеца, част ми је поднети следећи извештај:

1/ На дан 13 јула ове године, око 7,30 часова изјутра, у ул. Петровској и крајем Александра нађене су истакнуте на платовима и те листовским стубовима плакати са познатим комунистичким паролама: "Идите окупи торима", "Напоље са окупаторима", "Извела совјетско Русија", "Извела савез народа" и "Сити алијансу", свега пет плаката црвеним тушом са оловкама и боји и тушом на рекламну.

Лица која су ово плакате истакли нису пронађена а извештај достављен томе Одељењу под пов.бр.10 од 13 јула ове године.

2/ На дан 19 јула ове године ВУКОМАНОВИЋ ДРАГУТИН, рентијер, са страном у ул. Гинавској бр.19, пронашао је у својој двористи и предао Кварту четири комада комунистичких летак, штампаних на растегнутој машини са насловима: "Ово за пораз фашистичких разбојника", "Саопштење совјетског информационог бироа од 2 јула ове године" и "Говор друга Сталина".

Лице које је ово летке убацило у двористе рентијера ВУКОМАНОВИЋА, није пронађено а извештај достављен томе Одељењу 19 јула ове године.

3/ На дан 22 јула ове године, око 21,10 часова, кроз гнабијен прозор убачена је једна бомба у гаражу НЕДЕЉКОВИЋА М.ДОБИЋА, лакирера и талацирера у ул. Сихумској бр.26. Убачена бомба је експлодирала и на неколико места само избушила један стари ауто марке "ВМ.А1" који се налазио у гаражи. По изјави власника штета износи око 5.000 динара.

Извештајима је утврђено да је ово дело извршено од стране комуниста у циљу саботаже, али извршилац није пронађен и поред тога што је унет веров лични опис.

Извештај по овом случају достављен је Господину Управнику гр. Београда под пов.бр.14 од 23 јула ове године.

4/ На дан 22 јула ове године, око 21,20 часова, избио је пожар на тавану штале у циглани ИЛИЈЕ МИЛИШИЋА, у ул. Светог Николе бр.41, у којој су штале били смештени неколико кова немачке војске. Извештајима није могло бити утврђено на који је начин дошло до пожара али постоји велика вероватноћа, да је и ово дело извршено од стране лица комунистички настројених у циљу саботаже. Таван је више од половине изгорео а штета причињена износи по изјави власника око 100.000 динара.

Извршиоци овог дела нису пронађени а извештај је достављен Господину Управнику града Београда под пов.бр.14 од 23 јула ове године.

5/ У току ноћи између 25 и 26 јула ове године, непозната лица засекал су један телефонски стуб у ул. Војводе Петанца, испод саме "Звездаре" а код бр. куће 46. Овај стуб био је засечен скоро више од половине а у висини 10 см. од земље, те је био накривљен али није пао на земљу нити су жице биле покидане.

Извршиоци овога дела нису пронађени а извештај с истом достављен је Господину Управнику града Београда под пов.бр.17 од 26 јула ове године.

6/ На дан 6 августа ове године, око 17,55 часова, на углу Гетеове и Краљице Марије улице, код "ЖАГУБИЦЕ", непозната лица запалила су једна немачка војничка коњска кола са сеном, на којим су колима седела два немачка војника. Изгорело је око половину сена а кола су остала неосштетена и нико није повређен.

Извршиоци овога дела нису пронађени а извештај по ис

./.

Извештај
старешине
VI кварт
послат
Одељењу
специјалне
полиције
Управи
града
Београда
о изведеним
акцијама на
територији
тог кварт
у времену
од 13. јула
до 17. августа
1941. године

(ИАВ, фонд УГБ,
Одељење
специјалне
полиције,
кут. 280,
IV-Q-44/VI)

Rapport
du chef
du VIème
commissariat
envoyé
au Département
de la police
spéciale
de la Préfecture
de Belgrade
sur les actions
effectuées
sur le territoire
de ce commissaria
du 13 juillet
au 17 août 1941

(IAB, fond UGB,
Département
de la police
spéciale
boîte 280,
OV-Q_44/(VI)

./.

том делу достављен је Господину Управнику града Београда под пов. бр.21 од 6 августа ове године.

7/ На дан 12 августа ове године, између 12 и 15,30 часова, непозната лица пресекала су један телефонски стуб и девет жица на путу који води од ул. Војводе Петанца ка Звездари а у близи саме Опреваторије и Управе парка.

Извршиоци овога дела нису пронађени а извештај достављен је Господину Управнику града Београда под пов.бр.24 од 12 августа ове године.

8/ На дан 12 августа ове године, између 4 и 4,30 часова изјутра, непозната лица истакла су четири плаката на плотовима и телефонским стубовима у ул. Краља Александра, Дим. Туновића, Прешевској и Земунској, исписане руком, тушом и оловкама у боји, са познатим комунистичким паролама: "Живела непобедима братска Совјетска Русија", "Живео друг Стаљин" и "Доле окупатори".

Лица која су ове плакате исткли нису пронађена, а извештај достављен Управнику града Београда под пов.бр.25 од 12 августа ове године.

9/ На дан 14 августа ове године, око 6,30 часова изјутра, у одељењу за калопе челика овд. предузећа "БЕОМЕТАЛ" А.Д. у ул. Краља Александра бр.403, подметнута је и експлодирала, са доста јаким детонацијом, једна паклена машина и причинила штету у износу од 5.000. динара.

Приликом ове експлозије није нико повређен а извештајима је утврђено да је ову паклену машину подметнуо ЧЕБОКЛИ ВАЉЕ ТИП, алатничар истог предузећа, са станом у Јеленској ул. бр.2, и да је по извршеном делу побегао у непознатом правцу. Извршеним претресом његовог стана није ништа пронађено.

10/ По овом делу ухапшени су БУРЛАН РОМАН, механичар, кога је осумњичени ЧЕБОКЛИ становао и АНТОНИЈ АЛОЈЗ-АЛДА, пласер, са станом у ул. Јеленској бр.10, који је осум. ЧЕБОКЛИЈА успео у предузећу "БЕОМЕТАЛ А.Д." и спроводени су томе Одељењу са пријавом под пов.бр.26 од 14 августа ове године.

Осум. ЧЕБОКЛИ, евидира се код тога Одељења као комуниста и као такав већ је био у притвору.

10/ На дан 15 августа ове године, између 4 и 5 часова изјутра, излепљене су четири плаката писане руком и тушем са познатим комунистичким паролама и то: "Ништа окупаторима", "Живела народна борба и Наполе са окупаторима". Ове плакате су излепљене и нађене на појединим телефонским стубовима у ул. Младонагоричанској и Прешевској.

Извршиоци овога дела нису пронађени а извештај по истом достављен је томе Одељењу под пов.бр.27 од 15 овог месеца.

11/ На дан 17 августа ове године, између 5,30 и 6,15 часова изјутра, нађене су истакнуте на плотовима и телефонским стубовима око 10 комада плаката, писане руком са оловкама у боји и тушом са познатим комунистичким паролама: "Омрзет фашизму", "Живео Совјетски Савез", "Наполе са окупаторима" и "Непријатељу ништа". Од истакнутих плаката пронађен је само један цео и један испецан док су остале саме грађени испецали и лобацали.

Извршиоци овога дела нису пронађени али је утврђено да су ове плакате исткли два младина, стара од 15 до 16 година и бобе обучени, највероватније ученици гимназије.

Извештај по овом достављен је томе Одељењу под пов. бр.30 од 17 августа ове године.

СТ. ОДЕЉНА VI КВАРТА,
Handwritten signature

MINISTARSTVO UNUTRASNJIH POSLOVA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE
Београд, 18. августа 1941.

Br. predmeta	4116	11	Patrola
--------------	------	----	---------

БОГДАН ЛЕКИЋ

ослободилачког фонда. Током рата био је то један од њених важнијих задатака војног карактера. Преко организације Народноослободилачког фонда долазило се до

ослобођења. Зависно од значаја личности у покрету, његовог положаја у затвору или логору и расположивог времена за ефикасно и благовремено интервенисање

ЛУКОВИЋ СЛОБОДАНКА, рођена 1922. године. Ученица Прве женске гимназије у Београду. Члан СКОЈ-а од 1939. године. Секретар скојевског језгра 1941. године у Првој женској гимназији у Београду. Ухапшена 6. фебруара 1942. године, касније пуштена на слободу. Погинула током Народно-ослободилачког рата као партизанка

ИАВ, фонд УГБ, Одељење специјалне полиције Q-IV-3/3

LUKOVIĆ SLOBODANKA, née en 1922. Elève du Ier lycée de Belgrade. Membre du SKOJ depuis 1939. Secrétaire de la centrale du SKOJ dans le Ier lycée de Belgrade en 1941. Incarcérée le 6 février 1942, puis libérée. A été tuée au cours de la guerre dans les partisans.

IAV Fond UGB, Département de la police spéciale Q-IV-3/3

података о ухапшеним активистима, као и о могућностима и начину њиховог ослобођења. Након прикупљања потребних података приступало се организовању акције

СИМИЋ Љ. РАДОВАН — ЦИГА, рођен 1924. године. Ученик Седме мушке гимназије у Београду. Члан СКОЈ-а и ударне групе. Ухапшен и после саслушања одведен у Концентрациони логор на Бањици марта 1942. године. Месеца априла исте године умро је у логорској амбуланци на Бањици

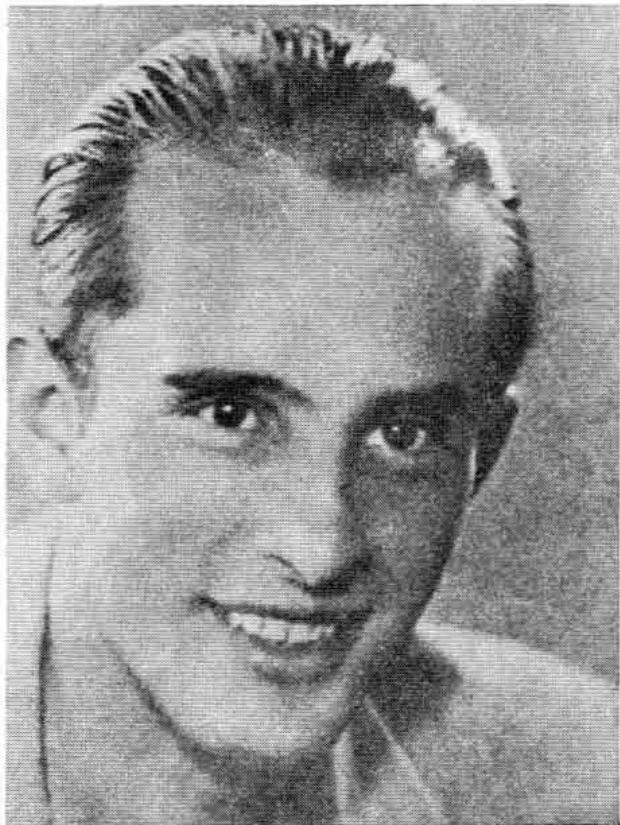
Власник фотографије Хлишић Радмила сестра Симић Радована.

SIMIĆ LJ. RADOVAN-CIGA, né en 1924. Elève du VIIme lycée de Belgrade. Membre du SKOJ et du groupe de choc. Incarcéré et emmené au camp de concentration de Banjica, en mars 1942, décédé la même année dans l'ambulance du camp.

Propriétaire de la photographie, Hlišić Radmila, soeur de Simić Radovan

одабирао се начин ослобађања. Поред организовања оружаних акција, често је ослобађање ухапшених активиста вршено и помоћу новца којег је организација На-

родноослободилачког фонда прикупљала за ове и друге потребе покрета. Подмињивањем агената, полицајаца и чиновника органа власти ослобађани су ухапшени акти-

БУКУМИРОВИЋ МИРОСЛАВ — БУКУМ, правник, рођен 1914. Учесник напредног студентског покрета. Непосредно после окупације био је члан Реонској комитета КПЈ V реона. Ухапшен код села Рашке приликом пребацивања у партизани и спроведен у Београд. За време саслушавања у Управи града скочио кроз прозор и погинуо 1942. Учесник неколико ударних група

ИАБ, Збирка фотографија, Б/38

BUKUMIROVIĆ MIROSLAV-BUKUM, juriste, né en 1914. A participé au mouvement progressiste des étudiants. Après l'occupation membre du comité PCY du Vième rayon de Belgrade. Incarcéré au village de Raška lorsqu'il partait pour la compagnie des partisans et amené à Belgrade. Pendant l'interrogatoire dans la police centrale de Belgrade il s'est jeté par la fenêtre et est mort en 1942. Membre de plusieurs groupes de choc

ИАБ, Collection de photographies В/38

висти. Овај начин ослобађања активиста био је доста непоуздан. Врло често се дешавало да се и поред постигнутог договора и давања тражене суме новца акција завр-

шавала без успеха. Па и поред ових ризика и несигурности успевало се овим начином ослободити један број активиста из затвора или им је смањена казна.

ЛУКАЧ КАРЛО, келнер, рођен 1914. године. Пришао напредном радничком покрету 1933/34. Члан СКОЈ-а. Члан КПЈ од маја 1941. године. Радио у партијској организацији келнера. Секретар једне партијске организације на територији II реонског комитета у Београду. Погинуо приликом извођења акција атентата на полицијског писара Штерића марта 1942. године

ИАБ, Збирка фотографија, Л/12

LUKAČ KARLO, garçon de cafe, né en 1914; a rejoint le mouvement ouvrier progressiste en 1933—1934. Membre du SKOJ, membre du PCY depuis mai 1941. Actif dans l'organisation du parti de son métier. Secrétaire d'une organisation du parti sur le territoire du comité du IIème rayon de Belgrade. Mort au cours d'une action d'attentat contre un employé de police, Šterić, en mars 1942

ИАБ, Collection de photographies, Л/12

Акцијама ослобађања прибегавало се само када је то било изузетно нужно, јер су се у таквим приликама излагали живот-ној опасности извршиоци акције.

Најзначајнија, и по броју учесника, најмасовнија акција ове врсте у 1941. години је ослобођење Александра Ранковића, секретара Покрајинског комитета КПЈ за Србију и члана ЦК КПЈ из притвореничког одељења Очне клинике у Видинској улици. Уз помоћ илегалних ударних група ослободиле су се Митра Митровић и Ната Хацић из притвореничке болнице у Видин-

ЈОВИЋ РАДМИЛА — МАЛЕЦКА (прва с лева на десно) рођена 1925. Ученица Четврте женске гимназије у Београду. Члан СКОЈ-а од 1940, секретар скојевског језгра и ударне групе у својој школи, члан скојевског руководства IV реона. Ухапшена јануара 1942, фебруара послата у Концентрациони логор на Бањици где је и стрељана 5. марта исте године. — КРАЊЧЕЦ МАКСИМ (други с лева на десно). Члан Марксистичког кружока Прве мушке гимназије 1940. Године 1941. по његовој директиви формирана је скојевска група у Крњачи. Члан ударне групе. Ухапшен јануара 1942. и стрељан 5. марта исте године у Концентрационом логору на Бањици. — ЈОВИЋ ЂОРЂЕ — ЂОКА (четврти с лева на десно). Члан илегалног омладинског актива на Дорћолу 1942. Током рата хапшен.

ИАВ, Збирка фотографија J/28

ској улици. Припремано је и ослобођење Боже Стаменковића и Мате Видаковића. Значајна је и успешна акција организовања бекства заробљеника који су радили на рашчишћавању рушевина и оправљању канализације у улицама кнеза Милоша, Дечанској, Кондиној, Теразијама и Улици краљице Наталије. Овом акцијом омогућено је бекство око 200 заробљеника.³⁰

Акције ослобађања ухапшених активиста народноослободилачког покрета имале су вишеструки значај за покрет иако су оне извођене уз велике ризике. Овим акцијама ударало се на најосетљивије и најбезбедније непријатељске пунктове, као што су затвори. Оне су имале снажан одјек и утицај не само на учеснике покрета него и на његове симпатизере и остале грађане Београда. Од посебног је значаја морално-политички моменат који су оне имале.

Оружани обрачун београдских илегалца са окупатором и квислинзима

Окупатору је добродошла помоћ некадашњих агената антикомунистичког одсека Управе града Београда од пре рата. Он је зналачки користио њихове агентске способности и познавање револуционарног покрета Београда, а посебно комуниста. Зато су домаћи агенти, који су се ставили у службу Специјалне полиције окупатора, представљали главну опасност за илегални покрет Београда. Они су практично били носиоци свих антикомунистичких акција, чак и оних које су организовано изводили на улицама Београда ради препознавања активиста и познатих предратних комуниста. У томе су се посебно истицали Божи-

JOVIĆ RADMILA-MALECKA (première à gauche) née en 1925. Élève du IVième lycée de Belgrade. Membre du SKOJ depuis 1940, secrétaire de l'organisation SKOJ et du groupe de choc dans son lycée; membre des dirigeants du SKOJ du IVième rayon. Incarcérée en janvier 1942, déportée au camp de concentration à Banjica où elle fut fusillée le 5 mars de la même année. KRANJČEC MAKSIM (deuxième à gauche). Membre du Groupe marxiste du Iier lycée de garçon en 1940. D'après ses directives le groupe de SKOJ est formée à Krnjača en 1941. Membre du groupe de choc. Incarcéré en janvier 1942 et fusillé le 5 mars de la même année dans le camp de concentration de Banjica. JOVIĆ DJORDJE-DJOKA (quatrième à gauche) Membre de l'actif illégal de la jeunesse de Dorćol en 1942. Incarcéré au cours de la guerre

ИАВ collection de photographie J/28

дар Бећаревић, Ђорђе Космајца, Светозар Вујковић, Милош Пајић, Петар Симић и други. Они су наносили озбиљне сметње развоју илегалног покрета и његовом раду. Зато је београдска организација била принуђена да приступи организовању акција атентата на такве и сличне агенте и издајнике. Тако су илегалне ударне групе почеле с овом врстом акција већ током јула месеца 1941. године.

Атентати су вршени и на немачке официре, војнике, фолксдојчере, квислинге, потказиваче и провокаторе. Извршењу ових акција обавезно је претходила озбиљна и детаљна припрема. Акције су извођене по већ унапред утврђеном плану. Пре него што би се нека акција извела морало се проценити колико је она оправдана и колико ће имати политичког и моралног ефекта, шта ће значити за непријатеља и за покрет. Зато се строго водило рачуна да оне буду организоване и да у томе не буде никакве стихијности. Партијско и скојевско руководство благовремено је реаговало када би се нека акција стихијски покушала извести и тражило одговорност и осуду оних који су то учинили.

За ову врсту акција одабирани су најхрабрији и најоданији активисти. Најчешће су то били омладинци — средњошколци и радници, најбољи међу најбољима. И само тако може се схватити успех и бројне изведене акције од стране ових ударника чији је живот био поистовећен са животом и растом народноослободилачког покрета.

Храбри београдски илегалци, и поред великих немачких и квислиншких војних и полицијских снага и система обезбеђења, успели су извести бројне оружане нападе на немачке војнике и агенте, припаднике Специјалне полиције и друге квислинге. Од уласка Немаца у Београд до првог оружаног напада београдских илегалца на окупатора прошло је само осам дана. Био је то напад на немачку војну патролу који је извршен ноћу између 20. и 21. априла 1941. године. Поводом овог напада немачки пуковник командант Београда Keisenberg објавио је саопштење у коме се каже: „Ноћу 20/21. априла 1941. године гађало се из кућа на ноћне патроле немачких војника. Зато треба применити најстрожије мере.

1. Патроле имају наређење да пуцају из тешког оружја у оваквим случајевима;

2. Задржани таоци биће стрељани ако се сличан случај понови.“³¹

Непријатељ се није задовољавао само писменим наредбама и обавештењима већ

их је драстично спроводио у живот, нарочито када је била у питању одмазда због оружаног напада на немачке војнике. Навешћемо само неколико примера: за убиство немачког војника у Београдској улици, јула месеца, стрељано је 50 комуниста и патриота; због напада на потпуковника Ђосића, шефа обавештајне службе у Добровољачкој команди 17. августа на Теразијама је о електричне стубове обешено 5 припадника народноослободилачког покрета; за убиство немачког војника у Неговинској улици 3. септембра стрељано је 50 комуниста; за убиство немачког стражара, 5. октобра, стрељано је 50 комуниста; за напад и рањавање немачког стражара, 15. октобра, стрељано је 50 комуниста, а два дана касније још 200 комуниста и Јевреја; за убиство немачког војника у Сарајевској улици, 3. новембра, стрељано је 100 припадника народноослободилачког покрета и Јевреја и др. Овоме још треба додати свакодневне полицијске рације, хапшења и одвођења у затворе и логоре. Али све то није заплашило и осујетило оружане акције илегалног београдског покрета.

Оружани напади илегалних ударних група постају најинтензивнији током лета и јесени 1941. године. У том времену ликвидирани су познати агенти Специјалне полиције Виктор Томић, Петар Симић, Милош Пајић, а покушано је тровање Ђорђа Космајца и убиство Светозара Вујковића, управника логора на Бањици, затим извршена су бројна убиства и ликвидације припадника немачких и квислиншких војних и полицијских снага и обавештајне службе.³²

Илегалне ударне групе нису престале са својим акцијама атентата и ликвидације непријатеља ни у време када је београдска илегална организација преживљавала најтеже тренутке приликом провале септембра и октобра месеца 1941. у којој је страдао читав Месни комитет КПЈ и већи део Месног комитета СКОЈ-а.

Акције атентата имале су великог успеха. Поред тога што су ликвидирале један део познатих агената Специјалне полиције и других непријатеља, оне су уносиле несигурност и неспокојство у редове окупатора и домаћих квислинга. После ових акција непријатељ је био принуђен да се опрезније креће улицама Београда и да се осећа несигуран, што је и те како отежавало његов рад против покрета.

Извештај старешине VI кварта упућен Одељењу специјалне полиције Управе града Београда у коме се обавештава да је 27. септембра 1941. убијен агент Специјалне полиције Петар Симић (слика на стр. 135)

(ИАВ, фонд УГБ, Одељење специјалне полиције кут. 280, IV-Q-44/VI)

Rapport du chef du VIème commissariat adressé au Département de la police spéciale de la préfecture de Belgrade par lequel on informe que l'agent de la Police spéciale, Petar Simić, a été tué le 27 septembre 1941 (L'image à la page 135)

(IAB, fond UGB, Département de la police spéciale, boîte 280, IV-Q-44/VI)

XII КВАРТ
УПРАВЕ ГРАДА БЕОГРАДА
Примљено **23-III-1941 г.**

Радна јединица	Датум	Упућено	Обрађено
Пов.	17.		

6

MINISTARSTVO UNUTRASNIH POSLOVA FNRJ
Uprava državnog bezbednosti
21 22 23 24 25

Br. predmeta	Strana	Druga strana	Potpis
44/XII	4		

Управи града Београда-Одељењу Специјалне полиције.

У вези наређена тога Одељења пов. бр.117 од 20 августа тек. год., Кварту је част доставити следећи извештај:

На дан 5 августа 1941 год. око 8,30 часова на месту ав. "Шарена Цуприја" извршен је атентат од стране комуниста на шефа концентрационог логора У.г.Б. г. Вујковић Светислава, којом приликом је именованим нанета повреда на лицу. Овај атентат је извршен на територији која припада XI Кварту, а на делу реона овога Кврта нађен је један револвер, који је припадао једном од атентатора, који је он вероватно одбацио од себе по извршеном атентату. По овом случају истрагу је повео то Одељење и XI Кварт, а резултат исте овога Кврту је непознат.

Сем овог случаја, у реону овога Кврта није се догодио ни један акт саботаже, никакав напад на немачку војску или полицијске органе, нити ма какав акт који доводи у питање данашњи поредак и безбедност.

Подносећи предњи извештај Одељењу, Кварту је част напоменути, да се од органа овога Кврта организовала и врши са максимум труда служба, како би се онемогућило на какве појаве које би реметиле садашњи поредак и безбедност олд. станара, као и Немачке војске.

Предњи извештај Кварту је част доставити Одељењу, с молбом на употребу.

По наредби
Управника града Београда
Старешина XII Кврта,
Петар Симић

Извештај XII полицијског кварта послат Одељењу специјалне полиције УГБ поводом атентата на шефа концентрационог логора на Бањици Светислава Вујковића

(ИАВ, фонд УГБ, Одељење специјалне полиције, кут. 280, IV-44/XII)

Rapport du XIIème comissariat de police envoyé à la police spéciale de la Préfecture de Belgrade à l'occasion de l'attentat perpétré contre le commandant du camp de concentration de Banjica, Svetislav Vujković

(IAB, fond UGB, Département de la police spéciale, boîte 280, IV-Q-44/XII)

К В А Р Т VI
УПРАВА ГРАДА БЕОГРАДА
Бр. 5483

28 септембра 1941 год.
Београд.

4
a

ОДЕЛЕНУ СПЕЦИЈАЛНЕ ПОЛИЦИЈЕ
Управе града Београда.

Б Е О Г Р А Д .

На дан 27 септембра т.г. око 18.30 часова у улици Гир-
ријевски пут између броја 1 и 3 код дашчаре "Сувобор", нападнут је
револватором с леђа од стране непознатог лица полицијски агент Одеље-
ња специјалне полиције СИМИЉ ПИТАР, која је тешко поврађен прелет у
општу леву болницу, рани укључивања помоћи, где је од андобијоних
повреда умро.

Извршени увиђајем на лицу места и саслушањем очеви-
даца догђуја Комчиловић Босилке, домаћине са станом у гала Алекса-
ндра ул. бр. 185 и Војчиновић Видосице, домаћине са станом у улици Гир-
ријевски пут бр. 20, установљено је следеће:

Да је агент Симић пре него што је био нападнут, сетао
са једном непознатом дамом уликом Гирријевски пут у правцу Трајанске
улице. Агент Симић је са овом дамом нешто разговарао и смеђади су се.
Када су ишли поред ограде дашчаре "Сувобор" до самог стубарца
електрично жице, пришао му је брао и изионада са леђа један непознати
човек високог раста, у грао оделу са зачешћаном раздевоном косом, стар
око 25-30 година, и праскнзиви му револватор на леђа окинуо. Ним је вс-
пало матак, и падач је побегао мало уназад, а зетин је скренуо нла
правом пласу у улици Гирријевски пут до куће бр. 3. Поврађени агент С-
имић је такође почео да бежа напред, али је протрчао свога око 100 ме-
тара и пред бројем куће 157 у улици Траја Алексаидра услед андобије-
не повреде пао. Дма која је била у друштву и нападнутаг агента Симића
такође је омах побегла уз улику ала Алексаидра. Поврађеног агента
Симића пренели су колима одмах у болницу немачки војници, пре него
што су органи овога кварта били извештени о овом догађају.

Према изјавима очевидца, лични опис даме која је била
са агентом Симићем је следећи: раста средњег, стара око 28-30 година,
са смеђом ондулираном косом, пуна у лицу и подбела у ст уку, на себи
је имала атрикану блузу боје мута-розе и браон сукњу, док је на нога-
ма имала браон чарпе и беле сандале.

Досадашњи трагови за непознатим извршиоцем овог де-
ла није се могло ући у траг. Такође се није могло сазнати име даме,
која је била у друштву агента Симића.

За непознатим извршиоцем, као и за непознатом дамом и
даме са трага.

Доставља се предим пријава, с молбом на д у надлеж-
ност.

Прилог: Записник увиђају и саслушања сведока-очевид-
ца.

Достављено:

Абшит Команданту 3 реон
Одељењу крив. полиције У.г.

СТАРЕШИНА КВАРТА VI,

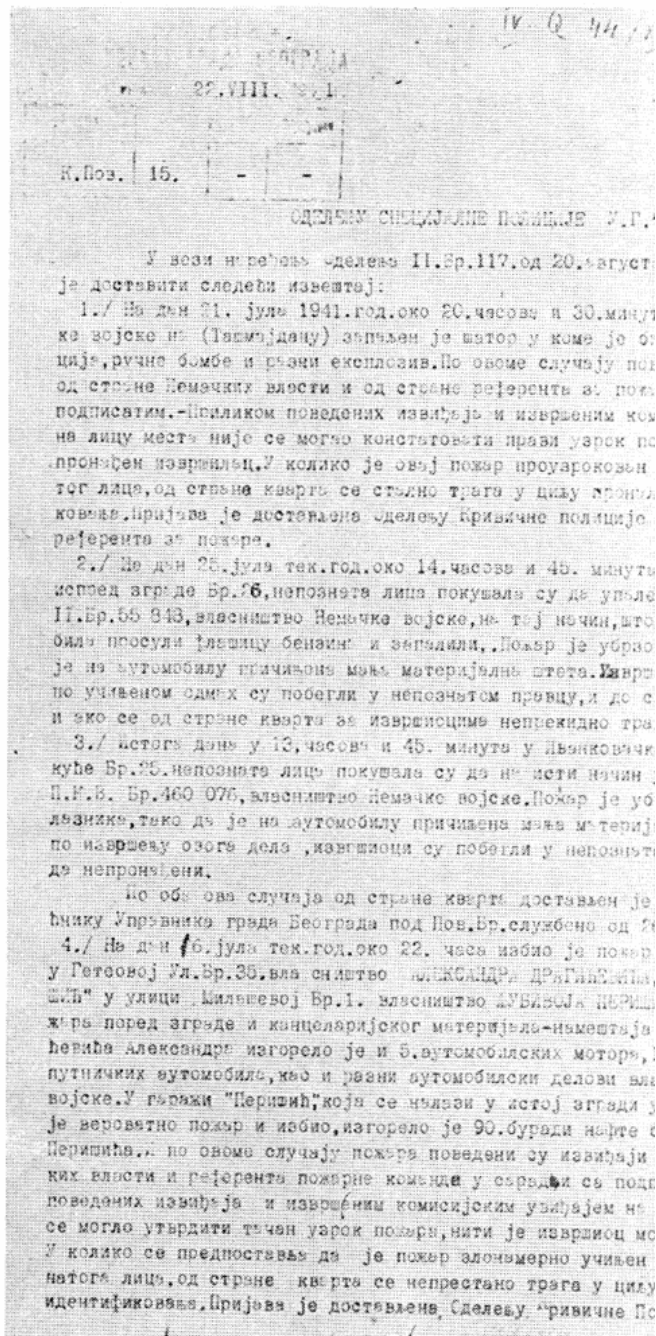
*Паљење непријатељских аутогаража
и радионица*

Београд је био један од центара немачке моторизоване снаге, као и место где су вршене техничке оправке и припреме возила за војне потребе. Зато су Немци у Београду имали велики број аутомобилских гаража и сервиса. Коришћени су већ затечени капацитети, а адаптирани су и изграђени нови објекти током окупације. Дobar део приватних радионица био је присиљен да ради за војне потребе.

Схватајући од каквог су значаја ови објекти за немачку војну и цивилну машину, илегалне ударне групе предузеле су низ акција паљења аутогаража и сервиса. Уништавањем ових објеката илегални покрет Београда давао је са своје стране допринос општој борби против немачке војне снаге. То је био својеврстан напад на окупатора у позадини. Требало је уништити или онеспособити што већи број гаража, сервиса и радионица, као и возила која су се налазила у њима.

Пре него што би се приступило извођењу акције детаљно је проучаван објекат напада. Анализиране су све околности везане за успешно извршење задатка и безбедност припадника илегалних ударних група. Претходно су прикупљани подаци о прилазима и њиховим погодностима за обављање акције, подаци о објекту у коме је смештена гаража или радионица и распореду возила и осталог материјала, о радионицима који су радили тамо и о могућностима њиховог коришћења у реализовању задатка и друго. Са посебном пажњом проучаван је начин обезбеђења објекта. Онда када околности нису дозвољавале да се на други начин обави акција, прибегавало се запошљавању некомпромитованих симпатизера да би се преко њих дошло до потребних података и коначно реализовала акција.

Током 1941. године илегалне ударне групе, извршавајући задатке војног карактера, запалиле су већи број гаража и ауто-радионица. Највећи успех у овој врсти акција постигнут је у времену од јула до септембра 1941. године. У том времену запаљена је гаража „Форд“ у Гробљанској улици број 35, једна од највећих немачких гаража у Београду — армијски аутомобилски парк; гаража Љубивоја Перишића у Масариковој улици бр. 3, која је за време рата радила под називом „Смајт“; гаража у Гетеовој улици, гаража изнад Аутокоманде на Вождовцу; вулканизерска радио-

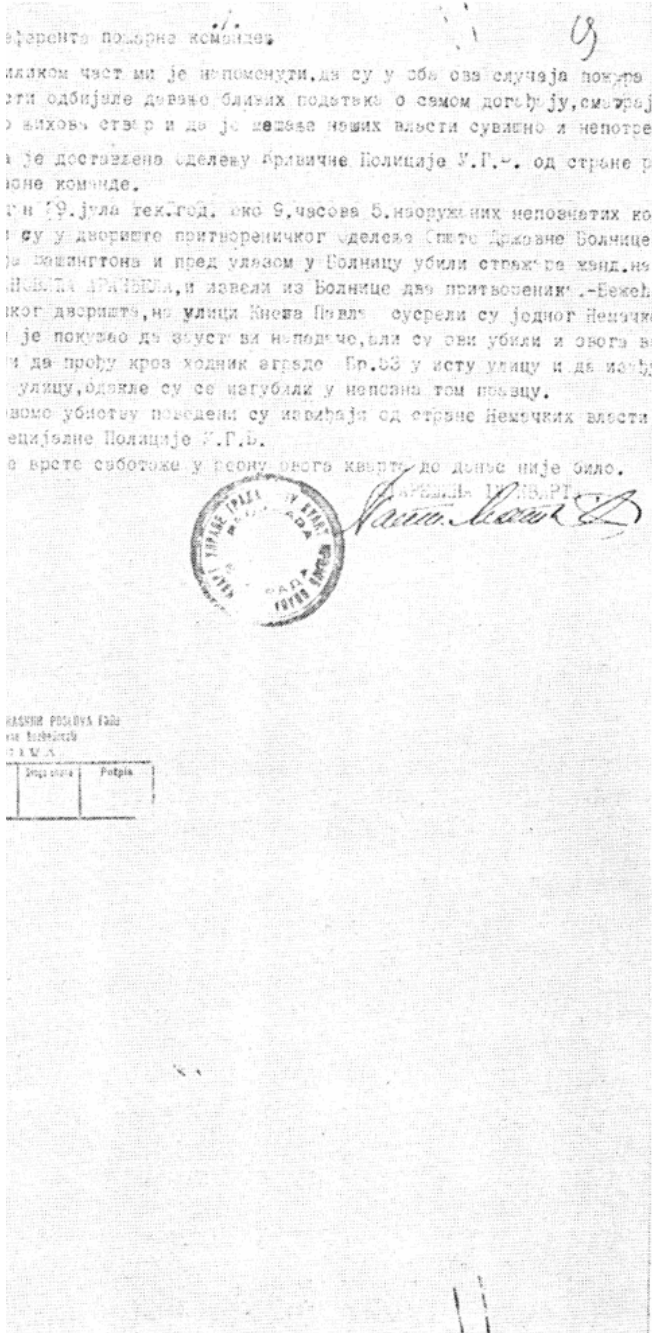

Извештај старешине IV кварта послат Одељењу специјалне полиције Управе града Београда о изведеним акцијама у времену од 21. до 29. јула 1941. године

(ИАБ, фонд УГВ, Одељење специјалне полиције, кут. 280, IV-Q-44/XIV)

ница у Влајковићевој улици, власништво Николе Вукелића и друге.³³

Немци су поводом ових и других акција вршили одмазде стрељајући комунисте и Јевреје. Тако је на пример поводом паљења гараже „Форд“ стрељано 100 Јевреја и 28 комуниста Београда, а у Великом Беч-

Rapport du chef du 14ème commissariat envoyé au Département de la police spéciale de la Préfecture de Belgrade, sur les actions effectuées du 21 au 29 juillet 1941

(IAB, fond UGB, Département de la police spéciale, boîte, 280, IV-Q-44/XIV)

кереку 200 комуниста ухапшених пре ове акције. Поред тога, командант окупиране Србије наредио је да Београд плати 10,000.000 динара оштету за саботаже и диверзије које су изведене за неколико последњих дана јула месеца.

Поред одмазде и јаког немачког и квислиншког обезбеђења гаража, аутосервиса и радионица, београдски активисти успели су да изведу већи број оваквих акција.

Паљење непријатељских моторних возила

Далеко шире и бројније су биле акције паљења камиона и аутомобила. Акција паљења возила била је толико широко организована да је скоро сваког дана у разним крајевима Београда горело по неколико. Непријатељ се у таквој ситуацији осећао веома несигурним, јер није мало примера да су у камионе убациване запаљиве флаше док су они били у покрету.

Свакодневни призори запаљених возила натерали су окупатора да предузме озбиљне мере обезбеђења својих возила. Па и поред таквог обезбеђења илегалне ударне групе наставиле су са извођењем ових акција које су почеле јула месеца. Највећи интензитет акције су добиле током друге половине јула и у августу месецу.

Илегалне ударне групе пре него што би приступиле акцији, разрадиле би план извођења акција. Под планом се подразумевало конкретизовање задатка сваког појединца у акцији. Тако је код паљења аутомобила група била подељена углавном на три дела. Први је заузимао погодан положај одакле ће бити у могућности да оружјем пружи отпор и тиме омогући одступање својих другова уколико буду нападнути за време извођења акције; други врше поливање бензином а трећи пале. Такав ланчани систем акција омогућавао је ударној групи брзо и ефикасно обављање задатка и благовремено склањање са места на коме је извођена акција. Искуство у паљењу моторних возила у почетку било је недовољно. Извођачи акција нису били довољно упознати како треба запалити возило, који су то делови најосетљивији да би акција била успешно и брзо обављена. Али, ускоро, пракса је показала како то треба радити да би пламен што пре захватио возило и изазвао експлозију у бензинском резервоару. Само седам дана после почетка устанка у Србији 1941. илегалне ударне групе у Београду отпочеле су са паљењем немачких моторних возила. Паљење немачких аутомобила, камиона и аутобуса вршено је на улицама, испред аутогаража и сервиса и на паркинг просторима. Двадесет пети јули 1941. посебно је значајан по броју извршених акција. Тог дана извршено је око десетак акција паљења аутомобила у разним улицама и крајевима гра-

да. У току 1941. године изведене су акције паљења камиона у Професорској колонији, у Крунској улици, код железничке станице, Карађорђевог парка, испред аутосервиса „Шкода“. Запаљен је немачки војни аутобус у гаражи у Војводе Глигора улици, немачка поштанска кола у Крунској улици и друге. Најбројније акције ове врсте су паљење аутомобила. Запаљени су аутомобили у Златиборској улици, испред хотела „Ројал“, у Белгијској улици на Сењаку, у Иванковачкој улици, испред Управе града Београда на Обилићевом венцу, у Јадарској улици, код Ботаничке баште, у Задарској улици и многим другим улицама и местима града.³⁴

Паљење војних складишта

Акције ударних група београдских илегалца нису заобишле чак ни немачка војна складишта.

Немци су током априла разоружавањем бивше југословенске војске створили у Београду неколико складишта оружја, експлозива, муниције и другог заплењеног ратног материјала.

Београдски илегални покрет преко својих активиста дошао је до података о локацијама ових складишта. Одмах затим партијска и скојевска организација предузеле су мере организовања акција за њихово уништење. У том циљу формиране су и ударне групе. Пре него што би се приступило коначном паљењу складишта, ударне групе су имале задатак, уколико је то било могуће, да се складишта искористе за набављање експлозива и оружја за потребе извођења диверзантских акција и саботажа у Београду и слање одредима. Уништавањем складишта требало је онемогућити окупатору да заплењену војну опрему и материјал искористи за своје потребе. Нису изостали ни напади на складишта немачких војних јединица.

Поред веома доброг немачког обезбеђења, чланови ударних група успевали су да се на разне начине домогну ових складишта и изврше планиране акције. Прили-

ком извођења ових акција била је потребна не само изузетна храброст, већ и вештина и умешност. Захваљујући смелости и спретности ових храбрих илегалца није изостао успех.

Тако је складиште муниције и експлозива на Ташмајдану откривено пре 22. јуна 1941. године. Пошто је искоришћена муниција и експлозив, складиште је уништено. Такође је извршен покушај уништавања једног складишта ратног плена које се налазило испод шатора на простору Ташмајдана. Покушано је и паљење немачког складишта пушчане муниције на железничкој станици. Током 1941. године дигнуто је у ваздух складиште муниције испод Авале.³⁵

Паљење окупаторске и квислиншке пропагандне штампе

Било је то време када су немачке војне трупе доста брзо напредовале кроз руску територију и када су окупацијске новине имале чиме да се, бар у прво време, похвале, што је без сумње деморалисало грађанство. Треба имати у виду и чињеницу да је окупатор вешто користио и најмању своју победу или успех у пропагандне сврхе.

Акција паљења непријатељске штампе упозоравала је продавце новина и часописа да се не баве тим за непријатеља корисним послом, а грађане да је не читају. Под утицајем ових акција, добар део грађана просто је заобилазио киоске новина.

Скојевци су ове акције тако брзо и вешто изводили да су успевали да збуне непријатеља. Најчешће су три члана сачињавала илегалну ударну групу. Један од учесника акције би прилазио киоску, узимао штампу и бацао на улицу, други поливао бензином а трећи палио.

Акције паљења окупаторске и квислиншке штампе биле су широко организоване. Оне су захватиле читаву територију Београда. Готово да није било улице или места у Београду, где су се продавале новине, а да није изведена једна или више акција.

Извештај вишег полицијског комесара послат управнику града Београда у коме га обавештава о разговору са немачким фелдкомандантом пуковником Кисинбергом који тражи најстрожије мере истраге и казне за изведене акције паљења аутомобила. (Сл. десно)
(ИАВ, фонд УГБ, Одељење специјалне полиције, кут. 280, IV-Q-44/XX)

Rapport du commissariat supérieur de la police envoyé au préfet de Belgrade l'informant de l'entretien avec le feldkommandant allemand, le colonel Kisinberg qui exige une enquête des plus sévères et des punitives pour les incendies des voitures automobiles allemandes
(ИАВ, фонд УГБ, Département de la police spéciale, boîte, 280, IV-Q-44/XX)

Gospodinu

УПРАВИЛА ГРАДА БЕОГРАДА

jud

Danas 25 ov. mj u 16.30 časova bio bio pozvat telefonski od strane Feldkomandanta g. pučovníka von Kaisenberg, sa moljenjem da mi se odmah javim. Ovom prilikom dao mi je sledeće obaveštenje:

1./ Danas u 13.45 časova bačena je jedna boca benzina u ulici Ivankovačka / IV kvart / ispred br. 23 na nemački automobil PKW br. 460076, od nepoznatog lica.

2./ U 14.20 časova nepoznato lice bacilo je bocu benzina na jedan nemački automobil ispred hotela "Royal" / III kvart /.

3./ U 14.45 časova nepoznato lice bacilo je jednu bocu benzina na nemački automobil PKW II br. 55048. Prema saznanju ova boca bacila su deca u starosti od 12-14 godina.

4./ U 15.20 časova u Sadarskoj ulici ispred br. 2 / II kvart / jedan nepoznati Jevrejin sa žutom trakom oko uha bacilo je jednu bocu benzina na nemački automobil PKW br. 30075, kada je htio zapaliti bio je sprečen od strane jedne male devojčice, koja je pokušala da više na njega. Jevrejin je pobeo u nepoznatom pravcu.

5. Feldkomandant moli, da se odmah sprovede najstroža istraga i krivce privede zasluženoj kazni.

U 19 časova izveštani su nadležni kvartovi sa naredjenjem, da povedu najhitniju istragu i traženje za nepoznatim licem i da o rezultatu istrage podnesu pismene izveštaje do 26 ov. mj. pre pošto.

*Мену безбедности Помешне
Ла Хилан Помештан*

Помоћник
Управника града Београда,

[Signature]

Виши полицијски инспектор:

[Signature]

IV-Q-49/x

УПРАВА ГРАДА БЕОГРАДА
VI КВАРТ

Број: 4374/41

3 септембра 1941 године.
Београд.

УПРАВИ ГРАДА БЕОГРАДА
/Одељењу спец.пол/

БЕОГРАД.-

Дана 3-IX-1941 године оне 5*30 часова непознато лице убаци-
ли је бомбу у магацин бензина Немачке војске у улици Кр.Александра бр.
87.

Бомба је експлозијом штетила врата и бурад и преузрелевала
паљевину.

Чувар куће едмах је позвао немачког војника из Студентског
дома, чувара магацина, те је врата отворне и пожар су едмах угасили.-

На лицу места од страхе референта за пожаре нађена су парчад
и шраф од бомбе, а других трагова нема.

Штета је незнатна.

Овај магацин чувала је полицијска стража раније, али је исту
укинула немачка команда.-

Предузете су све мере ради преваласка извршиоца и утврђивања
перекла бомбе.

О предњем извештавам с молбом на надлежност.-

Прилог: 1 шраф од бомбе, командант

1 парчад " " " " " "

СТАРЕШИНА VI КВАРТА:

Лидијане Кривошеја

MINISTARSTVO UNUTRASNIH POSLOVA FKRF

Управа унутрашњих послова

Br. predmeta	Датум	Потпис	Својеручно
44/41-2			

Извештај старешине VI кварта упућен Одељењу специјалне полиције Управе града Београда у вези са паљењем немачког магацина бензина у улици Краља Александра бр. 87
(ИАБ, фонд УГБ, Одељење специјалне полиције кут. 280, IV-Q-44/VI)

Rapport du chef du VIème commissariat adressé au Département de la police spéciale de la Préfecture de Belgrade concernant l'incendie du dépôt allemand d'essence situé dans la rue Kralja Aleksandra № 87

(IAB, fond UGB, Département de la police spéciale, Boîte 280, IV-Q-44/VI)

IV КВАРТ
УПРАВЕ ГРАДА БЕОГРАДА
Примљено 27-VI 1941 г.

16

Имена јединица	Број	Датум	Својеручно
	4788		

ОДЕЉЕЊУ СПЕЦИЈАЛНЕ ПОЛИЦИЈЕ
УПРАВЕ ГРАДА БЕОГРАДА.

Част ми је доставити следећу пријаву:

Павелић Ружа, трафиканткиња, са станом у улици Мајке Јевросиме Бр. 1, пријавила је овом кварту, да јој је дана 27 јула т. г. око 7 часова ујутру дошла два младића у трафику у улици Таковска Бр. 11, и запитали је зашто продаје новине које шире лажне вести. Покупили су новине бацили на улицу полили бензином и запалили. Ова два младића стара су око 17 година, обучени у тамна браон одећа гологлави обојица суви.

Од запаљених новина било је 20 комада листа " Време " 10 комада листа " Донаоцајтунг." 14 комада разних немачких Илустрација , а штета је 124 динара.

Ови младићи нису могли бити ухваћени, јер су побегли у непознатом правцу.

Предњу пријаву част ми је доставити Одељењу с молбом на надлежност.

Старешина IV кварта

[Handwritten signature]

MINISTARSTVO UNUTRASNIH POSLOVA FNRJ
Uprava državne bezbednosti
ARHIVA

Br. predmeta	Strana	Strana koja	Potpis
47/16	16		

Извештај старешине IV кварта послат Одељењу специјалне полиције Управе града Београда у вези акције паљења новина

(ИАБ, фонд УГБ, Одељење специјалне полиције, кут. 280, IV-Q-44/IV)

Rapport du chef du IVième commissariat envoyé au Département de la police spéciale de la Préfecture de Belgrade concernant la mise à feu des journaux

(ИАБ, фонд УГБ, Département de la police spéciale, boîte 280, IV-Q-44/IV)

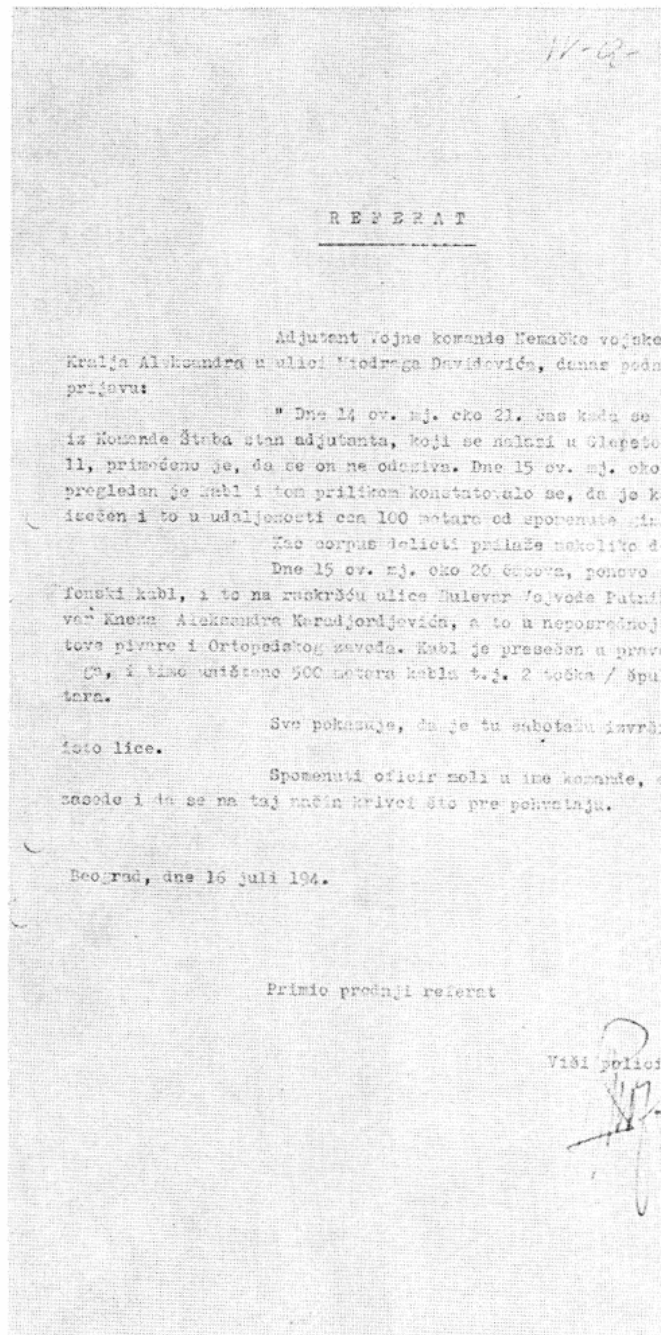
Носиоци ових акција били су углавном омладинци, и то у највећем броју средњошколци.

У акцијама на паљењу непријатељске штампе, поред скојевских средњошколских актива, учествовале су и илегалне ударне групе партијских и скојевских организација са терена као и из предузећа и установа. Акције паљења непријатељске штампе нису имале неки посебан материјални ефекат, али зато оне су имале своју другу, важнију, страну, која се огледала у морално-политичком погледу. Требало је онемогућити непријатељу ширење пропагандних и деморализаторских информација којима је поклањао посебну пажњу. Да би окупатор и квислинзи постигли свој циљ организовали су издавање бројних листова и часописа. Навешћемо само неке:

„Panzer am Balkan“ (излазио једанпут недељно на немачком језику, (Der) „Sieg“ (војни лист излазио на више језика); „Verodnu ngsbl att des militarbefehlshabers in Serbien“ (лист уредаба војног заповедника у Србији); „Belgrader macarishten“ (излазио једанпут дневно на немачком језику), „Donau zeitung“ (дневни економски лист за југоисточну Европу који је излазио једанпут дневно на немачком језику). „Ново време“, „Обнова“, „Гласник Српске државне страже“, „Билтен српских националних четника“, „Дом и свет“, „Народне новине“, „Наша борба“, „Општинске новине“, „Понедељак“ (лист који је излазио понедељком када није излазило „Ново време“), „Бич“ (фашистички хумористички лист) и други.³⁶

Поред штампе непријатељ је користио плакатни систем у идеолошко-политичке и пропагандне сврхе и њиме вршио утицај на јавно мњење. Зато су се илегалне ударне групе и са овим видом непријатељске делатности морале обрачунавати. У том циљу изведен је велики број акција уништавања непријатељских плаката, огласа, објава, парола и летака.

Да би акције паљења непријатељске штампе биле успешније београдска партијска и скојевска организација предузимала све што је потребно за њихово организовање и припреме. У том циљу одржани су састанци на којима је омладини, радницима и службеницима по установама и предузећима објашњен карактер и начин извођења ових акција. У оквиру тих припрема извршен је значајан утицај на колпортере. Лојално држање једног броја продаваца новина за време извођења акција паљења штампе допринело је бољем успе-

Реферат Одељења специјалне полиције којим се, на захтев ађутанта Војне команде немачке војске смештене у бившој гимназији „Краља Александра“, тражи одређивање заседа ради хватања извршиоца сечења телефонске линије

(ИАБ, фонд УГБ, Одељење специјалне полиције, кут. 280, IV-Q-44-A)

Rapport de la police spéciale demandant, sur l'exigence de l'adjutant du Commandement militaire allemand installé dans l'ancien lycée «Roi Alexandre», que des patrouilles soient organisées pour capturer les auteurs des avaries effectuées sur la ligne téléphonique

(IAB, fond UGB, Département de la police spéciale, boîte 280, IV-Q-44-A)

ОПШТИНА БЕОГРАД
ОПШТИНА БЕОГРАД
509
141. године
град

28

У смислу наредбе Војног заповедника у Србији упућене Командарства унутрашњих послова на дан 17 јула о.г. и објављене у ампи 18 јула о.г., - а поводом извршених дела саботаже на територије града Београда, то у споразуму са Фелдкомандантом у Бео-

НАРЕЂУЈЕМ:

Да Старешине квартава I, IX, X, XII и XIII, кроз чије⁶ рејоне телефонски кабел (од Народне скупштине улицама: Краља Фердиона Великог, Војводе Путника, Истарском до Гледстонове улице) организују перманентно чување овога кабла од стране српског из свих слојева, исправних мушких пунолетних лица. (Јевреји у искључени).

На сваких 100 метара има бити по један чувар. Чувари ће се на три смене за 24 часа. После извршених 24 часа, чувари се нити новим лицима. Смена страже вршиће се у Кварту, по постоећим.

Лицима која изврше одређену им дужност, Старешине ће издава-

Старешине Квартова одређиће сталну контролу ових чувара.

Смена страже вршиће се свакодневно у 18 часова.

Квартови ће свакодневно достављати ми спискове лица која су а стражу, а тако исто подносити ми извештај, како су и на који они стражари вршили своју дужност. Лица одређена за стражу одано би се за време трајања њихове стражарске службе десило ма шај или акт саботаже.

Лица која би одбила да врше стражарску службу, као и она која врше службу како им је наредбом, биће најстроже кажњена.

Стражари за време своје службе носиће прописани знаци.

За цео време трајања њиховог дежурства т.ј. за 24 часа, негде удаљавати, а старешине Квартова одређиће им просторије у ртовима, односно жанд. станицама за одмор, где им се може доносити храну.

Детаљна упутства као и наредба, прописане старешина Квартова рејон и своју наредбу доставити ми на увиђај.

Помоћна служба чувања кабла има да наступи данас у 18 часова, уколико се другачије не нареди, 10 дана.

УПРАВНИК ГРАДА БЕОГРАДА,

Миса. Ч. Јулић

Наређење управника града Београда бр. 509 од 18. јула 1941, старешинама I, IX, X, XII и XIII кварта поводом извршених саботажа, којим се тражи организовање перманентних стража ради чувања телефонских каблова

(ИАВ, фонд УГБ, Одељење специјалне полиције, кут. 280, IV-Q-44-A)

L'ordre du préfet de Belgrade au chef des commissariats par lequel on demande l'organisation de sentinelles permanentes pour la garde et la protection des câbles téléphoniques.

(ИАВ, фонд УГБ, Département de la police spéciale, boîte 280, IV-Q-44-A)

ху овјх акција. Неки су чак и помагали њихово реализовање.

Са паљењем непријатељске штампе ударне групе постигле су највећи успех током јула месеца. Двадесет седми јул то најбоље показује. Тога дана Месни комитет СКОЈ-а за Београд организовао је масовно паљење немачке и квислиншке штампе. За ову акцију ангажовано је неколико десетина илегалних ударних група скојеваца и омладинаца из свих крајева Београда. У исто време изведене су бројне акције паљења новина у свим деловима града. Између 7 и 8 часова запаљене су новине киоска на углу Кнез Михаилове и улице Књегиње Љубице, киоска на углу Александрове и Милоша Великог улице, у Улици војводе Глигора, испред Занатског дома, киоска у Таковској улици, киоска код Аутокоманде, киоска на Славији, Франше Д'епереа, код Бајлонове пијаце, у Приштинској улици, код Лиона, на Црвеном крсту, на Чукарици, у Улици војводе Степе, у Варшавској улици, на Теразијама, у Кнез Михаиловој улици, на Палилулској пијаци и другим местима и улицама.

Двадесет седмог јула Специјална полиција добила је извештаје о паљењу штампе из свих крајева града. Колико су бројне акције изведене тог дана говори нам и то да се ни Специјална полиција није могла снаћи. То нам потврђује и полицијски извештај IV кварта од 27. јула 1941. године у коме се каже: „Као и у другим крајевима, полицијске мере овог дана нису дале никакве резултате, јер је акција изведена у свим крајевима Београда истовремено и изненадно.“³⁷ Овај, као и други извештаји Специјалне полиције, од овог датума, потврђују да је акција у целини успела и добро организована.

Према до сада познатим подацима, акција паљења непријатељске штампе у току 1941. године извођене су током јуна, јула, августа и септембра месеца. У овим месецима извршен је велики број акција паљења непријатељске штампе, плаката, летака и другог пропагандног материјала у свим деловима града.³⁸

Саботаже на телефонско-телеграфским комуникацијама

Месеци јули и август 1941. године карактеристични су и по акцијама сечења телефонских и електричних каблова и стубова. Акције су извођене унутар Београда и на његовој ближој периферији.

Кидањем телефонско-телеграфских линија којима су се служили окупатор и домаћи квислинзи, требало је онемогућити непријатељу правовремено успостављање веза и организовање војних и полицијских мера. У условима рата телефонска комуникација има посебну важност и баш зато илегалне ударне групе Београда усмериле су своје акције и у овом правцу. Сечење телефонско-телеграфских каблова и стубова унутар града имало је за циљ да се привремено онеспособе одређене линије, а оне на периферији да онемогуће међуградску комуникацију. Акције на периферији града имале су утолико веће значење што су у то време партизани Космајског и Посавског одреда долазили у непосредну околину Београда. Имајући у виду време, у коме су извођене акције одреда, који су чинили такозвани „дрвени појас око Београда“ и београдских илегалних ударних група, долази се до констатације да се ради о њиховом садејству. То је и разумљиво јер се зна да су у то време везе илегалних организација Београда са партизанима биле веома добре.

Сечењем електричних линија и стубова, који су повезивали делове града, као и предузећа, установе и станове, у којима је био смештен окупатор, требало је парализати нормалан рад непријатеља. Ове акције уносиле су неспокојство и немир у непријатељске редове.

Илегалне ударне групе које су изводиле ове акције најчешће су сачињавала четири омладинца. Двојица су осматрали терен („стражарили“), с једне и друге стране места извођења акције, с циљем да у случају наилаaska непријатеља дају знак опасности. Друга двојица су пребацивала преко кабла уже на чијем је предњем делу био везиван тежи предмет. Он је служио за потезање ужета док се кабл не би скидао. Осим ужета за кидање кабла често су се користиле мотке са куком на врху. За сечење стубова користила се тестера. Пошто се претестерише један или више стубова и то са исте стране, ужетом се повуче горњи крај средњег претестерисаног стуба након чега би ови истовремено падали. Тако се савладавао отпор затегнутих жица, а и стубова који су само делимично били претестерисани. Стубови никад нису до краја тестерисани јер је требало да стоје све док се акција у целини не изврши. Непријатељ и пролазници нису смели приметити никакве промене које би скренуле њихову пажњу.

Са посебном пажњом организоване су акције саботажа у поштанској централи.

Од чланова Партије, СКОЈ-а и симпатизера који су били запослени у поштанској централи, формиране су ударне илегалне групе. Основни задатак ових ударних група био је сечење телефонских линија сконцентрисаних у централи као и извођење других саботажа које су онемогућавале нормалан рад поштанске централе.

Београдска партијска и скојевска организација извршила је током јула, августа и септембра 1941. године бројне акције сечења телефонско-телеграфских и електричних стубова и линија, као и разбијање порцеланских телефонско-телеграфских чашица. Навешћемо само неколико примера. Пресечен је главни вод Београдске радио-станице, телефонски кабл у згради у којој је била смештена администрација листа „Време“, телефонске и телеграфске линије између железничких станица Жарково—Чукарица, изазван је пожар у немачкој поштанској дирекцији у Стишкој улици, прекинути су водови на путу Београд—Смедерево, сечени су телефонско-телеграфски стубови на линији Београд—Обреновац, линије за сигнализацију на релацији Вождовац—Кошутњак, телефонске линије у Миријеву, електричне линије на Топчидерском брду код Хајдарка (које су напајале струјом станове немачких команданата), телефонске линије на Калемегдану, телефонско-телеграфске стубове на путу Београд—Смедерево, разбијене су телефонске чашице на бандерама на Котеж Неимару, покидан телефонски кабл на згради у Поенкаревој улици бр. 4 (којим се служила немачка војна јединица „Штеринштите“), сечени су телефонски стубови између железничких станица Железник—Осипаоница, затим у Вишњици, Жаркову. Сечени су телефонски каблови на Топличином венцу, Мостару, Дедињу, у Професорској колонији, на углу улица Звечанске и Царице Милице и многим другим местима.³⁹

Саботаже на друмском, железничком и речном саобраћају

Поред акција на уништавању телефонско-телеграфских линија, у истом периоду, извршено је и низ успешних акција и саботажа на рушењу и онеспособљавању објеката јавне комуникације. Друмски, железнички, речни и други саобраћај окупатору је служио поред осталог и за остваривање војних циљева. Зато их је он с посебном пажњом обезбеђивао.

Схватајући важност ове врсте комуникација за окупатора и домаће непријатеље,

Допис XIV
полицијског
кварту којим се
обавештава
Управа града
Београда о
растуреним
бодљикавим
жицама
(„жежевима“)
на Обреновачком
путу и дефекту
једног немачког
аута. Полицијски
извештаји и са
других
територија града
показали су да
није у питању
реакција
становника
Макиша на
њихово
расељавање, већ
акција саботажа

(ИАБ, фонд УГБ,
Одељење специјал-
не полиције, кут.
280, IV-Q-44/XIV)

Information du
XIVième
commissariat
adressé à la
Préfecture de
Belgrad sur les
fils barbelés
(les hérissons)
dispersés le long
de la route
d'Obrenovac
et sur l'avarie
d'une voiture
automobile
allemande.
Les rapports
de la police des
autres territoire
de la ville ont
démontré qu'il
ne s'agissait pas
de la réaction
de la population
de Makiš à leur
délogement, mais
d'une action de
sabotage

(IAB, fond UGB, Dé-
partement de la po-
lice spéciale, boîte
280, IV-Q-44/XIV)

СТАРЕШИНИ 14 XIV КВАРТА УПРАВЕ ГРАДА БЕОГРАДА.

Дана 5 августа т.г. око 19.30 часа, идући са бициклом у контролу реона од Чукарице обреновачким друмом за стругару Макиш, наишао сам на поменутом друму при крају насеља Макиш на један ауто у дефекту, ким у коме су била два Немачка подофицира, па сам истима пришао питајући их шта је се догодило, они су ми показали комад жице чи су крајеви били зашиљени и свијени на горе, так када се баца на пут, врхови од жице увек се окрену у вис и способни да пробу не гуму на ауто, што је се десило и овога пута.

Ово се очито види да је нарочито направљено и бацано на пут од стране саботера, да би тиме оштетили пролазеће аутомобиле.

Одмах сам упутно бициклистичку патролу да поменутиим путем прокрестар и покупи све намерно бачене жице, а од стране полицијске станице XIV кварта води се свестрана потрага за учиниоцима овога дела.

Предње се доставља наслову с молбом на надлежност.

5 августа 1941 године
Београд

Старешина одреда полицијске страже
Подназорник:

[Својеручни потпис]

XIV КВАРТ
УПРАВЕ ГРАДА БЕОГРАДА

Примљено 5 VIII 1941 г

Редни број	Име лице	Позив број	Страна
	1324		

УПРАВНИКУ ГРАДА БЕОГРАДА

Предњи извештај част ми је доставити, с мо-
бом на надлежност.

Потписати је мишлења, да је овај случај ре-
акција грађана насеља Макиш, који се ових дана и данас принудно селе
у вези постојећег наређења Немачких власти. Ово тим пре што су ексе-
ри разбацивани Обреновачким друмом-дуж насеља Макиш.

Потписати води свестрану истрагу у циљу
проналаска извршиоца.

Старешина кварта,

[Својеручни потпис]

76

[Својеручни потпис]

Помоћник
Управника града Београда,

[Својеручни потпис]

[Својеручни потпис]

IV Q-44/XIV

илегалне ударне групе београдске организације настојале су да их парализују и онемогуће њихово нормално функционисање. У том циљу организоване су акције ударних група и активиста илегалног покрета Београда на: растурању „јежева“ по улицама и прилазним путевима Београду; на рушењу мостова и железничких линија; онеспособљавању локомотива и вагона за саобраћајну употребу; исправљању депеша и саботажи реда вожње, слању локомотива и вагона у погрешном правцу; онеспособљавању главних речних објеката и др.

Овим и сличним акцијама на саобраћајним комуникацијама и објектима требало је правовремено онемогућити транспортовање непријатељске војске, оружја, и другог ратног материјала и парализати нормалан ток саобраћаја. Илегалне ударне групе и активисти, уз велике животне ризике, остваривали су ове акције. Успех није изостао. Тако је у времену од јула до октобра 1941. године изведен већи број акција: запаљени су трамваји у депоу Дирекције трамваја и осветљења, растурали су „јежеви“ (направа за бушење аутогума) на путу Београд—Обреновац, испред немачких гаража, испред На-Ка-Па станице, у Улици кнеза Павла, код Лиона, у Улици цара Душана, на прилазним путевима који су водили у Београд и другим местима. Акција растурања „јежева“ најмасовнија је била 5. августа. Тог дана полиција је добила више извештаја са терена Београда о извођењу ових акција, зато јој није било тешко закључити да су у питању саботаже које су организовали комунисти. На рипањском железничком вијадукту постављен је био експлозив на станици Мала Иванча. Везивањем колосека онемогућено је било за извесно време укрштање возова. На прузи Београд—Обреновац, избацавањем једног поља колосека, такође је био онемогућен саобраћај за извесно време. Експлозивом је оштећена скретница на железничкој станици Рипањ и онемогућен саобраћај.

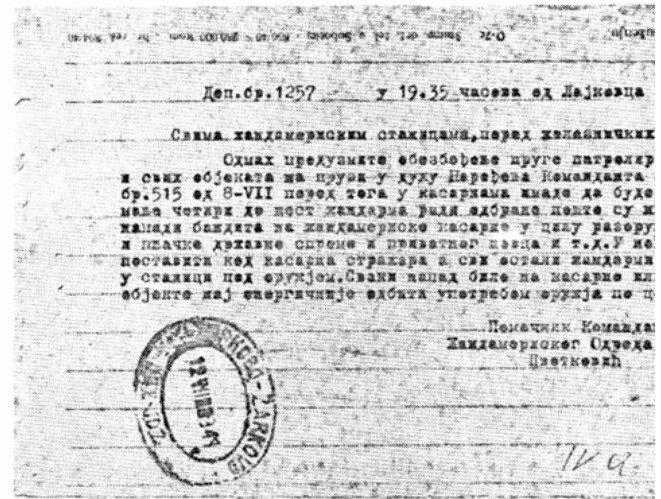
Активисти који су радили на железници у Београду, током 1941. године, вршили су разне саботаже као што су: онеспособљавање скретница, стављање песка у лагере локомотива, исправљање депеша, погрешно картирање локомотива и вагона, измена реда вожње и др.

Током 1941. године вршене су и саботаже на речном саобраћају. Тако је брод „Задар“ порушио понтонски мост на Сави преко кога су немачке војне трупе прелазиле из Хрватске у Србију. Саобраћај је био парализан два дана. Саботиран је ред

вожње бродова, изазивани су судари којима су ломљени квадранти и на тај начин онеспособљавани шлепови за даљу пловидбу. Кидани су лагери, кварени дилчици, навођени бродови на подводне стене, вршене саботаже на пристаништу и др.⁴⁰

Диверзије и саботаже по предузећима и установама

Упоредо са успостављањем војне и цивилне власти, окупатор је предузео све мере да затечене привредне и економске капацитете подреди својим интересима. Бројна предузећа и институције радиле су искључиво за војне потребе. Уосталом ту и

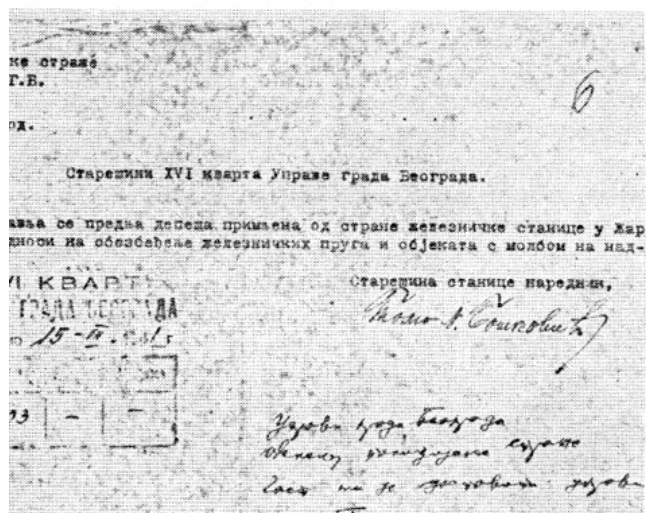
Депеша помоћника команданта Дринског жандармеријског одреда послата свим жандармеријским станицама поред железничких пруга, којом се тражи организовање мера безбедности пруга, железничких објеката и жандармеријских касарни

(ИАВ, фонд УГБ, Одељење специјалне полиције, кут. 280, IV-Q-44-Ц.

није било неког правила. Читав привредни и економски систем био је тако организован и преоријентисан како би што боље служио потребама Немаца. У том циљу Немци су још у времену од априла до јула 1941. године донели највећи број наредба и уредаба којима регулишу питања из области привредног живота као што су: Наредба о успостави и делокругу кредитне банке Рајха у заузетим територијама, Наредба о привредном регулисању платног промета између заузете југословенске територије и Рајха и иностранства, Наредба о правилном руковању и управљању предузећима и радњама (увођење „комесара —

управљача“), Наредба о порезима и дажбинама, Уредба о поновном преузимању посла, Наредба о обнови рада, Уредба о економисању робом, Уредба о спољној трговини, Уредба о извођењу јавних радова, Уредба о оснивању централа појединих привредних делатности и др.^{40а}

Увођењем тоталитарног економског система од 25. јула 1941. године окупатор је јасно дао до знања колико и коме треба да служи новонастала привредна политика. У остваривању овог циља окупатор се богато користио војним и полицијским снагама. У овоме је посебно ангажована немачка и квислиншка полиција, која је снагом оружја имала да обезбеди функционисање таквог система.

Télégramme du commandant adjoint de la compagnie de gendarmerie de Drina envoyé à tous les postes de gendarmerie le long des voies ferrées leur demandant d'organiser des mesures de sécurité pour les voies ferrées, les objectifs ferroviaires et les casernes de gendarmerie

(IAB, fond UGB, Département de la police spéciale, boîte 280, IV-Q-44-C)

Београдска илегална организација преко своје широке мреже активиста који су радили у разним предузећима, фабрикама, установама и институцијама, као преко ударних група успевала је, и поред јаког војног и полицијског обезбеђења и контроле, успешно да организује и изведе велики број акција, диверзија и саботажа. Тим акцијама требало је што више нанети материјалну штету и парализати нормалан рад привредних и војних капацитета који су радили на потребама немачке ратне војне машине. Овим акцијама нису мимоиђене ни немачке касарне и други војни објекти.

Поред материјалне штете нанесене непријатељу од значаја је био и морално-политички успех акција. Њиховим извођењем осетило се стално присуство народно-ослободилачког покрета. Такође илегалне ударне групе током 1941. године изводе бројне акције ове врсте. Тако је изазван пожар у згради немачке тајне станице, у војној касарни код Аутокоманде у Звечанској улици, запаљено манастирско жито у Раковици на месту Миљаковац, изазвана експлозија у столарској радионици „Узор“ у Гарашаниновој улици бр. 47 (која је радила за потребе Немаца), запаљена штала немачке војне коморе у Цветковој улици бр. 6, запаљено сено немачке војне коњушнице иза Цветкове механе, изазван пожар у немачкој војној штали у Улици Св. Николе број 41, запаљена штампарија на углу улица Грачаничке и цара Лазара, у зграду Државне хипотекарне банке у којој је била смештена Ортс командатура, убачена је флаша са запаљеним бензином, запаљено стовариште грађе организације ТОТ, запаљено сено у кругу 18. пешадијског пука на Сењаку, извршен покушај паљења немачке војне штале у Краља Александра улици (где је била смештена немачка пешадијска 734. регимента са комором), запаљена су троја кола са сеном коморцијске немачке јединице, на улици, код школе „Војислав Илић“ и др.

Београдска партијска и скојевска организација преко својих активиста, запошљених у разним предузећима и фабрикама, широко је организовала акције саботажа. Овим саботажама не само што је онемогућавала нормалан рад већ је утицала и на квалитет робе. Тако је у фабрици Индустије мотора у Раковици једна група инжењера и техничара, приликом разрађивања цртежа мотора, давала погрешне димензије. Саботирано је и код финалних производа. Активисти ове фабрике стављали су песак у моторе, а припремали су и акцију паљења зграде Индустије мотора у Раковици. Припремана је акција паљења фабрике хартије „Вапа“, фабрике „Нестор“, дигнута је у ваздух трафостаница предузећа „Беометал“ које је производило митраљеске карике. Рад предузећа је онемогућен за три месеца. Активисти који су радили у предузећу „Шел“ стављали су шећер у авионски бензин због чега је, у моторима немачких авиона, долазило до кварова. У фабрици штофова Владе Илића вршена је саботажа на квантитету и квалитету производње и др.⁴¹

Немци су на учестале акције саботаже у Београду одговарали честим одмаздама. Тако је 28. јула 1941. стрељано 122 припадника народноослободилачког покрета и Јевреја. У једном немачком документу, у вези с мерама одмазде и њиховим успехом на спречавању саботажа и диверзија, каже се: „31. VIII 1941. године стрељање комуниста и Јевреја у Београду као одмазда оставило је дубок утисак на становништво, али ипак се сумња да ће то спречити понављање саботажа.“⁴² Из овога се да закључити да Немци нису били сигурни да ће, и најоштријим мерама обрачунавања, као што су стрељања, моћи да спрече диверзије и саботаже илегалног народноослободилачког покрета у Београду. Илегалне ударне групе и остали активисти покрета, под веома тешким околностима и уз жртве, незадрживо су остваривали задатке народноослободилачке борбе.

*

Београд је за немачке окупационе снаге представљао у војно-стратегичком и привредно-економском погледу значајну географску тачку не само на Балкану већ и шире од тога. Окупатору је било добро познато шта је Београд у предратним годинама значио у развоју револуционарног радничког покрета, уопште, у нашој земљи. Зато је разумљиво зашто је немачка и квислиншка полиција чинила све да угу-

ши илегални народноослободилачки покрет у њему још током 1941. године примењујући при томе и најсвирепије методе. Свакодневне полицијске рације, хапшења и прогањања, депортовања у затворе и логоре, вешања и стрељања припадника илегалног покрета, талаца, Јевреја и недужног београдског становништва нису могла сломити снагу народноослободилачког покрета Београда.

На све то београдска партијска и скојевска организација одговара бројно организованим акцијама, диверзијама и саботажама, наносећи окупаторским и квислиншким снагама озбиљне ударце који су имали вишеструки успех. Њима су снаге Гестапоа и Специјалне полиције биле везане за Београд, чиме је умањено њихово дејство у унутрашњости Србије. Непријатеља су перманентно држали у приправности, тако да он није био у прилици да само напада већ и да се брани од напада активиста илегалног покрета и, коначно, те су акције, поред наносења губитака живој и техничкој непријатељској сили, имале огроман политички и морални успех. Заправо због тога оне имају и своју посебну вредност у склопу опште народноослободилачке борбе.

И на крају треба рећи да је основна снага илегалног београдског покрета, као и уопште народноослободилачког покрета и борбе наше земље, лежала у јединству мисли, идеја и акција његових учесника без обзира на њихову националну и народносну припадност.

НАПОМЕНЕ

¹ Чланови Војне комисије Покрајинског комитета КПЈ за Србију: Сретен Жујовић (секретар), Спасенија Бабовић-Цана, Филип Кљајић и Бранко Крсмановић.

² *Историјски архив Београда* (у даљем тексту ИАБ), *Збирка мемоарске грађе радничког покрета и НОБ* (у даљем тексту МГ): МГ-Х-87, МГ-III-14, МГ-XVI-193, МГ-XI-140, МГ-XIX-208, МГ-XXX-298, МГ-VII-41, МГ-XXXIII-338, МГ-X-92, МГ-XLI-422, МГ-XXI-227, МГ-V-27, МГ-XLIV-508, МГ-XX-337, МГ-XV-157, МГ-1-5, МГ-XIII-155, МГ-VIII-48, МГ-XXX-198.

³ ИАБ-МГ-XVI-193, МГ-XLI-422, МГ-XXXII-338, МГ-III-14.

⁴ Светозар Вукмановић — Темпо: Сећања на историјску седницу Политбироа ЦК СКЈ 4. јула 1941. године, *Годишњак града Београда*. Београд, 1961, књ. VIII, стр.76.

⁵ ИАБ-МГ-XVI-193, МГ-XLI-422, МГ-XXXIII-338.

⁶ ИАБ-МГ-VIII-51, МГ-XXVII-172, МГ-XVI-193, МГ-III-14, МГ-X-87, МГ-XXXIII-338, МГ-XLI-422.

⁷ ИАБ-МГ (Видите напомену 2).

— Војислав Нановић: *Активност средњошколске организације СКОЈ-а у Београду у периоду од 6. априла до новембра 1941, Годишњак града Београда*, Београд, 1961, књ. VIII, стр. 107—128.

⁸ ИАБ-МГ-XXVII-284, МГ-XIII-153, МГ-XXVI-268, МГ-VI-38, МГ-IX-67, МГ-I-2, МГ-XXIX-290, МГ-XI-141, МГ-III-18, МГ-XVII-198, МГ-XXXVII-386, МГ-III-17, МГ-XXXVII-281, МГ-IV-21, МГ-XXVII-277, МГ-XI-143, МГ-XXXII-175.

— ИАБ, *Збирка документарне грађе радничког покрета и НОБ* (у даљем тексту Д) Д-XI-528, Д-XIII-596, Д-XII-525, Д-XXXII-775.

⁹ ИАБ-МГ-XXXVII-386, МГ-XXXII-175, МГ-XXIX-290, МГ-IX-67, МГ-XXVII-284, МГ-XXVI-268.

¹⁰ ИАБ-МГ-XXVI-268, МГ-ХIII-153.

Спасанија Бабовић: Из првих дана народноослободилачке борбе у Београду, *Годишњак града Београда*, Београд, 1961, књ. VIII, стр. 23—55.

¹¹ ИАБ-МГ-IX-67, МГ-III-18, МГ-XI-141, МГ-XI-143, МГ-XXXIII-175, МГ-I-2, МГ-XXIX-290, МГ-XXVII-281, МГ-IV-21, МГ-III-17, МГ-I-3.

¹² ИАБ-Д-ХI-514, Д-ХII-562.

— Војноисторијски институт (у даљем тексту VII), *Недићева архива МУП*, 33/1—1, кут. 51, к. 52, ф. 1, док. 4.

— ИАБ-Д-XXXIII-1265, Д-XXXII-1266, Д-ХI-514, Д-ХII-562.

— ИАБ-МГ-VI-33, МГ-IX-64, МГ-XXII-152, МГ-XXVI-270, МГ-XLII-431, МГ-XXI-223, МГ-X-115, МГ-VIII-44, МГ-II-9, МГ-XXVII-284, МГ-XXIX-292, МГ-XLIV-508, МГ-XLIV-507, МГ-VIII-44, МГ-IX-80, МГ-ХIII-152, МГ-IV-33, МГ-XXVII-273, МГ-XI-144, МГ-XV-173.

¹³ Сећање Чула Јура (ИАБ-МГ-II-12). Овим складиштем Чуле Јуре је руководио све до марта 1942. године.

¹⁴ Сећање Жарка Остојића (ИАБ-МГ-VIII-51).

¹⁵ ИАБ-МГ-XXXI-326.

¹⁶ ИАБ-МГ-XXXI-326, МГ-II-12, МГ-VIII-51, МГ-III-19, МГ-XV-175, МГ-XX-219, МГ-III-15, МГ-XIX-211, МГ-XXXIV-363, МГ-XXVII-273, МГ-I-4, МГ-ХIII-50. *Перо Дамјановић: На улицама окупираног Београда 1941. године, Годишњак града Београда*, Београд, 1961, књ. VIII, стр. 131—139.

¹⁷ ИАБ-МГ-XV-175.

¹⁸ ИАБ, *Фонд Специјалне полиције УГБ: IV — бр. 44-VII; IV — бр. 44/VIII. ИАБ-Д-ХI-423, Д-XXIV-882, Д-XX-622, Д-XXXIII-1265, Д-XXXIII-1266. Војноисторијски институт (у даљем тексту VII) Недићева архива — МУП: I—1, кут. 51. ИАБ-МГ-Ц-27, МГ-XXIX-292, МГ-XIV-162, МГ-XXVI-264, МГ-XXVII-273.*

¹⁹ ИАБ-Д-II-561, Д-ХI-525, Д-ХI-528, Д-ХIV-631, Д-ХII-571, Д-XXXVIII-885.

ИАБ-МГ-I-1, МГ-ХIII-155, МГ-IX-54, МГ-XX-219, МГ-XXVII-284, МГ-XXVII-280, МГ-XIV-631, МГ-XXXIII-885. *Историјски архив Светозарева у даљем тексту ИАС) Збирка грађе радничког покрета и НОБ К-3а, 127/1304.*

²⁰ Сећање Мирослава Вукомановића (ИАБ-МГ-XXIX-291).

²¹ ИАБ-МГ-VI-39, МГ-XXV-252.

²² Ову млекару су по директиви Партије купиле Веселинка Малинска и Слободанка Ђорђевић-Боба за потребе Партије — ИАБ-МГ-VIII-45.

²³ ИАБ-МГ-XXVII-272, МГ-XXXII-338, МГ-XXVII-280, МГ-IX-67, МГ-VII-43. *Вучко Ивковић: Илегални рад у радионици „Марјановић и Јанежић“ 1941—1944. године, Годишњак града Београда*, Београд, 1961, књ. VIII, стр. 169—176.

^{23a} *Јован Марјановић: Србија у народноослободилачкој борби Београд*, Београд, 1964, стр. 96.

^{23b} *Архив Србије, Збирка радничког покрета (ЦК КПЈ) бр. 4.*

²⁴ ИАБ-Д-IV-173, Д-XXXIX, 1451, Д-XXXV-1327. ИАБ-МГ-XVI-193, МГ-XXIII-203, МГ-XX-221, МГ-VIII-48, МГ-XVII-197.

²⁵ ИАБ-Д-173, ИАБ-МГ-ХIX-211, МГ-XLI-422, МГ-II-6, МГ-XVI-193, МГ-XXXIII-338.

²⁶ ИАБ-МГ-XXVII-172.

²⁷ ИАБ-МГ-XLI-422, МГ-VIII-48, МГ-XXIX-290, МГ-XXX-297, МГ-XX-221, МГ-XVIII-203.

²⁸ ИАБ-МГ-Д-XXXIII-1268, Д-V-275, Д-V-268. ИАБ-МГ-I-2, МГ-III-14, МГ-X-137, МГ-XXII-273, МГ-XLI-422, МГ-XV-175, МГ-XXV-260, МГ-XXXJ-331.

^{28a} *Зборник докумената и података о народноослободилачком рату југословенских народа, Војноисторијски институт југословенске народне армије, Београд*, том I, књ. 2, стр. 31, бр. 6.

²⁹ Писмо немачког мајора авијације Хемлут С. писано у Београду августа 1941. године, које је објављено у чланку „*Врело лето*“, *Београдске новине*, 25. VI 1954, стр. 2.

³⁰ До акције ослобођења Александра Ранковића 29. јула дошло је на иницијативу Јосипа Броза Тита. Акцију је припремио Месни комитет КПЈ за Београд. У овој акцији учествовало је око 50—60 илегалца и припадника илегалних ударних група. О овој акцији је детаљно писано.

Током јула припремана је акција ослобођења Митре Митровић, Вере Врабалов, Слободанке Ђорђевић — Бобе, Наташе Хаџић и Вере Лазовић из притвореничке болнице у Видинској улици. У том циљу одржан је саставак на Цветковој пијаци коме су присуствовали Олга Алкалај, Гига Лакај, Јелена Поповић, Драгослав Мутаповић и Грујо Лазовић.

Другом половином 1941. године извршена је припрема ослобођења Мате Видаковића из Опште државне болнице. Видаковића је полиција довела у ову болницу после експлозије до које је дошло када је справљао експлозив. Том приликом Видаковић је остао без обе руке. Полиција га је ухватила и сместила у болницу. Од акције ослобођења се одустало јер је Видаковић јавио београдској организацији да сам припрема своје ослобођење. Зашто до њега није дошло разлози нису познати.

Такође је вршена припрема ослобођења Боже Стаменковића, али до извођења акције није дошло, јер су мере обезбеђења од стране полиције биле такве да се план није могао реализовати.

Било је покушаја организовања бекства затвореника при њиховом спровођењу из Бањичког логора у затвор на Обилићевом венцу. У овим припремама ангажовани су били Ђура Павловић, Живан Митровић, Сава Станковић и Миленко Мијатовић. ИАБ-Д-IV-173, Д-

-XXXIX-1451. ИАБ-МГ-XLI-422, МГ-II-6, МГ-XXVII-284, МГ-XXVIII-286, МГ-XVI-193, МГ-XVII-197, МГ-VIII-48, МГ-XXIX-290, МГ-XIX-211, МГ-XXX-297, МГ-XVIII-203, МГ-IX-82, МГ-IX-64, МГ-XIII-152, МГ-XI-139, МГ-XIII-155, МГ-II-10, МГ-I-1, МГ-I-5.

³¹ Ово саопштење објављено је у *Општинским новинама* од 24. априла 1941. године у Београду.

³² Петнаестог јула извршен је покушај убиства једног немачког подофицира. Место и учесници непознати. Истог дана у Београду стрељано је десет комуниста.

Осамнаестог јула око 9,30 h нападнут је усташки официр Јурај Кутањ и избоден ножевима.

Почетком јула ликвидиран је SS официр у Синђелићевој улици. Учесници акције Слободан Томић, Војислав Нановић, Момчило Димитријевић — Моча и Ђоса Ђосић.

Двадесет деветог јула убијен је жандармеријски наредник Аранђел Јовановић. Убили су га ослободиоци Александра Ранковића, јер је покушао да спречи извршење акције.

Јула месеца извршен је покушај тровања Борђа Космајца, агента Специјалне полиције. Акцију је организовао III рејонски комитет. Извршиоци акције су Обрад Сикимић, матурант Друге мушке гимназије и његов старији брат Никола.

Јула месеца извршено је убиство немачког војника у Београдској улици. За одмазду непријатељ је стрељао 50 комуниста и патриота. Истог месеца извршено је покушај убиства немачког војника у Доситејевој улици.

Петог августа пре 8 часова покушано је убиство Светозара Вујковића, шефа Бањичког логора код Шаране ћуприје на Авалском друму. Вујковић је рањен а његов возач убијен. Учесници атентата су Радомир Марковић — „Гембеш“, Драгослав Башић — „Шон“, Михаило Францези, Млађа Вићентијевић и Милан Посавац.

Истог дана око 17 часова и код Панчевачког моста, иза насипа из две пушке испалено је око 15 метака на немачког поручника Курта Велдмана и инспектора Кришмана, који су ишли аутомобилом из Београда за Панчево. Извршиоци акције непознати.

Седмог августа покушано је убиство Милке Вукелић, жене која је радила у штофари Владе Илића, а која је сарађивала са Специјалном полицијом. Милка је тешко рањена у стомак. Лечена је од стране полиције. Организатор акције Рејонски комитет Карабурме, односно Јован Бенешек.

Четрнаестог августа покушано је убиство Животе Јеремића, полицијског агента. Учесници акције били су Милић Миљенковић, Јован Јанковић, кројачки радник и студент „Брацо“. Том приликом, иако је давао оружани отпор, Јована Јанковића су ухватили полицијски агенти.

Петнаестог августа нападнут је припадник полицијског органа Управе града Београда. Акција је изведена у VII кварту. У њој је учествовало три члана ударне групе. Један од нападача је ухваћен. Учесници непознати.

Шеснаестог августа у 6,45 h извршен је напад на потпуковника Ђосића, шефа обавештајне службе у Добровољачкој команди. Ђосић је тешко рањен у главу. Према четничком извештају сва три нападача била су обучена у униформе националне страже. Наредног дана за одмазду, у циљу застрашивања становништва, на Теразијама, о електричне стубове, обешено је пет припадника народноослободилачког покрета.

Двадесет првог августа извршен је покушај убиства немачког војника у Неготинској улици.

Двадесет петог августа покушано је убиство немачког војника на углу Милошеве и Војводе Протића улице. Истог дана убијен је припадник полицијских органа у Малом Мокром лугу. Према извештају Недићеве жандармерије до убиства је дошло у моменту када је извршен покушај легитимисања два лица.

Двадесет деветог августа извршен је напад на Жикун Јовановића, полицијског агента у Господара Вучића улици испред његове куће (бр. 220). Том приликом рањен је у стомак и у ноге. Повод за убиство овог агента је хватање једног атентатора, а неколико дана пре тога и Јулишке Салаја. Напад на Јовановића извршили су Слободан Томић и Душан Витас.

Августа месеца ликвидиран је агент Виктор Томић код Аутокомане. Акцију је организовао Христифор Петровић са територије VII рејонског комитета. Ударну групу сачињавали су Стојиљковић, радник из Врања, један молер, кочничар Будо и Никола Авремовић. Истог месеца убијен је и један немачки војник. Из докумената Специјалне полиције, у којима стоји овај податак, нема ништа о месту и начину убиства. У садашњој Улици Димитрија Туцовића број 28 рањен је фолксдојчер, власник рингишпила. Акцију су извршили Радован Симић — „Цига“, Пера Дамјановић са још два друга. Крајем августа убијен је још један немачки војник у Неготинској улици. Ликвидирање извршио Радован Ђосић — Бата, ученик V разреда Девете мушке гимназије.

У лето 1941. покушано је тровање Немаца присутних на банкету одржаном у част војних руководилаца Балкана у Румунској улици бр. 54. Акција је била изведена тако што је цвеће наручено у расаднику за банкет попрскано заразним бактеријама. Међутим, због нестручне употребе до дејства отрова није дошло. Акцију извели омладинци Живота Петровић и Влада Вукоја.

Током лета поливен је бензином и запаљен један Немац у Кнез Милошевој, између Виноградске и Милоша Поцерца улице. Акци-

ју је извео Бане Крстић, матурант Пете мушке гимназије, са још једним другом.

Трећег септембра у 8 часова убијен је немачки војник на почетку Неготинске улице испред зграде број 1. Из докумената Недићеве архиве види се да су акцију извела два непозната лица. За одмазду истог дана стрељано је 50 комуниста у Београду.

Шеснаестог септембра убијен је немачки војник на железничкој станици у Топчидеру. Извођачи акције су непознати. Истог дана извршен је покушај убиства фолксдојчера Вебера и убијен је један немачки војник. За одмазду непријатељ је стрељао 18. септембра 1941. године 50 комуниста у Београду.

Двадесетог септембра извршен је покушај убиства немачког војника стражара код општинског имања „Пионир“.

Двадесет петог септембра извршен је покушај ликвидирања агента Тоше Марковића у Улици Војводе Степе. Агент је теже рањен. У акцији су учествовали Слободан Томић, Момчило Димитријевић, Војислав Нановић и Мома Стефановић.

Двадесет седмог септембра ликвидирањем је агент Пера Симић на углу краља Александра и Миријевске улице. Акцију су извели Петар Лаушев, Слободан Томић, Радован Симић — Цига и Душан Витас.

У септембру извршен је и покушај ликвидирања Раде Панорца, кафеџије. Ликвидирање овог издајника организовао је Бранко Мишковић Блихер, а извршиоци неуспеле акције били су Ђуро Мађерчић и Милић Мартиновић. Током 1941. године Раде је ликвидирањем у Смедереву. Акцију је извршио Никола Вучета. Истог месеца убијен је немачки војник у Кондиној улици. Акцију је извела ударна група Смаила Бујбеговића која је радила у радионици Владимира Шледера. Истог дана за одмазду стрељано је 50 талаца.

Првог октобра око 7,45 часова покушана је ликвидација помоћника директора санитета општине града Београда и истакнутог члана „Збора“ др Владимира Даниловића у Новопазарској улици. Др Даниловић је рањен у главу и руку испред зграде број 48. Акцију су извели Милош Мартиновић, Ђура Мађерчић и Јован Радојчић.

Другог октобра после 7 часова ликвидирањем је агент Милош Пајић у Браничевској улици. Акцију организовао Петар Ристић испред Седмог рејонског комитета. Извршиоци акције били су Димитрије Димитријевић, Мирослав Мирковић, Милан Посавац и Петар Громико.

Петог октобра у 3,15 часова убијен је стражар П. Т. батаљона 200 испред складишта на раскршћу улица Булевара А. Карађорђевића и Љутице Богдана. Напад је извршен ручном гранатом и хицем. За одмазду 25. октобра стрељано је 50 комуниста.

Петнаестог октобра нападнут је и рањен немачки стражар 220. дивизиона тенковских ловаца. За одмазду Немци су стрељали истог дана 50 београдских комуниста, а два дана

касније 200 комуниста и Јевреја, пошто су убијена још два припадника немачке војне силе.

Октобра месеца ликвидирани су два немачка војника и одузето им је оружје. Акцију је извео Бранко Глеђа са још једним другом. Обојица су били чланови партијске ћелије Државне хипотекарне банке. За одмазду, 17. октобра 1941. непријатељ је стрељао 200 комуниста и Јевреја. Истог месеца извршен је атентат на петоклонаша Емила из Маринкове баре. Акцију је извела ударна група на челу са Радованом Симићем — Цигом. Током овог месеца убијен је ножем немачки војник и баљен у Саву. Акцију су извели Миле Чубриловић и Јордан Стојковић.

У јесен 1941. године убијен је војник у немачкој униформи са ознаком „У“ на капи у кафани „Графичар“ у Сарајевској улици. За одмазду окупатор је 3. новембра стрељао 100 припадника народноослободилачког покрета и Јевреја.

Петнаестог децембра убијен је белогардејац Константин Хољаров у Улици Господара Вучића.

Између 26. децембра 1941. и 5. јануара 1942. убијен је на улици припадник руског заштитног одреда.

Током 1941. извршен је атентат на Раду Лазаревића, кафеџију у Улици Војводе Степе у кафани „Домовина“. Извршен је покушај ликвидирања фолксдојчера гестапоа који је станао у близини Крушевачке улице. Напад је извршен док је возио бицикл. Теже је рањен. Акцију је извршио Радован Симић — Цига по задатку Рејонског комитета СКОЈ-а. Док је бежао Симића је неко препознао и пријавио полицији. Он и поред упозорења долази кући и упада у полицијску клопку. Партијска организација на територији од кружног пута до Улице Господара Вучића организовала је убиство једног фолксдојчера код школе Војислава Илића и агента Животе Јеремића у Господара Вучића улици. — Убијен је и руски официр белогардејац припадник немачких квислиншких јединица у улици лево од Улице Војводе Мишића. Акцију је извео омладинац Дробњак по одобрењу Рејонског комитета. — Извршен је покушај ликвидирања тумача VI немачке команде испред кафане „Гурман“. Према записнику Специјалне полиције организатор атентата био је Ранисав Живковић — Раја, шустер, а атентатори Радован Симић — Цига, Слободан Томић и Александар Секулић. Покушај ликвидирања Томића извео је Радован Симић — Цига. — Ликвидирањем је Тоша, звани Браја, који је помогао агентима да ухвате Стевана Дукића члана МК КПЈ Земунa. Тим поводом био је издат и летак „крв за крв“. Акцију су извела два омладинца. — Извршен је атентат на Немца, који је станао у Крушевачкој улици. Том приликом Немац је рањен. Акцију је извео Радован Симић — Цига. — Убијен је агент у близини Цветкове кафане, а други на Црвеном крсту. Извршиоци акције били су Бата Ћосић и Небојша Ланги-

новић. — Такође је припремано убиство Милана Недића, али до реализације акције није дошло. Милентије Поповић је дао идеју да се изврши атентат на Милана Недића који је становао у Немањиној улици. План акције је разрадио Слободан Папакоча са још једним активистом. За акцију су ангажована два оца-чара. Они су успели да уђу у стан Недића. Констатовали су да један оцак пролази поред његовог стана. Решили су да кроз оцак спусте паклену машину са јачим дејством и тако убију Недића. Пронађена је паклена машина, али када је требало извршити акцију оцачари су одустали. Ударна група Драгана Родича и Момчила Митровића убила је власовљевца на корзоу у Улици престолонаследника Петра. Ова акција је осуђена од Месног комитета СКОЈ-а као прекршај политичке линије и дисциплине, јер је изведена самовласно. После акције атентатори су похапшени, јер је неко познао Драгана Родича и доставио полицији. Током 1941. убијен је и гестаповач у црној униформи пред Соколаном број 5. Акцију је извео омладинац Краљ.

ИАБ — Фонд Специјалне полиције УГБ: IV-бр. 44/XVII, IV-бр. 3/28, IV-бр. 44/XIX, IV-бр. 44/VII, IV-бр. 45, IV-бр. 222 ц, II-бр. 3420, II-бр. 1866.

ИАБ-Д-ХI-535, Д-XXXII-1261, Д-ХIV-642, Д-ХLVIII-1906, Д-Х-437, Д-ХLVIII-1893, Д-XXXVIII-1390, Д-XXXVIII-1401, Д-ХLIX-2006, Д-XXXVII-1383, ХLVIII-1892, Д-Л-2073, Д-XXXVII-1397, Д-1268, Д-Х-773, Д-V-275, Д-ХI-518, Д-XXXVII-1384, К-VIII-275, К-VII-2176, I-II-192, К-IV-123.

VII — Недићева архива МУП: 40/1—1 кут. 51; 31/3—23 кут. 19; кут. 52, ф. 1, док. 4/29; 49/1—3 кут. 51; К-52, ф. 4/34, 53/1—1 кут. 51; К-51, ф. 1, док. 53; 2/13—14. КДА; 15/1—2872 К 41 Е; 8/1—1 кут. 52.

VII — Немачка архива: 30/17—1, К. 6; 10/3 К. 27/II; 3/4 К 27/II, 23/3—1 К. 19; 2/13—14 КДА; 18/1а К. 32; 35-4/1 К. 210. 4/1—910 К. 4/С; 21/1а К. 32.

ИАБ-МГ-XXX-298, МГ-XXI-227, МГ-III-14, МГ-XXXIX-291а, МГ-XXXII-338, МГ-ХVII-273, МГ-Х-137, МГ-ХIII-152, МГ-ХIV-166, МГ-ХV-175, МГ-XXXII-345, МГ-ХLI-418, МГ-ХХV-261, МГ-IX-45, МГ-ХI-144, МГ-ХIII-153, МГ-IV-21, МГ-XXIX-289, МГ-XXXI-333, МГ-ХLV-520, МГ-ХLIV-508, МГ-IX-80, МГ-ХLI-422. МГ-VIII-48.

Ново време, Београд, 16. јули 1941, бр. 60, стр. 1; 18. јули 1941, бр. 62, ст. 1; 19 јули 1941, бр. 63, ст. 1; 17. август 1941, бр. 90, ст. 1. 4. септембар 1941. бр. 105, стр. 1; 16. септембар 1941. бр. 115, стр. 1; Општинске новине од 24. IV 1941. године. Воја Леквић: Београд — Успомена на једно лето, Годишњак града Београда, Београд, 1961, књ. VIII, стр. 85—139.

³³ Шеснаестог јула око 22 часа запаљена је гаража Љубивоја Перишића у Милошевој улици број 1. Том приликом изгорело је 90 буради нафте, аутомобилске гуме у доњем делу гараже, а у горњем потпуно је уништено 18 путничких аутомобила и четири аутомобила

фирме „Форд“. Немачке власти водиле су истрагу, али нису могле ништа да установе. Власник доњег дела гараже Љубивоје Перишић осуђен је да плати милион динара као оштету за изгореле немачке аутомобиле. Акцију је извршила ударна група којом је руководио др Ненад Парента.

Као одмазда за дотадашње саботаже стрељано је 28 лица, међу којима је било и комуниста.

Двадесет првог јула у 12,30 часова извршен је покушај паљења гараже Душана Сувајчића у Златиборској улици број 34. То је био аутосервис „Шкода“. У гаражи је било смештено 6 камиона. Ударна група коју су сачињавали два омладинца запалила је бензином задњи део једног камиона. Према плану извођења акције пожар је требало да се прошири и на остале камионе и тако уништи и камионе и гаражу. Међутим, акција је пропала јер је пожар брзо угашен.

Двадесет другог јула непозната ударна група изазвала је експлозију у немачкој гаражи у Захумској улици бр. 26.

Двадесет седмог јула у 18,55 часова запаљена је бивша Каслерова гаража у Масариковој улици број 3, која је била реквирирана у немачке војне сврхе и радила под називом „Смајт“. У моменту пожара у гаражи је било 7 путничких, један полутеретни и један теретни немачки војни аутомобил. Акцију је извршила ударна група на челу са Адолфом Неквасилом, шегртом, који је задржавајући отварање врата гараже омогућио да се пожар разбукти и да спречи продор полиције и гашење пожара. Тако је Адолф и себе довео у тешку ситуацију. Није могао побећи полицији, ухваћен је на делу. Пред полицијом се одлично држао. Стрељан је 15. августа исте године. Акцију паљења аутогаража организовали су Мирко Стојанов, Миливоје Николић и Живан Ердељан. Истог дана око 22 часа запаљена је гаража „Форд“ у Гробљанској улици број 35. Била је то једна од највећих немачких гаража у Београду — армијски аутомобилски парк.

Акција је у потпуности успела. О томе говори и извештај генерала Листа у коме се каже: „Ноћу 27. VII 1941. у Београду је потпуно изгорела радионица за оправку, складиште резервних делова и једна гаража нашег аутомобилског парка 533. Сем залихе материјала, гума и горива уништено је 19 војних теретних и путничких аутомобила. Десет приватних аутомобила јако су оштећени.“ Међутим, према сећањима учесника илегалног покрета у Београду, број запаљених возила је далеко већи — око 80.

Четрнаестог августа око 5 часова извршен је покушај паљења гараже инжењера Георга Штерна у Браничевској улици број 4. У гаражу су убачене три флаше са запаљеним бензином. Запаљен је само један камион, али је пожар брзо угасио шегрт који је спавао у гаражи. У моменту покушаја паљења гараже у њој је било више војних возила. На основу

извештаја VIII полицијског кварта види се да је немачка истрага пошла погрешним путем, јер се сумњало да је била у питању приватна овета Штерна.

Петнаестог августа извршен је покушај паљења вулканизерске радионице „Вулкан“ у Улици Кнегиње Зорке број 95. Радионица је радила за потребе немачке војске.

Двадесет другог августа око 9,30 часова поново је извршен покушај паљења гараже инжењера Георга Штерна у Браничевској улици број 4. Овог пута је непознати омладинац убацио запаљену флашу с бензином у гаражу. Полицијски стражар, који се налазио у близини гараже, пуцао је на младића али је он успео да побегне.

Двадесет другог септембра око 22,30 часова запаљена је радионица за вулканизирање гума у Влајковићевој улици број 6. Радионица је била својина Николе А. Вукелића, а радила је за потребе немачке војске. Била је то акција ударне групе металаца.

У лето 1941. запаљена је гаража у Гетевој улици.

Током године извршен је покушај паљења гараже код споменика Франше Д'епереа. Гаража је делимично изгорела. Интервенцијом ватрогасне службе пожар је спречен. Акцију је извела ударна група на челу са Јашом Рајтером. Током године запаљена је и немачка гаража изнад Аутокоманде на Вождовцу. Акцију је извела ударна група коју су сачињавале омладинке Катарина и Мира Михаиловић.

ИАБ-Фонд Специјалне полиције УГБ: IV-бр. 44/IV; IV-бр. 44; IV-бр. 44/I; IV-бр. 44/VII; IV-бр. 44/VIII; IV-бр. 23; IV-бр. 45. *ИАБ-Д-V-268, Д-XXXVIII-1395, Д-V-267, Д-XXXIV-363, Д-XLVIII-1918, Д-X-473, Д-XX-842, Д-X-481, Д-V-267, Д-V-232, Д-V-237, Д-XLVIII-1919, К-VI-160.*

VII — *Недићева архива МУП:* К. 20а ф. 4 док. 29; 3/1—8, кут. 52; К 51, ф. 1, док. 15; 1/708—723; кут. 52, ф. 2, док. 18; 2/3—1 к, 20а.

VII — *Немачка архива:* 2/13—6 К. 2А; 4/13—1 К. 2А.

Ново време, Београд, 17. август 1941, бр. 90, ст. 1.

ИАБ-МГ-VI-35, МГ-XII-143, МГ-III-14, МГ-XXV-260, МГ-XXVI-270, МГ-XXVIII-285, МГ-XII-148, МГ-XXVII-271, МГ-VI-35, МГ-XXVI-345, МГ-XV-175, МГ-X-87, МГ-XIV-164, МГ-XXVII-273, МГ-IX-67, МГ-X-137, МГ-XXVII-373.

³⁴ Четрнаестог јула запаљен је немачки аутомобил испред аутосервиса у Златиборској улици. Акцију је извршила једна од ударних група. Извршиоци су непознати.

Двадесет првог јула извршено је паљење камиона испред аутосервиса „Шкода“ у Златиборској улици број 34. Власник аутосервиса био је Душан Сувајџић. Акцију је извршила неидентификована ударна група.

Двадесет петог јула у 15 часова запаљен је немачки аутомобил испред хотела „Ројал“ у Улици краља Петра. Истог дана запаљен је немачки аутомобил у Белгијској улици на Сењаку, а око 13,45 часова запаљен је немачки војни аутомобил ПКВ 460076 у Иванковачкој улици испред куће број 25. Тог дана око 14,15 часова ударна група омладинаца покушала је да запали немачки војни аутомобил РПВ 848 који се налазио у Кондиној улици испред куће број 26, где је била смештена кројачка радња фолксдојчера Јозефа Крија. Такође је запаљен немачки аутомобил у Јадранској улици испред зграде бр. 2. Полицијске власти су посумњале да је ову акцију извео „Гута“ (Елијас Алмозлино) или „Еди“ (Давичо). Једна друга ударна група омладинаца запалила је немачке аутомобиле у Задарској улици.

Двадесет шестог јула извршен је покушај паљења немачког аутомобила у Симиној улици испред зграде број 23. Акцију је извела ударна група којом је руководио Елисај — Гута Алмозлино. Извршиоци акције су омладинке, чланови СКОЈ-а Зорка Божовић и Нада Анастасијевић, ученице Друге женске гимназије. После акције ухапшена је Зорка Божовић а нешто касније и Нада Анастасијевић. Обе су стрељане у логору на Бањици. Поролица Алмузлино одмах је одсељена за Аранђеловац. Гута и Алма Алмузлино остали су још неко време у Београду као илегалци склоњени у садашњој Улици Интернационалних бригада на Неимару код Лазара Латвина. Одатле су пребачени у одред. Елијас-Гута погинуо је код Чачка као партизан августа 1941. године.

Током јула 1941. једна ударна група средњошколског језгра Седме мушке гимназије запалила је немачки војни камион. Акцију су извели омладинци Милутин Миленковић и Љуба Зечевић. Истог месеца запаљен је немачки аутомобил у Приштинској улици. Учесници акције су непознати. На углу Улице Војводе Глигора запаљен је велики аутобус у гаражи. Учесници акције били су: Милутин Миленковић, Љуба Зечевић и Зоран Заниновић. Такође, извршен је покушај паљења аутомобила у Шуматовачкој улици. Акција није успела јер је употребљен алкохол уместо бензина. Акцију је извела ударна група средњошколског језгра Седме мушке гимназије.

Првог августа око 7 часова један омладинац покушао је да баци флашу с бензином на немачки аутомобил, који се налазио у непосредној близини Ортскокомандантуре у Чика Љубиној улици, али је спречен и ухваћен.

Шестог августа запаљена су немачка кола са сеном.

Двадесет шестог августа у 14,30 часова два омладинца су покушала да упале аутомобил у Масариковој улици испред зграде број 1 у којој је гаражирао своја кола Кевендл Капс, директор задруге „Прогрес“. Истог дана ударна група омладинаца покушала је да запали путнички аутомобил у Мачванској улици испред зграде број 11.

Двадесет деветог августа око 14 часова покушале су две омладинке да запале аутомобил марке „форд“ у Венезелисовој улици испред куће број 28. Аутомобил је био власништво Ђорђа Вељановића.

Августа је запаљен луксузни аутомобил у Руварчевој улици испред куће Аригона Ма-нојловића. Учесници акције су Дара Павловић, Драган Ристић и Милан Анђелковић.

У лето 1941. ударна група Седме мушке гимназије запалила је немачка поштанска кола у Крунској улици, којима се служио један од министара у Недићевој влади. Током лета је и ударна група Седме мушке гимназије запалила немачки полукамион у Зориној улици. Учесници акције: Милутин Миленковић, Љуба Зечевић. У то време запаљен је и камион у Војвођанској улици. Паљење камиона извршено је помоћу гумене рукавице напуњене бензином. Акцију је извела ударна група Шесте мушке гимназије. Учесници акције: Кепа Петковић, Војислав Нановић и Душко Јовановић.

Новембра 1941. група којом је руководио др Ненад Парента запалила је два немачка камиона на железничкој станици и онеспособила десет камиона. У акцији је учествовао Живадин Јовановић.

Током 1941. запаљен војни аутомобил код Управе града Београда на Обилићевом венцу. Акцију је извела ударна група омладинки: Јелена — Бека Ђерасимовић, Ружица Васићић и Слободанка Луковић. Такође је извршено паљење аутомобила код Ботаничке баште. Учесници акције: Дара Павловић, Драгослав Тодоровић, Слободан Папакоча и још један друг. Запаљена су два камиона у Професорској колонији. У акцији учествовао Добривоје Исајловић и други из Државне хипотекарне банке. Запаљен је камион код Карађорђевог парка. Акцију је извела ударна група из Осме мушке гимназије. Учесници акције: Војислав Нановић, Неша Нешић и Власта Тодоровић. Извршено је паљење аутомобилских гума пред зградом Скупштине. Акцију извела група скојеваца. Ударна група др Ненада Паренте је соном киселином поливала гуме немачког возила на терену Топличин венац. На територији Првог рејонског комитета паљени су камиони врећицама које је израђивала једна радионица у Хилендарској улици. Испред СКОЈ-а у овом рејону за акције био је задужен Милан Чортан. Запаљен је немачки камион у једној попречној улици и Максима Горког. Учесници акције: Ђосић, Саша Шо-корац и још један друг.

ИАБ-Фонд Специјалне полиције УГБ: IV-бр. 44/VII; IV-бр. 44/III; IV-бр. 44/XIII; IV-бр. 44/IV; IV-бр. 44/II; IV-бр. 44/VI; IV-бр. 44/VIII; IV-бр. 44/IV; Ф. 172, досије 44/XX.

ИАБ-Д-V-261, Д-XLVIII-1899, 1900; Д-V-260, Д-X-47, Д-II-228, Д-V-277, Д-VII-245, К-II-245, Д-V-276, Д-II-88.

VII-Недићева архива МУП: К-20а, ф. 4. док. 26; 31/3-23, кут. 19; К-20а, ф. 4, док. 26/1.

VII-Немачка архива: 141/2 К-32; 2/13-5 К-2А; 14/1А К-32.

ИАБ-МГ-II-9, МГ-XXIX-289, МГ-XXIX-291а, МГ-XLI-422, МГ-XLIV-507, МГ-IX-67, МГ-IX-80, МГ-VIII-48, МГ-XXVI-270, МГ-XXXIV-363, МГ-XXVI-277.

Хронологија напредног радничког и на-родноослободилачког покрета Београда, Бео-град, 1960.

³⁵ Двадесет првог јула око 20,30 часова извршен је покушај паљења складишта немачког ратног плена које је било смештено под једним шатором на простору Ташмајдана. Ударна група активиста Девете мушке гимназије успела је да запали шатор складишта, али је пожар брзо примећен и угашен тако да до експлозије складишта није дошло. Из полицијског извештаја IV кварта од 22. августа 1941. године види се да је истрагу водила немачка и српска квислиншка полиција. Истрага је била безуспешна.

Двадесет четвртог јула око 16 часова ударна група београдских активиста покушала је да запали немачко складиште пушчане муниције на железничкој станици у Београду. У складишту је била смештена заплењена југословенска пушчана муниција — ратни плен. Према извештају комесара железничке полиције од 22. августа 1941. године до паљења складишта није дошло јер је брзо интервенирала полиција и неки грађани, који су успели да локализују пожар.

Током 1941. године дигнуто је у ваздух складиште муниције испод Авале. Акцију је извела ударна група Мирослава Букумировића — Букума. У акцији су поред Букумировића учествовали Иван Ленардић — Нини, шпански борац, Срђан Кумар и Воја Поповић. Извршен је покушај паљења складишта у Милешевској улици број 63, где је била смештена једна немачка војна јединица за везу. У акцији су учествовали Пера Дамјановић, Никола Кмезић, Јаков Живановић и Петар Рајић.

ИАБ-Фонд Специјалне полиције УГБ: IV-бр. 44/IV; IV-бр. 44/XVII.

ИАБ-Д-V-264, Д-XLVIII-1901, Д-XLVIII-1898, Д-V-265.

VII-Недићева архива МУП: 10/1-1 кут. 51.

ИАБ-МГ-VIII-44, МГ-XI-138.

Перо Дамјановић: На улицама окупираног Београда 1941. године. Годишњак града Београда, Београд, 1961. књ. VIII, стр. 131—139.

³⁶ Вук Драговић: Непријатељска окупација 1941—1945., Српска штампа између два рата, Београд, књ. XI.

³⁷ Извештај IV полицијског кварта од 22. јула 1941. године — ИАБ-Д-V-256.

³⁸ Прва акција паљења окупаторских и квислиншких новина извршена је (пред напад Немачке на Совјетски Савез) испред Електричне централе. Акцију је организовао III рејонски комитет СКОЈ-а.

Током јуна или јула 1941. група обућарских активиста је палила новине на Каленићевој пијаци у Улици престолонаследника Петра. Запаљена је већа количина листова „Ново време“ и „Обнова“. Акцију извели обућари: Милан Шајановић, Јован Торбук и Павле Влаовић. Ових месеци ударна група Слободана Станковића палила је новине на Чукарици.

Трећег јула ударна група ученица палила је на Каленићевој пијаци немачке зелене плакате — наредбе о владању становништва Београда. У акцији је учествовала Лепа Митровић, Данка Карашић, Даница Милошевић и Ранка Божовић. Због ове и претходних саботажа непријатељ је за одмазду стрељао, 5. јула, 13 припадника народноослободилачког покрета и Јевреја.

Дванаестог јула ударна група од два омладинца одузела је од два продавца новина сву штампу и спалила је код Карађорђевог парка.

Двадесет седмог јула, у исто време, изведене су бројне акције паљења новина у свим деловима Београда. Тако је у 8 часова ударна група од три омладинца, на Чукарици, одузела 50 примерака „Новог времена“ од продавца новина и спалила испред кафане „Американац“ у Високој улици; у 7 часова запаљене су новине киоска на углу Кнез Михаилове и Кнегиње Љубице; у 8 часова ударна група (Перо Дамјановић, Драгослав Стојановић) запалила је новине киоска на углу Александрове и Улице Милоша Великог (испред парка краља Петра II, сада Пионирског парка); у Улици Војводе Глигора запалио је новине Марко Тонери, обућарски радник, кога је полиција XI кварта успела да ухвати; ударна група (Чуле Јуре, Милован Момчиловић и Стјепан Херцег) запалила је новине испред Занатског дома; око 7 часова запаљене су новине киоска у Таковској улици; у киоску код Аутокоманде новине је запалила ударна група са Вождовца (Лука Кулић, Марко Кеџман и још један омладинац); штампу киоска на Славији запалила је ударна група Душан Сужњевић, Драган Митић, Јова Хрковић и Миле Шатовић; паљење новина код Франше Д'епереа извела је ударна група Шесте женске гимназије; код Бајлонове пијаце новине су запалили Вера Стаменковић и Јован Боснић; у Приштинској улици (сада 14. октобра) запалила је новине ударна група обућарских радника из радионице „Ђонови“; затим запаљена је штампа код Лиона, Палилулске пијаце, Црвеног крста, у улицама Војводе Степе, Варшавској, Кнез Михаиловој, Теразијама и другим местима.

Током јула месеца изведене су бројне акције паљења непријатељских новина и другог пропагандног материјала. Тако је ударна група Милана Бркљачића палила новине у Улици св. Саве и Катанићевој; у данашњој Улици 27. марта акцију је извела ударна група Воје Нановића — Гандија у којој су учествовали поред њега и Александар Обрадовић, Сапа Шокорац и још један омладинац; на углу

Кичевске и Крунске улице Неда Дивљан са још једном другарицом палила је немачке плакате; у садашњој Улици Ђуре Ђаковића палила је новине Кети Миндеровић и Раде Милекић; на углу Душанове и Кнегиње Љубице, испред улаза Београдског саобраћајног предузећа, палила је штампу ударна група партијске организације са територије Калемегдана — Француска улица — Дунав — Васина улица.

Тридесет првог августа извршен је покушај минирања антикомунистичке, антимасонске и антијеврејске изложбе. Овај задатак имала је да изврши партијска организација са територије Шестог рејонског комитета. У акцији је био ангажован и један молер, кандидат Партије, који је ту радио. Он је требао да унесе динамит у изложбене просторије, али је пред само извршење акције одустао. Касније је утврђено да се радило о провокатору. Истог дана извршена је акција напада на масонску ложу, коју су извели браћа Ленард.

Током лета ударна група Седме мушке гимназије Милутин Миленковић, Љубо Зачевић и Дробњак запалили су плакате на немачкој огласној табли у Браничевској улици, а у Улици Станоја Главаша Воја Нановић и Саша Шокорац запалили су пано са немачким плакатима и обавештењима. На паљењу плаката током лета учествовала је ударна група Зоре Сушић из Пете женске гимназије.

Септембра месеца у Сарајевској улици паљење новина извршила ударна група Србољуба Андрејевића, књиговесца, поред кога су у акцији учествовали и Пана Митровић, грађевински радник и словослагачи Миленко Грбић, Драги Радосављевић, Драгутин Боби. Контролу акције вршио је Михаило Швабић.

Многе акције ове врсте у сећањима преживелих учесника илегалног покрета Београда нису датиране. Зна се само година њиховог извођења. Зато их тако и приказујемо.

Током 1941. године акције паљења непријатељске штампе и плаката извеле су: ударна група из Министарства финансија: Александар Ребрача, Божа Јовановић, Василије Петковић и Душан Сужњевић; ударна група радника радионице „Ђонови“ у данашњој Улици 14. децембар; четврта ударна група Милорада Цукућанина (ударна група др Паренте) на терену Топлички венац; ударна група грађевинских радника Никола Аврамовић, Средоје Станчић и Петар Петрушевић у Улици Господара Вучића и код „Златног рудника“; ударна група скојеваца Александра Голубовића, Смиље Тузлић, Вида Вучетић и Воје Поповића на углу Курсулине и Максима Горког и у Улици Пролетерских бригада; ударна група Друге женске гимназије око Каленића Пијаце и Вознесенске цркве; ударна група коју су сачињавале Иванка и Оливера Ђуковић у Улици Војводе Степе; ударне групе са територије III рејонског комитета у улицама Симиној, Штросмајеровој, Краљице Наталије и Каменичкој; ударна група Пете женске гимназије у Златиборској улици и на Црвеном крсту и друге.

ИАБ-Фонд Специјалне полиције УГБ: IV-бр. 44/XIV; IV-бр. 44/IV; IV-бр. 44/XI.

ИАБ-Д-V-258, Д-V-271, Д-V-226, Д-XV-639, Д-V-259, Д-XX-830, Д-V-257, Д-X-479, Д-V-256, Д-XXXVIII-888, Д-XXXII-1246.

VII-Недићева архива МУП: 17/1-1, кут. 51.

Ново време, Београд, 16. јули 1941, бр. 60. стр. 1.

ИАБ-МГ-XVII-197, МГ-XXI-222, МГ -IX-62, МГ-XIII-153, МГ-II-12, МГ-XIII-152, МГ-XIX-212, МГ-IX-82. МГ-XLIV-509, МГ-L-5, МГ-XXV-259а, МГ-XI-138, МГ-XXVII-272, МГ-XLIV-507, МГ-VII-42, МГ-IV-39, МГ-XXVI-269, МГ-XI-143, МГ-XXIX-289, МГ-IX-59, МГ-X-108, МГ-IX-276, МГ-XV-175, МГ-XII-148, МГ-VII-41, МГ-XXIX-191а, МГ-IX-67, МГ-II-7, МГ-XVII-197.

Видеџ Смилевски: *О условима илегалног рада КПЈ у Београду 1941—1942, Годишњак града Београда*, Београд, 1961, књ. VIII, стр. 151—159.

Војислав Нановић: *Активност средњошколске организације у Београду 1941. године. Годишњак града Београда*, Београд, 1961, књ. VIII, стр. 107—128.

³⁹ Четвртог јула једна од ударних група извела је акцију сечења главног вода Београдске радио-станице и тако онеспособила њен рад за преко два часа.

Десетог јула око 22,55 часова једна од ударних група пресекла је телефонски кабл на спољњем зиду зграде у Поенкаревој улици број 4, којим се служила немачка војна јединица „Штеримгштите“. Из извештаја Фелдјандармерије при Фелкомандантури 599 од 11. јула 1941. године види се да је поменута јединица после ове акције остала без телефонске везе и да учесници акције нису похватани.

Ноћу између 10. и 11. јула пресечен је телефонски кабл код зграде где је била смештена администрација листа „Време“.

Дванаестог јула у 22,30 часова пресечене су све телефонско-телеграфске линије између железничке станице Жаркова и Чукарице.

Ноћу између 16. и 17. јула пресечен је далековод на подручју Београда. За одмазду стрељано је 16 комуниста и Јевреја.

Двадесетог јула пресечен је телефонски стуб на атару села Миријево.

Двадесет трећег јула непозната ударна група изазвала је пожар у немачкој поштанској дирекцији у Симиној улици.

Двадесет шестог јула пресечен је телефонски стуб у Улици Војводе Пећанца на Звездари.

Ноћу између 28. и 29. јула ударна група Драгутина Стојнића пресекла је телефонски стуб и покидала водове на путу Београд — Смедерево.

Јула месеца по директиви Јанка Винчића организоване су две ударне групе поштарара, које су кидале телефонске линије од Кошутњака према Раковици и од Ђерма према Сме-

дереву. Поред ових акција ударне групе имале су задатак да онемогуће нормалан рад и функционисање телефонских линија сконцентрисаних у централи поште. Чланови једне од ове две ударне групе били су Мирослав Шнеблић, Бранко Секулић и још један друг.

Истог месеца ударна група скојеваца на челу са Јованом Гајгером секла је електричне стубове на путу Београд — Смедерево.

Јула и августа месеца ударна група омладинаца секла је жице за сигнализацију на терену између Вождовца и Кошутњака. У акцији су учествовали Богдан Радач, Аца Јанковић са још неколико омладинаца. Током ових месеци акцију сечења бандера и жица од игралишта „Југославије“ и БСК извела је ударна група Седме мушке гимназије. Ударна група гимназијалки извела је акцију разбијања телефонских чашица на бандерама на Котеж Неимару. Акцију су извеле Јелица Марковић, Неда Дивљан и Душка Јовановић.

Трећег августа ударна група гимназиста секла је телефонско-телеграфске стубове на путу Београд — Смедерево. Акцију су извели Јован Гајгер, Велизар Стефановић и Радован Ђосић. Док је ударна група секла бандере, патрола жандарма из Општине Мокри Луг успела је да се неприметно привуче групи и да их похвата. Саслушавани су у општинској згради. Активисти су искористили небудност жандарма и поскакали кроз отворени прозор зграде. Јован Гајгер, ученик Девете мушке гимназије, није успео побећи и поново је ухваћен. Касније је стрељан на Вањици. Истог дана између 6 и 8 часова пресечен је телефонско-телеграфски стуб у Макишком насељу. Акцију је извела непозната ударна група.

Ноћу између 4. и 5. августа покидане су телефонске жице у селу Миријеву.

Почетком августа ударна група скојеваца са Чукарице Коста Петковић, Александар Вучковић, Љуба Јовичић — Ђира, Владимир Дујић и Слободан Станковић секла је бандере на железничкој прузи код Жаркова.

Једанаестог августа прекинути су телефонски водови на углу Звечанске улице и Улице царице Милице. Према извештају IX полицијског кварта од 22. августа 1941. види се да полиција није сазнала ко су извршиоци ове акције.

Дванаестог августа пресечен је телефонски стуб у близини Опсерваторије на Звездари.

Тринаестог августа скојевци Драгутин Стојнић и Живојин Безановић, кројачки радници започели су сечење телефонско-телеграфског стуба на путу Београд — Смедерево. Акција није извршена до краја јер су извођаче акције приметили грађани па су били принуђени да се брзо склоне. Истога дана у 18 часова и 30 минута пресечена су два телефонско-телеграфска стуба са свим телефонско-телеграфским линијама између Жаркова и Чукарице на 6,600 km.

Шеснаестог августа око 18 часова два активиста су секла телефонске стубове на km

6,690 до 6,740 km у Жаркову. Железничари су приметили ударнике и обавестили су XVI полицијски кварт. Жандарми су успели да похватају учеснике акције.

Ноћу између 25. и 26. августа пресечено је 5 телефонских стубова између железничке станице Осипница — Железник.

Августа ударна група Спасоја Жмирића секла је телефонске стубове у Вишњици.

Крајем лета ударна група Емилије Јакшић, Пете Дивљан, Мире Алечковић и Радмиле Јањић извела је акцију сечења каблова на Дедињу.

Ноћу између 20. и 21. септембра претестерисана су и оборена 4 телефонско-телеграфска стуба и покидане све линије на 12. километру пруге Београд — Обреновац.

Током 1941. године група Емилије Јакшић и Војислава Нановића, кидали су телефонске каблове на Калемегдану. Истовремено Миливоје Сушић — Суља, ученик Девете мушке гимназије са још једним учеником извео је акцију сечења каблова и у другом делу Калемегдана. Изведена је акција сечења телефонских каблова на Топличиним венцу. Акцијом је руководио Михајло Вукичевић. Једна од ударних група секла је телефонске каблове на терену од Мостара према Дедињу. Ударна група ученица средњих школа секла је телефонске жице у Професорској колонији и на Дедињу преко пута „Белог двора“. У акцији су учествовале Данка Каришић, Данка Милошевић и Богданка. Ударна група из Пете мушке гимназије посекала је неколико електричних стубова, жица и разбијала телефонске чашице на Топчидерском брду код Хајдпарка. Ове електричне линије напајале су струјом станове немачких војних команданата. Немци су покушали да извођаче акције похватају али им није успело. Акција у којој су учествовали Томо Стефановић, Брана Крстић, Брана Тошић и још два омладинца успели су да се пробију кроз обруч Немаца. Том приликом Брана Тошић лакше је рањен у ногу. Ударна група у саставу Аца Зечевић, Зоран Жујовић, секла је телефонске каблове око зграде Народне скупштине. Ова група повукла се са извршења акције тек када је наишла немачка патрола.

ИАБ-Фонд Специјалне полиције УГБ: IV-бр. 44/XX; IV-бр. 44/V; IV-бр. 44/VI; IV-бр. 44/XIV; IV-бр. 44/IX; бр. рег. 2714

ИАБ-Д-V-272, Д-V-266, Д-XLVIII-1907, Д-V-253, Д-XXXI-769, Д-V-252, Д-V-249, К-VII-217, Д-V-238, Д-514.

VII-Недићева архива МУП: 8/1-5, кут. 52; 1/1-7, кут. 35а, 2/1-1, кут. 51; рег. бр. 1/1-19, К. 35А; 11/1а К. 32; кут. 28, ф. 3, док. 5; 26/1-1 кут. 51; 1/1-60, К. 35А; 1/1-8, К. 35А; 1/1-53, кут. 35а; 34 1-1, кут. 51; 1/1-66, 68 кут. 35а; 27 3-6, кут. 19; рег. бр. 1/1-68, К. 35А; 28/6-1 кут. 25; 1/1-270, кут. 35а.

Ново време, Београд, 18. јули 1941, бр. 62, ст. 1.

ИАБ-МГ-VIII-49, МГ-VIII-47, МГ-VII-42, МГ-XXIX-289, МГ-XLIV-508, МГ-L-5, МГ-XXXI-769, МГ-XLI-422, МГ-X-137, МГ-IX-62, МГ-XLVIII-468, МГ-XXIX-389, МГ-III-14, МГ-X-137, МГ-XXXIII-217а.

Јован Марјановић: Србија у народноослободилачкој борби — Београд, Београд, 1964.

⁴⁰ Чувар пруге на рипањском вијадукту нашао је, између 11. и 12. јула, запаљен експлозив. Склонио га је пре него што је дошло до експлозије. Из телеграма шефа станице Рипањ упућеног Министарству саобраћаја види се да су возови каснили због отклањања експлозива.

Гестапо је 17. јула обавестио Специјалну полицију о припремању саботажа на железничкој станици и тражио да се предузму мере безбедности у циљу спречавања саботажа. Гестапо је посумњао на Веслода Мишљајејског из Коларчеве број 5 и тражио да га Специјална полиција ухапси. Мишљајејског полиција није пронашла.

Јула месеца запаљени су трамваји у депоу Дирекције трамваја и осветљења (ДТО).

Петог августа ударне групе београдских илгалаца растуриле су „јежеве“ (пирамидаста направа за бушење ауто-гума) на путу Београд — Обреновац, испред немачких гаража На-Ка-Па станице и другим улицама где је био јак саобраћај. Гвоздени шилци на „јежу“ подешени су тако да направа како год се баци остаје у положају да може пробушити гуме.

У лето 1941. године ударна група Пере Дамјановића и Шћепана Матијашевића поставила је „јежеве“ у Улици кнеза Павла у правцу Панчевачког моста. Током лета ударна група коју су сачињавали Зоран Жујовић, Аца Зечевић — Зека, Миливоје Сучић — Суља, Гарзичић, Оцокољић и Војислав Нановић — Ганди растурали су „јежеве“ код „Лондона“ и на прилазним путевима који су водили у Београд. Скривали су их у прашину и тако постигали већи успех, јер их је било теже приметити него оне које су разбацивали по улицама града. Осим растурања „јежева“ по друмовима и улицама ударне групе су их подметале испод гума паркираних немачких возила.

Четрнаестог септембра на станици Мала Иванча, онемогућено је укрштање возова везивањем колосека.

Ноћу између 20. и 21. септембра једна ударна група избацила је једно поље колосека на десну страну насипа на прузи Београд — Обреновац и на тај начин спречила саобраћај за извесно време.

Септембра, Јордан Стојковић са Чукарице растурио је џак енгача (гвоздене закивке за прављење дрвених делова на бродовима) по обреновачком путу. Акција је обављена током ноћи. Стојковић је успео да један сандук енгача од око 50 килограма да Ивици Девчићу да би вероватно послужио за извођење саботажа других ударних група.

Ноћу између 5. и 6. октобра експлозивом је оштећена скретница број 9 и 11 на железничкој станици Рипањ и онемогућен саобраћај.

Омладинска ударна група са Вождовца током 1941. растурала је „јежеве“ у Улици цара Душана, а ударна група ученица Прве женске гимназије растурала је трозубе ексерне дуж Душанове улице којима су бушене гуме моторних возила.

ИАБ-Фонд Специјалне полиције УГБ: IV-бр. 44/XX пов. бр. 588, IV-бр. 44/XX; IV-бр. 44/XVII; IV-бр. 44/XVIII.

ИАБ-Д-V-263, Д-V-246.

VII-Недићева архива МУП: 1/1-4 кут. 35а; рег. бр. 6/2-1, К. 52; рег. бр. 1/1-19 К-35А; рег. бр. 1/1-237, К-35А; кут. 52; ф. 1, док. 8; 34/2-1 кут. 51; 8/1-5, 7 кут. 32.

VII-Недићева архива (Министарство саобраћаја): К-51, ф. 2, док. 16.

ИАБ-МГ-ХI-44, МГ-ХIII-154, МГ-IX-62, МГ-XXX-297, МГ-Х-131, МГ-XXXI-333а, МГ-III-17, МГ-XXIX-389.

^{40a} Ново време, Београд, 10. мај 1941, бр. 1. стр. 5; 17. мај 1941, бр. 2, стр. 4; 22. мај 1941, бр. 7, стр. 4; 3. јуни 1941, бр. 19, стр. 2; 4. јуни 1941, бр. 20, стр. 3; 13. јуни 1941, бр. 27, стр. 6; 24. јуни 1941, бр. 38, стр. 4; 5. јули 1941, бр. 49, стр. 4; 17. јули 1941, бр. 61, стр. 4; 20. јули 1941, бр. 64, стр. 4; 24. јули 1941, бр. 68, стр. 4; 29. јули 1941, бр. 67, стр. 3.

⁴¹ Тринаестог јула извршено је паљење сена у кругу немачке војне коњушнице која се налазила иза Цветкове механе, десно од Смедеревског друма. Немци су успели да брзо локализују пожар. Акцију извели: Љубомир Живковић, који је руководио акцијом (обућарски радник, члан КПЈ, шпански борац), Никола Кмезић (студент права, члан КПЈ), Миодраг Ивановић (кројачки радник), „Цигла“ и Пера Дамјановић.

Двадесет другог јула изазван је пожар у немачкој војној штали где су били смештени коњи. Штала се налазила у Улици св. Николе број 41. Акцију је извела ударна група чији су учесници непознати.

Двадесет седмог јула покушано је паљење немачке штале у Краља Александра улици где је била смештена немачка пешадијска 734. регимента са комором. Бачена запаљена бакља није погодила прозор него зид штале тако да је брзо примећена од немачких војника и угашена. Поводом ове акције Команда немачке пешадијске регименте 734, одељења Ia Б/41 упозорила је околно становништво да ће уколико се понови слична ситуација предузети репресивне мере, али је истовремено не рачунајући много на своје претње, ојачала страже. Учесници акције су непознати.

Двадесет шестог јула Гестапо је спречио извођење припремљене акције уништавања радио-станице у Макишу. Тада је ухапшен Александар Ранковић који је био организатор ове акције. Гестапо је Јосипа и Марију Неманић и Владимира Кнежевића ухапсио пре

него што је дошло до акције. Кнежевић је после хапшења скочио са четвртог спрата и извршио самоубиство. Јосип Неманић је касније стрељан на Бањици.

Јула 1941. запаљена је столарска радионица која је радила за потребе Немаца. Радионица је делимично изгорела, јер је пожар локализован. Акцију је извела ударна група VI рејонског комитета КПЈ. У акцији су учествовали Раде Дамјановић, фирмописац и Цвета Милошевић чланови КПЈ. Касније су стрељани. Истог месеца запаљено је немачко сено на Кошутњаку. Акцију је извела ударна група: Пера Дамјановић, Клипо Милеш, Матијашевић Шћепан и Дакић Милић.

Првог августа око 5 часова изазвана је експлозија у столарској радионици „Узор“ у Гарашаниновој улици број 47. Радионица је била власништво Армина Бетка, фолксдојчера, који је радио искључиво за потребе немачке војске. У овој радионици су радили само фолксдојчери. Експлозија је изазвана динамитом. Акцију је извео Крста Ђетковић, бивши калфа ове радионице. Немачка полиција је извршила извиђања и покушала да Ђетковића ухапси, али га није пронашла.

Петог августа ноћу ударна група скојевске организације у Индустрији мотора Раковица запалила је 48 крстина снопова пшенице на манастирском имању у Раковици на месту Миљаковац. Том приликом изгорело је око 3.660 kg пшенице. Пожар су локализовали жандарми раковачке станице и послуга манастира. Према извештају XII полицијског кварта од 6. августа пожар је изазван у близини места где је био смештен барутни магазин.

Осмог августа око 9 часова изазван је пожар у згради бивше школе, касније српске војарне и у подручју На-Ка-Па 533 II, тајне немачке станице која је била смештена у овој згради. Према извештајима немачке „Абшничке команде“ IV за подручје VIII и IX кварта Управе града Београда запаљена је већа количина сламе у згради. Гестапо је вршио ислеђење, али без успеха. Акцију је извела непозната група илегалаца. Истог дана извршен је покушај паљења војне касарне код Аутокоманде у Звечанској улици. Том приликом изгорела је већа количина сламе на тавану и један део крова. Пожар су локализовали ватрогасци. Штета од пожара процењена је на 50.000 динара. Према извештају Управе града Београда који је достављен Министарству унутрашњих послова види се да ова акција није процењена као дело саботаже, што потврђује да ислеђење није имало успеха. Акцију је извела група илегалаца.

Девог августа Гестапо извештава Специјалну полицију да се припрема бацање експлозива на фабрику хартије „Вапа“, власништво Милана Вапе, која се налазила поред железничке пруге Београд — Ниш. Акција је требало да се изврши из воза бацањем експлозива на фабрику. Гестапо је акцију открио при слушавањем разговора о чему је одмах оба-

вестио Специјалну полицију и тражио да изврши обезбеђење фабрике. Гестапо је посумњао на Стевана Грабића, графичара, покушао је да га ухапси али га није пронашао.

Четрнаестог августа ударна група коју је имао на вези Степа Мартиновић, кројачки радник (стрелан на Бањици) покушала је да уништи војно предузеће „Беометал“, које је производило митраљеске карике. Међутим, експлозијом је уништена само трафостаница и тако онемогућен рад фабрике 3 месеца. Акција је изведена на територији VI рејонског комитета.

Петнаестог августа око 9 часова ударна група београдских илегалца запалила је сено и сламу немачке војске у дворишту Ветеринарског завода (Марвене болнице) Дунавске дивизијске области на Бањици. Према извештају одељења криминалне полиције од 17. августа 1941. године изгорело је 2.000 кг сена и око 2.500 кг сламе у вредности од 5.500 динара. Пожар су локализовали немачки војници и особље Завода.

Шеснаестог августа запаљена је штала немачке коморе у Цветковој улици број 6.

Августа или септембра 1941. припремана је акција паљења фабрике Индустрије мотора у Раковици. У том циљу Цига Лакај одржао је састанак у једној кући на Звездари са активистима из Индустрије мотора у Раковици Илијом Прицом, Миленком Дракулићем, Шаком Франовићем, Павлом Јовановићем, Љубишом Лазаревићем и другима. До реализације акције није дошло због неефикасности средста за изазивање пожара.

У лето 1941. ударна група средњошколаца запалила је троја кола сена коморцијске немачке колоне у близини школе „Војислав Илић“. Изгорела су кола, сено и неколико мази које су вукле кола. Паљење је извршено помоћу запаљивих плочица.

Петнаестог септембра извршен је покушај паљења магацина бензина „Шел“ на Чукарици. Саботажу је припремио Боривоје Сарић, који је пре тога напустио посао код њих под изговором да је позван у Недићеву војску. Специјална полиција потврђује сумњу да је Боривоје Сарић из Радничке улице број 10, организатор саботаже, али не сматра да је у питању паљење, већ узимање бензина за потребе других саботажа паљења у граду.

Двадесет седмог септембра између 3 и 4 часа група илегалца је покушала да изврши диверзију у војној касарни на Дедињу. Примећена је од страже која је пуцала на њих. Тако је ова ударна група, одговарајући пуцањем из револвера, морала да одустане од акције, највероватније паљења касарне.

Септембра је припремана акција паљења пекаре „Соко“ на Хаџипоповцу која је снабдевала немачку војску хлебом. Организатор

акције био је Стеван Цукић, а њено извођење било је поверено Михаилу Ранчићу и Павлу Влаовићу, пре него што оду у партизане. До реализације акције није дошло.

Током 1941. изведено је неколико акција ове врсте. Такође убачена је флаша са запаљеним бензином у зграду Државне хипотекарне банке у којој је била смештена Ортс командантура. Акцију извела Нада Најданић. Запаљена је штампарија на углу Грачаничке и Цара Лазара улице. Акцију извела ударна група са територије Рејонског комитета „двојка“. Вршене су припреме акције за уништавање фабрике „Нестор“, али до извођења ове акције није дошло. Акцију је припремала ударна група Милана Посавца.

Акцију сипања шећера у резервоар авионског бензина „Шела“ извршио је Војин Филиповић са још једним другом. Последице тога су пад два немачка авиона на Земунском аеродрому и кварови неких камиона који су трошили авионски бензин. Шећер за ову акцију коришћен је из складишта које је било у стану Кочовић — Зарић Петруше.

Запаљено је стовариште грађе организације ТОТ. Акцију су извели Предраг и Дара Ђорђевић. Покушало се и са паљењем зграде у Милешевској улици где су становали Немци. У фабрици штофова Владо Илић (сада „Октобарска слобода“), поред узимања материјала који су слати у одред, активисти овог предузећа вршили су и разне саботаже које су се одражавале и на квалитет и квантитет штофова. Ударна група (Савић Радослав — Лаци, Ђурковић, Атанацковић, Симић и Алекса Николић) запалила је војно сено у кругу 18. пешадијског пука на Сењаку. Припремана је акција паљења куће у Сарајевској улици где су становали Немци. Акцију је припремала партијска организација, чији је члан била и Јелена Поповић. Током 1941. године запаљено је и сено на Дедињу и извршене друге акције ове врсте.

ИАБ-Фонд Специјалне полиције УГБ: бр. IV досије 1/30; IV-бр. 44/VI; IV-бр. 44/XX; IV-бр. 45/4; IV-бр. 44/XII; IV-бр. 44/IX; IV-бр. 44/XVII; IV-бр. 44/VII.

ИАБ-Д-V-250, Д-XIX-800, Д-V-244, Д-XXXVII-1385, Д-V-242, Д-V-423, Д-V-247, Д-V-234, Д-V-235, К-VII-217.

VII-Недићева архива МУП: К-20а, ф. 4, док. 29; 41/1-1 кут. 26.

VII-Немачка архива: 2/13-5 К-2а; К. 20а, ф. 4, док. 30.

ИАБ-МГ-XI-143, МГ-523, МГ-XI-138, МГ-IX-77, МГ-XXVII-272, МГ-VIII-47, МХ-III-13, МГ-VIII-50, МГ-IX-8, МГ-XVII-197, МГ-V-27, МГ-VIII-45, МГ-VIII-48, МГ-XXI-222, МГ-XXVII-273, МГ-III-17, МГ-XXXII-345, МГ-III-18.

⁴² *Извештај Wehrmachtverbindungsstelle* бр. 3116/7 — VII, немачка архива — 4/13-1 К 2А.

L'ORGANISATION DU PARTI ET DU SKOJ DE BELGRADE DANS L'ACCOMPLISSEMENT DE CERTAINES TÂCHES MILITAIRES

Bogdan Lekić

L'issue de la guerre d'avril de 1941 n'a point désorienté le Parti communiste de Yougoslavie. Au contraire, dans cette nouvelle situation c'est le Parti communiste, force politique unique et unifiée des peuples yougoslaves qui entreprend des préparatifs intensifs et organisés pour la lutte de la libération.

Le Parti ayant pris la décision de s'opposer par les armes aux forces ennemies d'occupation accomplit des missions et des tâches militaires déterminées. Celles-ci étaient menées et accomplies sous la direction des comités militaires formés dans le courant du mois de mai.

C'est ainsi que l'organisation belgradoise du Parti devait accomplir des tâches assignées par le Comité militaire PKKPY pour la Serbie et pour le comité local de Belgrade dans les conditions de l'attitude traîtreuse de la bourgeoisie quisling et de l'appareil militaire et policier des autorités ennemies de l'occupation.

Les activités ayant pour but la formation des unités militaires illégales au cours des premiers mois de l'occupation, représente une partie des préparatifs entrepris pour la lutte de la libération nationale. C'est le premier engagement concret des hommes dans l'accomplissement des missions et des tâches militaires à Belgrade. La formation des unités militaires illégales commença dans la seconde moitié du mois de mai en 1941; cependant le plus grand succès dans l'engagement des hommes fut obtenu au cours des mois de juin et de juillet. On commença par la formation de groupes et d'unités de dix. Le nombre de ces derniers s'accrut au mois de juillet à tel point que l'on entreprit la formation de détachements et de bataillons.

Les unités militaires illégales étaient dirigées par les organisations du Parti et du SKOJ, c'est à dire par leurs activistes chargés d'activités dans le domaine militaire. La mission essentielle des unités était de préparer l'insurrection. L'organisation de la structure des cadres et l'évolution de la formation des unités illégales rappelle la formation des compagnies de partisans.

Avec le rassemblement d'armes, de matériel sanitaire et d'autre matériel de guerre, les unités effectuaient les exercices dans la manipulation des armes et se préparaient à l'action conjointe avec les unités de descente parachutistes de l'Armée Rouge dans la libération de la ville (car on s'attendait à une offensive et une fin rapide de la guerre). En plus, on préparait les hommes à rejoindre les détachements des partisans.

Les activités évoluaient et s'amplifiaient avec le commencement de la lutte de la libération. On passe à la formation des groupes de choc illégaux, lesquels s'avèrent plus efficaces pour les actions de diversion armées contre les forces ennemies de l'occupation et les quislings. Les rai-

sons qui firent cesser la formation de nouvelles unités militaires illégales furent: l'engagement de plus en plus fréquent des hommes dans les détachements de partisans, le point de vue plus réaliste à présent quant à la durée de la guerre dont on ne prévoyait plus, en effet, une fin aussi rapide et aussi parce que cette forme d'activité illégale ne répondait plus aux conditions nouvelles intervenues après l'insurrection.

Une des actions importantes dans le domaine militaire menées par le Parti fut l'organisation des cours de premier soin et secours aux blessés. Ces cours commencent en mai 1941. Afin de les organiser au mieux et d'assurer leur succès le Comité local du PC de Yougoslavie forma un actif, c'est à dire un corps d'enseignants. Les cours se tenaient dans les domiciles illégaux des membres du Parti du SKOJ et de sympathisants.

Le rassemblement d'armes et d'autres matériel de guerre pour le mouvement illégal à Belgrade et pour les unités de partisans en province avait été organisé très extensivement par le Comité militaire du PK KPY pour la Serbie par l'intermédiaire de MK KPY pour Belgrade et celui-ci par l'intermédiaire des comités de rayon et des organisations de base. Des dépôts illégaux avaient été organisés pour ces armes et explosifs; pour le matériel sanitaire, les vivres et les vêtements.

Le vingt-deux juin 1941 marque en même temps la date de l'attaque lancée par l'Allemagne contre l'URS, du commencement du règlement de compte violent et direct avec les communistes de Belgrade et de l'appel lancé par le Comité Central du PC de Yougoslavie aux communistes afin qu'ils adaptent toutes leurs organisations et leurs activités à la résistance et à la lutte contre les forces ennemies de l'occupation.

L'organisation du Parti et l'organisation du SKOJ de Belgrade accomplissent les missions militaires du Parti et organisent des groupes de choc dès le début du soulèvement en 1941. Les actions de diversion et les actions armées étaient leur tâche essentielle dans la ville de Belgrade occupée par l'ennemi. Les membres des détachements de choc étaient les membres les plus courageux et les plus sûrs du Parti, du SKOJ et des sympathisants. La formation des groupes de choc étaient effectuée par les organisations et les dirigeants du Parti et du SKOJ. C'est du caractère et de la difficulté de la mission à accomplir que dépendait l'engagement d'un seul ou de plusieurs groupes de choc. Le plus souvent un groupe de choc était composé de deux ou trois combattants ou soldats de choc. Leur activité était strictement illégale. Les membres des unités militaires illégales les plus sûres prenaient part souvent aux actions effectuées par les groupes de choc. Leur engagement était fréquent surtout au début de la formation des groupes de

choc lorsqu'on passa des unités militaires illégales aux groupes de choc.

Les actions des groupes de choc étaient effectuées d'après des ordres préalablement reçus et un plan bien étudié. Au cours de l'année 1941 les groupes de choc effectuèrent des nombreuses actions armées de diversion telles que: la libération des membres du mouvement de la libération nationale de la prison, action armée contre des membres des effectifs allemande et quisling politiques et militaires, incendie des garages et des ateliers ennemis, des voitures automobiles, des dépôts militaires, de la presse de propagande ennemie et quisling, actions de sabotage sur les lignes des communications téléphoniques et télégraphiques, actions de sabotage et de diversion dans les réseaux de transport

routier, ferroviaire et fluvial et dans les entreprises et institutions.

Belgrade représentait en 1941 non seulement le centre révolutionnaire du mouvement de la libération nationale de Yougoslavie mais aussi un important point géographique militaire-stratégique, dans les Balkans. On comprend donc pourquoi les forces allemandes et quisling militaires et de la police, faisaient tout leur possible pour étouffer le mouvement de la libération nationale à Belgrade dès 1941. Ce faisant elles avaient recours aux procédés les plus cruels. L'importance du mouvement de la libération nationale à Belgrade n'en est que plus grande, car c'est dans de telles conditions qu'il devait accomplir et qu'il accomplissait les missions militaires assignées par le Parti.

